

The Project Gutenberg eBook of Kertomuksia Suomen historiasta I, by Julius Krohn

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Kertomuksia Suomen historiasta I

Author: Julius Krohn

Release date: January 18, 2014 [EBook #44698]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK KERTOMUKSIA SUOMEN HISTORIASTA I ***

Produced by Tapio Riikonen

KERTOMUKSIA SUOMEN HISTORIASTA I

Unionin aika

Kirj.

JULIUS KROHN

Kansanvalistusseura, Helsinki, 1914.

SISÄLLYS:

Alkusanat

Piispa Maunu Tavast

1. Maunu Tavast piispana ja ihmisenä 2. Naantalin naisluostari 3. Turun tuomiokirkko 4. Maunun valtiotoimet Eerikki kuninkaan aikana 5. Maunu piispa ja Kaarle Knuutinpoika 6. Koululaitokset ja oppi Suomessa katolisena aikakautena

Kaarle Knuutinpoika Bonde

1. Kaarle Knuutinpoika Viipurissa 2. Kaarle Knuutinpoika kuninkaana

Sten Sture vanhempi ja pitkä viha

1. Sten Sture valtionhoitajana 2. Pitkän vihan alkuvuodet 3. Viipurin piiritys v. 1495 4. Viipurin pamaus 5. Suuren venäläissodan loppuvuodet 6. Sten Sture ja Hannu kuningas

Svante Sturen aika

1. Svante Sture tulee valtionhoitajaksi 2. Eerikki Tuurenpoika Bjelke 3. Tanskan merirosvojen hävitykset Suomessa

Sten Sture nuorempi ja Kristiern tyranni

1. Ruotsi ja Suomi joutuvat Tanskan vallan alle 2. Kristiernin verilöylyt

Kristian tyranni ja Kustaa Vaasa

1. Kustaa Vaasa vapauttaa Ruotsin 2. Ensimmäinen sota Suomessa 3. Tuomas junkkarin loppu 4. Tanskan vallan kukistus Suomessa

Viiteselitykset.

Alkusanat.

Kun Hilda Käkikosken Suomen historia nuorisolle tekijänsä kuoleman johdosta keskeytyi, eikä teoksen jatkajaa sen suunnitelman mukaan, minkä hän sille oli laatinut, ollut tiedossa, on Kansanvalistusseura päättänyt varhaisemman aikomuksensa mukaisesti ryhtyä jatkoksi mainitulle teokselle julkaisemaan Julius Krohnin "Kertomuksia Suomen historiasta". Tämä esitystapansa puolesta kirjallisuutemme mestariteoksiin luettava Suomen historia, jonka nyt professori *Kustavi Grotenfelt* on tarkastanut historiallisen sisällyksen puolesta ja kirjailija *Helmi Krohn* kielellisesti korjannut, sikäli kuin se nykyisen kielenkäytön kannalta on ollut tarpeellista, täyttää useampia tarpeita. Se soveltuu historiallista valistusta harrastavalle suurelle yleisölle ja myös historianopetuksessa käytettäväksi oppikirjan täydennyksenä; viime aikoina virinneissä itseopinnoissa se myös saanee suuren käytön. Näitä tarkoituksia varten kirja julaistaan pienempinä osina koulujen oppilaskirjastoihin hankittavaksi.

"Kertomuksien" jatkamisesta 17:nneen vuosisadan puolivälistä eteenpäin, mihin Krohnin teos päättyy, on neuvotteluja vireillä, mutta lopullisiin sopimuksiin ei niissä ole vielä päästy.

Kustantaja.

PIISPA MAUNU TAVAST.

1. Maunu Tavast piispana ja ihmisenä.

Kolmentoista virstan päässä Turusta on peninkulman pitkä ja puolen leveä saari nimeltä *Kuusisto*. Sen itä-kulmalla on kumpuinen niemi, joka muinoin oli luotona, ja kummulla on kaksi muurin rauniota pystyssä ynnä suuri joukko lohkareita hajallansa maassa. Nämä muurit ja lohkareet ovat ainoat jäännökset Suomen katolisten piispojen mainiosta asunnosta, *Kuusiston linnasta*, missä he muinoin elivät mahtavina ja loistavina, ja jonka muurit heillä monta kertaa olivat turvana, veristen venäläisten tai julmien juuttien hävitellessä maata. — Kuusistossa oli Turun piispoilla ollut kartano aina 1200 luvun lopulta asti, vaan itse kivilinna tornineen muurineen rakennettiin vasta v. 1431.

Silloin oli Turun hiipan kantajana *Maunu Olavinpoika Tavast*, kaikista Suomen katolisista piispoista kuuluisin; eräs muinainen historioitsija mainitsee hänen olleen *jalon* (magnus) ei ainoastaan nimeltä, vaan myös teoiltaan. — Maunu oli syntynyt v. 1357 Alasjoen (nyk. Tavastilan) kartanossa Mynämäen pitäjässä. Hän oli siis suomalainen syntyisin, niinkuin kaikki muutkin Turun piispat aina 14:nneen vuosisadan lopulta 16:nneen keskipaikoille asti. Samaten hän oli, niinkuin nimestä sopii päätätä, oman maamme kasvattamaa sukua. Tavastit olivat Suomen vanhimpia aatelissukuja ja siihen aikaan kaikkein mahtavimpia ja rikkaimpia.

Suurisukuisella nuorukaisella oli silloin kaksi tietä tarjona: joko ruveta ritariksi tai sotaherraksi, tai antaa päänsä keritä ja vihkiä itsensä papiksi. Kumpikin tie taisi saattaa mainioksi ja mahtavaksi. Vaikka ei katsottukaan oikein sopivaksi, että korkeavirkainen pappismies tavoittelisi sankarin nimeä

sotantereella, niin oli hän kuitenkin kuninkaan neuvoskunnassa ritarin veroinen, ja hän saattoi hengellisellä voimallansa saada ylpeimmänkin herran niskat nöyrytyään. Maunu Tavast valitsi jälkimäisen tien. Käytyään koulua kotimaassa, hän läksi ulkomaille oppiansa lisäämään ja sai maisterin arvon silloin maailman mainiossa Pragin yliopistossa Bööminmaalla. Sitten oli hän jonkun aikaa silloisen Tanskan, Norjan ja Ruotsin yhteisen kuninkaan, Eerikki Pommerilaisen kanslerina[1] ja saavutti hänen suuren suosionsa, jossa hän aina edelleenkin pysyi. Sieltä hän kutsuttiin arkkiteiniksi Turkuun, jossa virassa hän oli jo v. 1410, jollei ennenkin, vaikkei siitä ole varmaa tietoa. V. 1412 kuoli Turussa piispa *Bero Balk*, ja hänen jälkeensä valitsi nyt Turun tuomiokapituli piispaksi arkkiteininsä Maunu Tavastin. Hän läksi, niinkuin tapana oli, Roomaan paavilta vahvistusta vaaliin saadakseen ja viipyi paluumatkallaan koko talven Parisissa, ja kävi sitten Tanskassa suosijansa Eerikki kuninkaan luona, joka otti hänet suurella kunnioituksella vastaan ja lahjoitti hänelle runsaita armonosoitteita.

Piispantoimissaan oli Maunu hyvän ja uskollisen kirkkopaimenen esikuvana. Hänen aikansa olivat ylimalkain piispat ja muut kirkko-ylimykset tavoiltaan turmeltuneita. Suurilla tuloillansa he elivät ylellisesti, juoden ja mässäten, olivat ahneita, röyhkeitä, vallanhimoisia ja käyttivät väärin hengellistä valtaansa maallisten etujensa edistämiseksi. Mutta Maunu piispa vietti ihan toisellaista elämää. Hänen tapansa olivat yksinkertaiset ja puhtaat, ylellisyyttä hän ei suvainnut, vaan käytti saataviansa aina kirkon ja puutteenaisten hyväksi. Kaikissa hänen kartanoissaan elätettiin suuri joukko köyhiä ja vaivaisia, sokeita ja rampoja. Myöskin perustettiin hänen aikansa Turkuun sairaala niitä onnettomia varten, jotka sairastivat spitalitautia. — Valtaansa ja voimaansa hän ei käyttänyt omaksi hyödykseen, vaan koetti sillä aina auttaa Ruotsin valtakuntaa ja varsinkin omaa kansaansa, jolle hän, niinkuin vastaamme nähdä, monasti hankki helpoitusta raskaista kuormista sekä suojaa sortoa ja polkemista vastaan. Papistonsa tavoista ja toimista hän piti myöskin tarkan vaarin ja kävi itse syrjäisimmissäkin paikkakunnissa piispankäräjiä pitämässä. Näillä matkoillaan hän koki monta vaivaa ja vaaraa; sillä tiet, missä niitä sattui olemaan, olivat enimmiten vain ratsain kuljettavia polkuja. Sentähden kuljettiin, missä vain oli mahdollista, järviä ja jokia pitkin, jolloin koskipaikoissa ja kannaksissa kannettiin venettä maata myöten, tai säästettiin matkat talveksi, jolloin lumihanki oli sileänä tienä. Suur-Savosta (nykyisestä Mikkelistä) Sysmään matkustaessaan täytyi piispan kerta viettää yönsä salolla, taivaan kannen alla, sillä koko sillä välillä ei vielä ollut yhtään ainoata taloa. Mutta sitten rakennutti piispa sille paikalle, Vahvajärven rannalle, nykyiseen Hirvensalmen pitäjään, uudistalon, vastaisten matkustajien suojaksi.

Miten Maunu piispa rakensi ja koristi kirkkoja sekä enensi jumalanpalveluksen loistoa, siitä tulee toisessa luvussa puhe. Mutta nyt on ensiksi vielä kerrottava muutamista muista ansioista, jotka olivat sangen suuret hänen aikalaistensa ja uskolaistensa silmissä. Katolinuskon mukaan piti määrättyt päivät joka viikko ja väliin koko viikkokaudet yhtä mittaa paastota, s.o. olla lihaa ja muuta rasvaista ruokaa (arkiruokaa) syömättä, ja tyytyä kalaan sekä vihanneksiin. Aika-ajoinpa ei saatu mitään muuta nauttia kuin vain vettä ja leipää. Paitsi sitä kiduttivat uskovaiset itseään jouhista kudotuilla paidoilla, kovilla vuoteilla ja välistä pieksemiselläkin, johon tarkoitukseen käytettiin monisiimaista, väkäraudoilla varustettua ruoskaa. Tuskin lienee epäilemistäkään, että Maunu piispa tarkoin täytti näitä uskonharjoituksia, vaikkei siitä meille erikseen ole jäänyt tietoa. Sitä vastoin häntä nimenomaan kiitetään siitä, että hän oli ahkera ja harras uskonsa vaatimissa alinomaisissa rukouksissa. Katolinuskoksen oli näet joka päivä luettava säädetty määrä rukouksia. Sitä varten oli heillä helminauha suurempine ja pienempine helmineen, joista toiset merkitsivät Isämeidän rukousta, toiset Ave Mariaa (rukous neitsyt Maarialle) y.m., joita rukoillessa joka rukouksen jälkeen siirrettiin aina yksi helmi sormien lomitse, jotta tiedettäisiin, milloin säädetty määrä tuli täyteen. — Paitsi yksityisiä rukouksiansa Maunu piispa kaikkialla, minne hän tuli, itse veisasi julkista messua kerran aamulla, toisen illalla ja kolmannen kerran vielä sillä välillä. Kaikkien näiden jumalisten töiden lisäksi hän 64-vuotisena vielä kävi Palestinassa, sillä pyhain miesten ja varsinkin Vapahtajan haudalle vaeltamista pidettiin Jumalalle erinomaisen otollisena työnä.

Tässä lueteltujen ansioiden sekä myöskin suuren sukunsa ja mahtavuutensa vuoksi papisto häntä rakasti ja piti suuressa arvossa, niin että hän v. 1421 tuli yksimielisesti valituksi Upsalan arkkipiispaksi. Mutta ihmeellistä kyllä hänen suosijansa, Eerikki kuningas, ei suostunut tähän vaaliin. Sitä vastoin olisi Maunu kuoltuansa epäilemättä päässyt pyhien miesten joukkoon, jollei uskonpuhdistus sitä ennen olisi karkoittanut koko katolinuskoa menoineen kaikkineen Suomen maasta.

2. Naantalin naisluostari.

Edellisessä luvussa jo mainittiin, että Maunu Tavast piti harrasta huolta kaikista kirkollisista laitoksista. Ottakaamme niistä nyt ensin puheeksi luostarit ja varsinkin Naantalin naisluostari, joka Maunu piispan toimesta oli perustettu ja jota hän koko ikänsä suojeli hellimmällä rakkaudella.

Siihen aikaan näet arveltiin sen ihmisen elämän olevan pyhimmän ja Jumalalle otollisimman, joka kaikista maallisista töistä ja askareista luopuen vietti aikaansa alinomaisessa rukoilemisessa, virsien veisaamisessa ja jumalisten asioiden miettimisessä. Tämmöisiä maailman toimista eronneita ihmisiä

sanottiin erakoiksi, jos he elivät itseksensä korvessa, ja *munkeiksi* (miehiä) ja *nunniksi* (naisia), jos he asuivat yhdessä yhteistä jumalanpalvelusta pitäen. Munkkien ja nunnien asuntoja nimitettiin *luostareiksi*. Tällaisia luostareita oli kaikissa kristikunnan maissa hyvin paljon ja monta monituista laatua, joilla kullakin oli omat sääntönsä ja asetuksensa, ja Suomessakin oli ennen Maunu piispan aikaa neljä, kaikki munkkeja varten varatut. Vanhin niistä oli dominikaani- eli mustainveljesten luostari Turun lähellä; paitsi tätä oli sittemmin vielä syntynyt dominikaaniluostari Viipuriin ynnä fransiskaani eli harmainveljesten luostari Viipuriin ja toinen Kökarin pitäjään Ahvenanmaalle. Näiden lisäksi perusti Maunu vielä 1441 uuden fransiskaaniluostarin Raumalle. Mutta nämät viisi eivät suomalaisten mielestä vielä riittäneet; he olivat, niinkuin Naantalin luostarin perustuskirjassa sanotaan, jo kauan halunneet saada myös nunna- eli naisluostarin maahansa. Sillä munkkien ja nunnien pyhän elämän ja alinomaisen jumalanpalvelemisen uskottiin olevan autuudeksi ei ainoastaan heille itselleen, vaan koko heidän kansalleen, vieläpä tuottavan maallistakin siunausta ja onnea koko sille maalle, missä he asuivat.

Maunu Tavast oli, heti piispaksi tultuansa, ruvennut hankkeisiin tätä asiaa varten. Ensiksi aiottiin perustaa tämä luostari Pyhän Annan nunnakunnan sääntöjen mukaan ja rakentaa se likelle Turun kaupunkia. Mutta siitä ei tullut mitään ja Telgen herrainpäivillä v. 1438 toi Maunu piispa esiin toisen ehdoituksen. Hän anoi lupaa ja apua Birgitan luostarin perustamiseen sekä nunnia että munkkeja varten, joka hänen mielestään oli hyödyllisempi kansalle "saarnaamisen, ripittämissä ja aneitten (synnin anteeksi-antokirjojen) jakamisen suhteen", kuin yksinomaan naisluostari. Tähän ehdoitukseen suostuttiin herrainpäivillä ja sitä varten luovutettiin eräs kruununtalo Maskun pitäjässä. Siihen haettiin nyt Maunu Tavast muutamia munkkeja ja nunnia Vadstenan luostarista ja rupesi sitä rakennuttamaan; vaan pian huomattiin paikka sopimattomaksi ja sentähden muutettiin luostari Raision pitäjään *Ailoisten* eli Ailisten talon maalle, jonka ritari Henrikki Klaunpoika Djäkn sekä hänen rouvansa Lucia Olavintytär Skelge olivat lahjoittaneet sitä varten.

Tämä uusi luostari, joka pyhitettiin Pyhälle Neitsyelle, Pyhälle Johannes Kastajalle, Pyhälle Birgitalle ja Pyhälle Annalle ja joka nimeksensä sai *Vallis Gratiae* (Armon laakso), ruotsiksi Nådendal (Naantali) rakennettiin nyt v. 1443 suurella uutteruudella ja innolla. Maunu Tavast laitatti siihen omalla kustannuksellansa korkean kuorin sekä sakariston ja hänen kehoituksestansa tuli muiltakin ylhäisiltä sekä alhaisilta lahjoja. Luostarin viereen oli kuningas antanut luvan perustaa kauppalan, jossa olisi krouveja ja ravintoloita sekä pyhiinvaeltajia että muita matkustajia varten. Tästä kaupungista paisui Naantalin kaupunki, joka nykyään on vähäpätöinen, vaan yhteen aikaan oli niin vaurastunut, että siinä oli kaksi pormestaria. Maunu piispa ei auttanut perustamaansa luostaria ainoastaan sen rakentamisen aikana, vaan jäljestäpäinkin hän yhä lahjoitteli sille omilla tai kirkon varoilla ostamia taloja ja väsymättä kehoitti muita samankaltaiseen anteliaisuuteen.

Naantalin luostarille, niinkuin muillekin, karttui suuria tuloja testamenteista, joissa kuolevat säätivät jonkun lahjan luostarille annettavaksi, jotta heidän sielunsa puolesta pidettäisiin rukouksia ja messuja; myöskin maksettiin suuria summia hautasijoista luostarin kirkossa tai hautausmaalla, sillä siten toivottiin pikemmin päästävän taivaaseen. Myöskin oli kaikkien munkeiksi tai nunniksi pyrkijöiden suoritettava pääsyraha, joka vastasi vuoden elatusta luostarissa; useat antoivat paljon enemmänkin. Paitsi sitä oli monta, jotka antautumatta luostarin ankarien sääntöjen alaisiksi pyrkivät vain luostarin muurien sisälle, saadakseen viettää ulkonaisten eli maallikko-veljien ja -sisarten nimellä vanhat päivänsä rauhassa ja hiljaisuudessa; nekin antoivat tullessaan runsaita lahjoja luostarille. Sen lisäksi lankesi luostarille kaikki sakot rikoksista, joita oli tehty sen asukkaita taikka alustalaisia vastaan. Mutta kaikkein suurin tulo oli aneitten myömisestä. Papisto oli näet ruvennut sille uskottua virkaa, syntien anteeksiantamisen julistusta katuville sillä tavoin väärinkäyttämään, että se alkoi rahasta jakaa anteeksianto- eli anekirjeitä, joissa muka oli suotu niin ja niin monen päivän, kuukauden tai vuoden synnit anteeksi, aina sitä myöten kuinka paljon pahantekijä halusi maksaa. Eikä siinä kyllin, että jo tehdyistä synneistä kaupittiin anteeksiantoa, saipas sitä myös edeltäkäsintä ostaa vasta-aiotuista, tehtävistä pahanteoistaan. Tällainen helppo päästökeino synneistä viehätti tietysti suuresti sen ajan raakaa, oppimatonta kansaa, ja äärettömät summat virtailivat sillä tavoin munkkien arkkuihin.

Luostarille usein lahjoitettiin kokonaiset talotkin, ja toisia se yhä osteli lisäksi omilla rahoillansa. Näin oli sille aikojen kuluessa karttunut hyvin suuri joukko maatiloja, varsinkin Turun lähipitäjissä: Nummella, Röntämäellä, Raisiossa, Ruskossa, Maskussa, Liedossa, Piikkiössä, Paimiossa, Paraisissa, Lemussa, Rymättylässä, Taivassalossa, Sauvossa, Halikossa, Uskelassa, Mynämäellä, Vehmaalla, Laitilassa ja Perniössä; vaan oli niitä kaukaisemmissakin Suomen maakunnissa: Saloisten ja Mustasaaren pitäjissä Pohjanmaalla; Ulvilan, Eurajoen, Huittisten, Pirkkalan ja Hämeenkyrön pitäjissä Satakunnassa, Janakkalassa Hämeessä, Pohjan, Karjan ja Porvoon pitäjissä Uudellamaalla ynnä Viipurin tienoilla Karjalassa. Olipa niitä myös muutamia Ruotsinmaalla. — Itse luostarissa oli runsaasti kaikellaisia, kullasta kuvattuja ja hopeasta huoliteltuja ristejä ja kalkkeja, pyhäinkuvia ja muita kalliita kaluja ynnä myöskin rahoja. Näin rikas oli aikansa Naantalin luostari.

Luostarin rakennuksista ei enää ole jäljellä muuta kuin kirkko ja vähäinen palanen munkkihuoneen seinää; mutta ruuhkaläijistä on kuitenkin vielä onnistuttu saamaan jokseenkin selvä käsitys siitä, kuinka

avara ja minkämuotoinen luostari ennen muinoin on ollut. Se seiso i Naantal in kaupung in vieressä, korkealla Nunnanniemellä, josta on hyvin ihana näköala. Kaupungista pä in tulija astui ensin ulkoportin kautta kirkon eteläpuolella olevaan ulkopihaan, jonka muurissa oli asuntoja ulkoisille eli maallikkoveljille ja -sisarille ynnä vieraille. Keskellä pihaa taisi seisoa aurinkokello ja vaivaistukki. Kirkon lounaisen kolkan sivuitse tultiin portin kautta munkkien pihaan, jonka vasempaa kylkeä ympäröivät munkkien asun t ohuoneet, kirjasto y.m. Siitä vei taas aina lukossa pidetty portti sisimpään eli nunnien pihaan, joka sijaitsi pohjoispuolella kirkkoa. Sen ympärillä asuivat nunnat kaksikerroksisessa rakennuksessa; munkkien asunto oli vain yksikerroksinen. Nunnien pihaan ei ollut kenenkään miespuolen lupa päästä, paitsi piispan, kun hän kävi luostaria tarkastamassa, ja häntäkin sisäänpäästettäessä oli pitkät mutkat ja temput tehtävät. Munkkienkaan pihaan ei päästetty ketä hyvänsä, sillä luostarin asukasten piti niin paljon kuin mahdollista olla erillään ulkomaailmasta. Kirkko, joka vielä seisoo, vaikka sen entiset koristukset ovat aikoja sitten ryöstetyt, on komea rakennus paksuine muurineen, jonka kaksi patsasriviä jakaa sisältä kolmeen eri osaan. Sen läntisessä päässä oli korkea kuori (nykyään kellotornin jalkana), missä nunnat juhlapäivinä pitivät jumalanpalvelustaan; munkeilla oli alttarinsa itäpäässä, missä nytkin on tallella senaikui n alttarikaappi puuhunveistettyine kuvineen. Tavallista jumalanpalvelusta pitäessään istuivat munkit alhaalla kirkossa, ja nunnat lehterillä eli parvella kirkon pohjoispuolella, mihin ovi johti suoraan nunnien asunnon ylikerrasta; munkkien ja nunnien näet piti kirkossakin olla erillään.

Näiden muurien sisäpuolella kului munkkien ja nunnien elämä jumalanpalveluksessa ja laupeudentöissä. Nunnaksi pyrkijän oli ensin muutamat vuodet koit teeksi asuminen luostarin yhteydessä; jos hän määrä-ajan kuluttua pysyi päätöksessään, niin häneltä leikattiin hiukset, hänet puettiin sisarten pukuun ja juhlallisesti vihittiin; sen jälkeen hän ei enää saanut luostarista erota. Birgitan sääntöjen mukaan ei saanut koeteltava olla 18 vuotta nuorempi ja varsinaiseksi nunnaksi ei voinut päästä, ennenkuin 25 vuoden iässä.

Nunnia piti Birgitan luostareissa sääntöjen mukaan olla 60 ynnä sen lisäksi 13 pappismunkkia, 4 diakonia ja 8 palvelijamunkkia (tämä luku vastaava Kristuksen 13 apostolia ja 72 oppilasta). Harvoin lienee kuitenkin Naantalissa ollut koko tämä määrätty luku täysi; mutta ettei luostarimme kuitenkaan ollut kovin köyhä asukkaista, näkyy siitä, että kerran 35 henkeä kuoli siellä ruttoon eikä sittenkään mainita sen jääneen autioksi. Luostarin päänä oli *abbedissa*; munkeilla oli sen lisäksi eri päällikkönsä, jota sanottiin *yliripittäjäksi* (confessor generalis). Näiden virkojen ensimmäisinä hoitajina olivat muutamat Ruotsista Naantaliin tulleet luostarin asukkaat, mutta pian suomalaisetkin niihin arvoihin pääsivät; viimeisestä abbedissasta tulee vielä vasta puhetta. — Nunnien pukuna oli sarkainen paita, päällyshame oli myöskin harmaasta sarasta, samaten miehustakin, jonka hihat olivat niin pitkät, että sormien päätkin peittyivät. Tämän puvun päällä käytettiin päällysviittaa, joka talvella oli vuorattu lampaannahkalla; se pantiin rinnan yli puikolla kiinni. Otsa ja suurin osa päätä oli myssyn peitossa, joka niskasta kiinnitettiin neulalla kiinni. Sen päällä oli musta palttinainen huntu, joka kiinnitettiin neulalla otsaan sekä kummankin korvan kohdalle; huntuun kiinnitettiin vielä neulalla valkea liinavaate. Pappismunkeilla oli tunnusmerkkinä rinnan vasemmalle puolelle kaapuun ommeltu punainen risti ja sen sisässä pieni valkoinen risti; diakoneilla pieni valkea ympyrä ja sen sisässä neljä tulikielen tapaista punaista tilkkua; palvelijamunkeilla valkea risti.

Birgitan luostareissa vallitsivat ankarat säännöt. Nunnaksi aikova vannoi pyhällä valalla elävänsä naimatonna sekä olevansa nöyrä ja köyhä. Ei kelläkään luostarin jäsenellä saanut olla puolen äyrin vertaa yksityistä omaisuutta, eikä hän saanut sormin edes koskea kultaan ja hopeaan muuten kuin jumalanpalveluksessa ja ommellessaan koruompeluja. Aamusella noustua piti nunnien olla aivan ääneti, kunnes suuri messu oli pidetty, ja illallinen syötiin myöskin suurimmassa hiljaisuudessa. Paasto oli kova: yksi paasto kesti adventista jouluun asti, toinen alkoi perjantaina ennen ensimmäistä sunnuntaita paastossa ja päättyi pääsiäisenä; sitten taas Pyhänristin päivästä Mikonpäivään ja Pyhänmiestenpäivästä adventtiin. Päivä ennen Maarian päiviä, apostolien päiviä ja muutamia muita juhlia paastottiin vedellä ja leivällä. Paastottomina aikoina syötiin sunnuntaina, maanantaina, tiistaina ja torstaina lihaa päivällisellä, vaan silloinkaan ei illalliseksi annettu muuta kuin maitoa ja kalaa. — Rukouksia pidettiin ja virsiä veisattiin kaiken päivää vähä väliä Neitsyt Maarian kunniaksi. Jotta nunnilla alituisesti olisi kuolema mielessä, oli kirkkotarhassa aina valmiiksi kaivettu hauta, jonka partaalla abbedissa sisarten kanssa joka aamu kello 9 kävi hiekkaa heittä mässä, virsiä veisaamassa ja rukoilemassa. Kirkon ovella seisoi vat ruumispaarit, joilla oli multaa, ja niiden sivuitse kulkiessa tuli jokaisen lukea: "maasta olet sinä tullut ja maaksi pitää sinun jälleen tuleman". — Nunnilla oli kullakin pienoinen kamarissa, jossa he makasivat olkivuoteella, hurstitta, villavaipan alla. Muiden sisarten yhteydessä ei hän ollut muuten kuin pöydässä, jumalanpalveluksessa tahi työssä. Jumalanpalveluksen loma-aikoina sisarukset neuloivat, kutoivat sukkia, ompelivat kirkonkoristuksia, hoitelivat sairaita (eräs Naantalissa käytetty lääkärikirja on vieläkin tallella) ja viljelivät puutarhaa. Munkeillakin oli eri puutarhansa ja paitsi sen viljelystä ynnä sairasten hoitoa he myöskin harjoittivat opintoja. Mainioin Naantal in oppineista munkeista oli 15:n n vuosisadan loppupuolella *Johannes Budde I. Reek*, joka käänsi useampia kappaleita raamatusta ruotsiksi ja kirjoitti useitten Ruotsin pyhien naisten

elämäkertoja y.m. Luostareissa, ja niin epäilemättä Naantalissakin, tavallisesti oli kouluja, joissa ympäristön lapsia opetettiin.

Luostarit ovat nyt Suomesta hävinneet ja meidän aikamme ei suvaitsisikaan niiden perustuksena olevaa tekopyhyyttä; mutta aikansa ovat ne kuitenkin olleet hyödyksi; niissä viljeltiin opintoja kaikessa rauhassa noina levottomina aikoina; niissä harjoitettiin myöskin kaikellaisia askareita ja taitoja, joita Suomen kansa vasta niiden kautta oppi tuntemaan. Rauman pitsit, Naantalin uuttera sukkienkudonta sekä varsinais-suomalaisten taipumus puutarhanhoitoon ovat muistomerkkinä luostarien asukasten muinaisista toimista.

3. Turun tuomiokirkko.

Meillä ei ole paljon muistomerkkejä katolisuuden aikakaudelta: ompa kuitenkin nuo iät kaikki kestävät kivikirkot maamme vanhemmissa rantapitäjissä ja varsinkin Turun tuomiokirkko, jaloin ja komein kaikista.

Sen rakentamista alettiin jo Tuomas piispan aikoina, luultavasti pian sen jälkeen, kun piispanistuin muutettiin Rântämäeltä Turkuun. Ensimmäisen suomensukuisen piispamme, Maunun, aikana valmistui Turun kirkko v. 1300. Mutta silloin se ei ollut tämän nykyisen kirkon kokoinen eikä muotoinen. Itäänpäin se ei ulottunut kauemmaksi kuin nykyiseen ristikäytävään, laki oli paljon matalampi eikä sivukappeleita ollut yhtään. *Unikankaria*, jolle se on rakennettu, ympäröi luja, osaksi tiilistä, osaksi harmaasta kivistä tehty muuri, jossa oli ampumareikiä suojana vihollisten rynnäköjä vastaan. Portteja muurissa oli kuusi, joista eteläinen ja itäinen holvattu; näiden yläpuolella oli huoneita, joissa aneita kaupattiin.

Tuon tuostakin tätä alkurakennusta sitten jatkettiin, ja lisättiin nuo pienet kuorit sen kylkeen. Maunu Tavastin tullessa piispaksi kirkko jo ulottui pituudeltaan nykyiseen korkeaankuoriin asti ja sivukappeleita oli seitsemän. Vaan hänen toimestansa kirkko vasta oikein komeaksi kasvoi. Hän kohotti katon nykyiseen korkeuteensa ja hankki vielä seitsemän uutta sivukappelia. Entiset kuorit olivat pyhitetyt Pyhälle Neitsyelle, Pyhälle Yrjänälle, Pyhälle Sipurille, Pyhälle Katarinalle, Pyhälle Pärttylille, Pyhälle Henrikille ja Eerikille, sekä Pyhälle Laurille. Nytpä rakennettiin lisäksi Pyhän Ruumiin, Pyhän Kolminaisuuden, Pyhän Johanneksen, Sielun, Pyhän Paavalin ja Pietarin, Pyhän Annan ja Andreuksen, Pyhän Rouvan (eli Pappien) ja Kolmen Itämaan kuninkaan kuorit. Muut kaikki olivat muiden kustantamat Maunu piispan kehoituksesta ja neuvosta, mutta Pyhän Ruumiin kuorin oli piispa itse rakennuttanut omilla varoillaan ja varustanut sen hyvin komeilla koristuksilla. Alttari oli peitetty kalleilla vaatteilla, sen päällä seisoivat kalleissa lippaissa pyhien luita ynnä muita kalleita kaluja, mutta kaikkein parhaana koristuksena oli sangen suuri ja kallisarvoinen monstransi.[2] Tässä kuorissa piti piispan asetuksen mukaan luettaman messuja joka päivä; messupapin elatukseksi oli piispa lahjoittanut useampia taloja ja rakentanut kivrakennuksenkin hänelle asuttavaksi. Samaan kuoriin on Maunu piispa myös haudattu.

Hänen aikansa kohtasi tuomiokirkkoa suuri vahinko, sillä se paloi v. 1429. Mutta piispa korjautti sen niin suurella kiireellä, että se ennen hänen kuolematansa jälleen oli valmiina, ehompana entistänsä. Palestinassa käydessään teetti hän Venetsiassa uudet kalliit messupuvut, jotka hän toi tuomisina mukanaan. Muutenkin hän osti kirkkoon kaikellaista, joka teki jumalanpalveluksen loistavammaksi tai josta muuten papeilla oli hyötyä. Hän hankki koko joukon kirjoja, muiden muassa kauniisti kirjoitetut ja kullalla sekä hopealla koristetut evankeliumi- ja epistolakirjat, hän silautti Pyhän Henrikin pääkallon ja käsivarret hopealla, osti kultaisen kalkin, öylättimaljan ja kaulakoristeen ynnä ison, kalliin, hopeisen ristiinnaulitun-kuvan. Mitä koristeita sitäpaitsi vielä oli tuomiokirkossa, ei ole Maunu piispan elämäkerrassa mainittu. Mutta me voimme päättää sen siitä, miten katolisissa kirkoissa yleiseen oli tapana. Seinät olivat epäilemättä täynnä pyhien muotokuvia ja raamatun kuvauksia. Semmoisia onkin vielä muutamia tallella sakaristossa; ne ovat puusta, mutta maalatut ja hopealla sekä kullalla silanut. Samassa paikassa on myöskin nähtävänä alttarikaappi, johon on kuvattu Pyhä Henricki tallaten jalallaan murhaajansa Lallin päätä. Patsaista muuten kerrotaan riippuneen lamppuja, joissa paloi vahakynttilöitä. Korkean alttarin sanotaan olleen kullatun ja ikkunoissa koreita maalauksia. Lattiana oli hautakiviä, sillä kirkossa lepäävän sielun luultiin pikemmin pääsevän kiirastulesta[3] taivaalliseen autuuteen, ja sen vuoksi maksettiin suuret summat kirkon permannon alla olevasta hautasijasta.

Tässä tuomiokirkossa pidettiin jumalanpalvelusta mitä komeimmilla menoilla. Säännön mukaan oli joka päivä seitsemän messua pidettävä kirkossa; mutta Maunu piispa määräsi kaikiksi välitunneiksikin messuja, niin että aamusta varhain sydänyöhön asti ei vaiennut virrenveisuu eikä haihtunut pyhänsavun suitsutus kirkossa. Pappija tietysti piti sen tähden olla suuri joukko. Ennestään olikin tuomiokirkolla jo kuusi kanunkipappia (canonici) ja saman verran messupappeja (chorales); näiden lisäksi määräsi nyt Maunu neljä kumpaistakin lajia. Jumalanpalvelus oli enimmäkseen veisaamista; virsien sanat ja, mitä papit muuten lausuvat, olivat kaikki latinaa. Maunun aikana säädettiin kuitenkin Ruotsissa pidetyssä pappienkokouksessa, että pappien piti pyhinä lukea Isämeidän ja Pyhän Neitsyen rukous sekä

4. Maunun valtiotoimet Eerikki kuninkaan aikana.

Siihen aikaan eivät piispat hoidelleet ainoastaan kirkon ja uskon asioita, vaan ottivat myöskin osaa valtiotoimiin. Heillä oli sija kuningasten neuvoskunnassa, heilläkin, niinkuin maallisilla herroilla, oli linnansa ja huovinsa (sotamiehensä), joilla he varjelivat maata vihollisilta, ja usein he itsekin olivat miekka kädessä mukana tuimimmassa tappelussa.

Maunu Tavastin rauhallinen mieli ei ollut sotaleikkeihin taipuva. Mutta opillansa ja kokemuksellansa oli hänkin aina valmis palvelemaan sitä valtakuntaa, johon hänen kotimaansa oli yhdistetty. Hänen jalo luonteensa ynnä hänen viisaat neuvonsa ja toimensa saattoivat hänet erinomaisen suureen maineeseen ja kunniaan. Kolme kuningasta peräkkäin hän näki Ruotsin valtaistuimella, ja kaikki kolme häntä pitivät suuressa suosiossa ja arvossa. Eerikki Pommerilainen, jonka sihteerinä hän oli ollut ennenkuin hän tuli piispaksi, soi hänen pyynnöstään Suomelle paljon hyvää, Kristoffer Baijerilainen koki häntä kaikin tavoin taivuttaa ystäväksensä, ja Kaarle Knuutinpoika kuunteli niin halukkaasti Maunun viisaita neuvoja, että hän kerran pidätti hänet koko talven luonansa eikä laskenut Turkuun palaamaan. Omassa maassa Maunu oli ikäänkuin hallitsijan vertainen; milloin hän läksi Ruotsiin herrainpäiville tai muille toimille, oli hänellä aina seuranaan suuri joukko Suomen aatelismiehiä sekä muuta väkeä. Ruotsissakin ynnä Tanskassa ja Norjassa häntä kaikki pitivät suuressa arvossa ja hänen nimensä maine oli levinnyt kauas Venäjälle ja muihin vieraihin maihin. — Katsokaamme nyt kuinka hän aina käytti valtaansa ja voimaansa valtakunnan hyväksi ja kuinka hän varsinkin hellällä huolella koetti huojentaa kotimaansa, Suomen, raskaita rasituksia.

Ruotsin valtakunnan tila Maunun aikana oli rauhaton ja vaarallinen. Juuri samana vuonna kuin Maunu nimitettiin piispaksi, kuoli Margareta, ja hänen jälkeensä nousi yhdistyneiden maiden valtaistuimelle hänen sisarentyttärensä poika Eerikki Pommerilainen. Tämä alotti Holsteinin kreivejä vastaan suuren sodan, joka tuli kovin rasittavaksi kaikille kolmelle valtakunnalle. Mutta varsinkin sai siitä Ruotsi ja Suomi paljon kärsiä. Joka vuosi kutsuttiin aatelismiehet sotapalvelukseen, johon heidän täytyi varustaa itselleen aseet ja hevoset sekä kustantaa pitkät matkat ja kallis elatus kaukaisilla mailla; vieläpä heidän täytyi omasta kukkarostaan maksaa lunnaatkin, jos joutuivat vihollisten vangiksi. Tästä moni aatelinen köyhtyi peräti. Eipä käynyt talonpoikienkaan paremmin. Heille enennettiin veroja vuosi vuodelta ja tehtiin ne vielä raskaammiksi sillä keinoin, että ne olivat kaikki rahassa suoritettavat. Vanhastaan oli näet Ruotsin valtakunnassa ollut tapana, että talonpoika maksoi suurimman osan verojansa viljassa tai nahkoissa. Mutta näitä tavaroita oli vaikea kuljettaa niin pitkän matkan päähän kuin Tanskaan, missä kuningas nyt piti asuntoa. Sentähden muutettiin erään saksalaisen ritarin Königsmarkin neuvosta kaikki verot rahaveroiksi. Niitä oli talonpoika raukkojen vallan vaikea suorittaa, eikä ollut muuta neuvoa kuin ruveta sovitteluihin voutien kanssa. Nämät ottivat kyllä rahan asemasta tavaraa, vaan määräsivät sille niin halvat hinnat, että talonpojan täytyi veroiksi vetää paljon enemmän kuin oikeuden mukaan olisi tarvinnut. Siitä syystä hävisi moni talonpoika, ja talot jäivät autioiksi. Mutta kun samassa verotkin alkoivat vähetä, keksi Königsmark taas toisen sukkelan neuvon. Tehtiin näet se määräys, että koko pitäjän tai kihlakunnan oli veroista vastaaminen siten, että jos jotkut talot jäivät autioiksi, toiset saivat niidenkin verot maksaa. Kaiken tämän lisäksi voudit vielä vaativat laitonta veroa itselleen, ajoivat kyytiä talonpoikien hevosilla ja söivät ja joivat heidän taloissaan äyriäkään siitä maksamatta.

Näistä rasituksista tehtiin yhtenäisen valituksia kuninkaalle ja pari kertaa hän antoi, luultavasti Maunu Tavastin neuvosta, suomalaisille helpoitusta. V. 1414 määrättiin verot tarkasti ja kiellettiin kaikki laittomat veronotot. V. 1419 määräsi kuningas, etteivät voudit saisi vaatia talonpoikia useampiin päivätöihin, kuin mitä vanhastaan oli tapana, eikä ajaa kyytiä talonpoikien hevosilla; veroksi tuotujen tavaroiden hinnan määrääjiksi piti voudin ja rahvaan yhteisesti valita neljä arviomiestä; sydänmaalaiset saivat veronsa maksaa talvella, koska heidän oli kesällä vaikea päästä linnoihin. — Lieneekö näistä asetuksista ollut apua Suomessa, ei tiedetä varmaan, mutta Ruotsissa ainakin sorrettiin kansaa valituksista huolimatta. Useampia kertoja oli varsinkin eräs taalalainen aatelismies, nimeltään *Engelbrekt*, käynyt kuninkaan luona voudeista valittamassa. Mutta asiat eivät siitä paranneet. Viimeinkin yllytti hän Taalain miehet kapinaan, nostatti muitakin maakuntia, jopa sai pian koko Ruotsin tottelemaan käskyjensä. Se oli vuonna 1434. Korsholman linnassa, likellä nykyistä Vaasan kaupunkia, asui silloin ritari Puke, joka maaherrana hallitsi koko Pohjanmaata, sekä Suomen että Ruotsin puolella lahtea. Hänellekin Engelbrekt lähetti sanan kehoittaen häntä muistamaan, minkä hädän ja sorron alaisena kotimaa oli, ja osoittamaan olevansa uskollinen Ruotsin ritari. Puke nostatti maakuntansa miehet ja valloitti Faxeholman linnan Länsi-Pohjanmaalla, missä oli ulkomaalainen vouti. Sitten hän yhtyi väkinensä Engelbrektin joukkoon. Ahvenanmaalle lähetettiin Juhana Folkenpoika suomalaisen joukon kanssa. Siellä, Sundin pitäjässä, oli Kastelholman linna, jonka isäntänä oli Otto Pogvisch niminen ulkomaalainen. Tämä oli sanoiltaan uhka-ylpeä ja kehui hyvin tulevaisuutta toimeen, vaikka kolme suomalaista hyökkäisi jokaista hänen miestänsä vastaan. Mutta kun suomalaiset tulivat, säikähtyi mies

parka siihen määrään, että hän paikalla antautui, anoen vain, että hänen kurja henkensä säästettäisiin.

Koska muukalaiset tällä tavoin suljettiin pois koko Ruotsista ja Suomesta, täytyi kuninkaan ruveta sovitteluihin. Kumminkin puolin suostuttiin vihdoinkin siihen, että tulevana vuonna kutsuttaisiin kokoon kaksitoista viisasta miestä, neljä kustakin valtakunnasta, ratkaisemaan kuninkaan ja kansan välistä riitaa. Ruotsin valtakunnan puolesta lähetettiin sinne myöskin Turun piispa, Maunu. Nämät miehet päättivät sitten asian siten, että kuningas saisi panna vain kolmeen Ruotsin linnaan ulkomaalaiset isänniksi. Myöskin säädettiin, että kuninkaan poissaollessa Ruotsin hallitus laskettaisiin kahden Ruotsin miehen käteen. Toisen piti *marskina* hoitaa sota-asioita, toisen *drotsina* pitää huolta oikeudesta. Marskiksi valittiin nuori Kaarle Knuutinpoika Bonde ja drotsiksi vanha Krister Niilonpoika Vase. Suomelle tästä kokouksesta vielä seurasi erinäinen etu. Maamme jaettiin kahteen *laamannikuntaan*, koska ei yhden laamannin ollut mahdollista hoitaa niin suurta maata. Sen lisäksi asetettiin Turkuun *maan-oikeus*, ettei olisi tarvis matkustaa kuninkaalle asti valittamaan, kun ei tyydytty tuomarin päätökseen. Tässä maan-oikeudessa oli piispa esimiehenä.

Mutta Eerikki oli kovin petollinen eikä pitänyt minäkään sanansa syömistä; heti kokouksesta lähtiessään asetti hän vastoin sopimusta muukalaisia päällikköjä useihin linnoihin, vieläpä salli väkensä pitkin matkaa käydä Ruotsin rannikoita ryöstämässä. Tuosta nyt ruotsalaiset kovasti suuttuivat; he tosin eivät vielä kokonaan luopuneet hänestä, mutta valitsivat kuitenkin marski Kaarle Bonden valtionhoitajaksensa, antaen hänen käsiinsä koko kuninkaallisen vallan, kunnes kuninkaan kanssa saataisiin sovinto aikaan. Talonpojat olisivat mielemmin suoneet Engelbrektille sen viran, mutta suuret herrat häntä kovasti pelkäsivät ja vihasivat juuri sentähden, että hän aina piti rahvaan puolta. Jopa joku heistä vähän aikaa sen perästä hänet murhasi, eikä valtionhoitaja rangaissutkaan murhaajaa, näyttäen siten, miten mieleinen se teko hänestäkin oli.

Valtionhoitajan vaali oli tapahtunut alussa vuotta 1436, johon vuodenaikaan Suomesta ei ollut mahdollista päästä meren poikki Ruotsiin. Sentähden tuli kesäkuussa Maunu piispa, drotsi Vase, joka oli Viipurin linnan isäntänä, ynnä muita Suomen herroja Tukholmaan valtionhoitajalle uskollisuutta ja kuuliaisuutta lupaamaan. Taipuvaisuudestaan suotiin koko Suomenmaalle se etu, että veroa vähennettiin kolmanteen osaansa ynnä muutenkin helpoitettiin ulosottoja. Tästä asiasta annettu kirje sanoo tämän kaiken tapahtuneen siitä syystä että: "Suomalaiset ovat luvanneet olla uskollisia eikä ottaa ketään muuta hallitsijaksensa tänä eripuraisuuden aikana, kuin minkä valtaneuvokset ovat valinneet." Siitä siis taaskin näemme, ettei esi-isiamme kohdeltu ruotsalaisten alamaisina, ainoastaan yhdenvertaisina veljinä, jotka vapaaehtoisesti olivat suostuneet ruotsalaisten tuumiin.

5. Maunu piispa ja Kaarle Knuutinpoika.

Valtionhoitaja Kaarle Knuutinpoika oli nyt mahtavin mies Ruotsin valtakunnassa. Mutta moni kadehti tätä hänen onneansa. Useat muut herrat milloin salaa juonittelivat, milloin nostivat ilmikapinoita häntä vastaan. Näissä oli osallisena myös tuttavamme Eerikki Puke, joka viimein v. 1437 sai maksaa hengellään tekonsa. Tieto on säilynyt myös siitä, että Maunu Tavastin piispana ollessa suuri kapina syttyi Satakunnassa v. 1438 erään Taavetti nimisen miehen johdolla. Maunu silloin käyttäytyi totisena kirkon miehenä ja suomalaisena; hän ei kukistanut kapinoitsijoita miekalla ja tulella, vaan hän lähetti heille lempeät, voimalliset sanansa ja asetti metelin sillä keinoin, jolloin Taavetti pakeni Tallinnaan.

Mielellään olisi nyt kunnianhimoinen Kaarle Knuutinpoika sen kuninkaallisen vallan lisäksi, mikä hänellä oli valtionhoitajana, myöskin tahtonut kuninkaallista nimeä. Kaikin tavoin hän koetti senvuoksi taivuttaa puolelensa mahtavaa Turun piispaa. Hän asetti näet Suomen maaherraksi Maunun langon, Niilo Olavinpojan, Särkilahden herran, ja antoi Suomen pohjoisen laamannikunnan Sune Stålmarmille, joka myöskin oli Tavastien heimoa. Mutta Maunu Tavast oli siinäkin suhteessa tosi suomalainen, että hän niinkauan kuin mahdollista tahtoi pysyä uskollisena lailliselle hallitsijalle. Hän ei tahtonut luopua Eerikistä, ennenkuin vielä kerran olisi yritetty saada aikaan sovintoa hänen kanssansa. Kesällä 1437 oli Eerikki taas luvannut tulla Kalmariin Ruotsin herrojen puheille. He kokoontuivatkin sinne kaikki, vaan turhaan odotettiin kuningasta. Muut silloin suuttuivat ja läksivät kotiinsa; ainoastaan arkkipiispa, drotsi Vase, Turun linnanisäntä Hannu Kröpelin ja Maunu Tavast päättivät mennä kuninkaan puheille, koska hän ei heidän luokseen tullut. Lundin kaupunkiin saavuttuansa, joka silloin vielä kuului Tanskan vallan alle, he saivat kuulla tanskalaistenkin jo alkavan kyllästyä epäluotettavaan kuninkaaseensa ja aikovan kutsua toista sijaan. Tämä sanoma palautti arkkipiispan ja drotsin, vaan Maunu Tavast meni kuitenkin Kröpelinin kanssa Kööpenhaminaan Eerikin puheille ja sai häneltä uuden lupauksen, että hän muka tulisi Ruotsiin seuraavana kesänä.

Mutta sanaansa ei Eerikki pitänyt paremmin kuin edellisilläkään kerroilla, ja silloin vihdoinkin ruotsalaiset hänestä kokonaan luopuivat.

Tanskalaiset olivat tehneet samoin ja ottaneet kuninkaaksensa Eerikin sisarenpojan, Baijerin herttuan Kristofferin. Tämä nyt rupesi pyrkimään Ruotsinkin valtaistuimelle. Kauan aikaa sai Kaarle

Knuutinpoika sen estetyksi, sillä hän tahtoi itse päästä kuninkaaksi. Mutta viimein laskettiin kuitenkin Ruotsin kruunu v. 1440 Arbogassa Kristofferin päähän. Maunu Tavastkin oli tässä vaalissa osallisena ja sai kuninkaalta vahvistuskirjan kaikkiin Suomen kirkon ja papiston etuuksiin. Myöskin vahvistettiin Suomelle ennen suotu veronhelpoitus.

Kristoffer kuningas oli rahanahnas ja kavala; sentähden on hänenkin aikansa huonossa muistossa. Sen lisäksi sattui vielä hänen hallitessaan yhtenäen katovuosia, joihin sen ajan valistumattoman rahvaan mielestä kuninkaan jumalattomuus oli syynä, ja rahvas antoi hänelle liikanimeksi *Pettukuningas*. Hän kuoli jo v. 1448.

Nyt vihdoinkin pääsi Kaarle Knuutinpoika toivonsa perille; hän valittiin Ruotsin kuninkaaksi, ja pian tarjosivat norjalaisetkin hänelle kruununsa. Maunu piispa oli ollut kuninkaanvaalissa osallisena, ja siitä lähtien hän seisoj uskollisesti Kaarlen puolella. Semmoista luotettavaa ystävää tämä hyvin tarvitsikin, sillä, niinkuin vasta saamme nähdä, hänen ympärillään kuhisi juonittelijoita ja pettajiä. Yhdessä tapauksessa varsinkin pelasti Maunu Tavastin uskollisuus Kaarlen hyvin suuresta vaarasta. Halmstadin kaupunkiin oli 1450 Ruotsin ja Tanskan herroja kokoontunut hieromaan sovintoa Norjasta, Gotlannista ynnä muista paikkakunnista, joita kumpainenkin kuningas vaati omaksensa. Siinä useimmat Ruotsin lähettiläät salaa olivat yksissä neuvoin tanskalaisten kanssa, ja ensi työkseen antoivat heille kaikki nuo riidanalaiset maat. Vaan kujeet eivät siihenkään vielä loppuneet. Petturit neuvottelivat tanskalaisten kanssa, miten he saisivat Kaarle kuninkaan pois Ruotsin valtaistuimelta ja Tanskan uuden kuninkaan Kristiernin hänen sijaansa. Yksi heistä, Niilo Juhonpoika (Oxenstjerna), tuli Maunu piispaa samaan liittoon viekoittelemaan. "Nyt on rauha rakennettu Tanskan kanssa", sanoi hän; "nyt vaan me tarvitsisimme hyvää hallitusta! Teiltä, hyvä herra, tulij neuvoa kysymään, miten se paraiten saataisiin?" — Piispa silloin vastasi hänelle: "Jumala suokoon, että jotain voisimme tehdä valtakunnan hyväksi! Neuvoillani ja toimellani autan kernaasti niinkuin ennenkin. Mutta nyt toivon valtakunnan hyvin menestyvän, sentähden en ole tuota kovin ajatellut." — Virkkoipa taaskin Niilo herra: "Jos sen lupaatte pitää salassa, niin virkan teille parhaan neuvon valtakunnan parantamiseksi; vaan vannokaa, ettette sitä ilmoita kellekään ihmiselle!" Piispan vannottua ilmoittikin Niilo herra hänelle salajuonittelijoiden vehkeet. Ensin aiottiin vaatia Kaarlelta kaikki linnat valtioneuvosten käsiin. Jollei hän siihen suostunut, piti kutsua Tanskasta apua. Mutta jos hän suostuisi, niin oli sitä helpompi päästä hänestä ja antaa kruunu Kristiernille. Maunu Tavast kovin hämmästyij tästä kavaluudesta, vaan ei virkkanut mitään muuta kuin: "Tämmöisiä asioita minä en ymmärrä, hakekaa neuvoa viisaammilta, tähän ei minun älyni ylety!"

Kun sitten lähettiläät toimiltaan palasivat kuninkaan luokse, meni Maunu heti hänen puheillensa ja sanoi raskaasti huoaten: "Nyt minun täytyy näillä vanhoilla päivilläni rikkoo valani (hän oli jo yhdeksänkymmenenkolmen vuoden vanha) ja se mieltäni kovasti pahoittaa. Vaan jos salaisuuttani en ilmoita, niin on se teille vahingoksi, herra kuningas, ja sillä rikkoisin teille antamani uskollisuusvalan. Käyköön kuinka käynee, minä tahdon teille olla uskollinen!" Näin sanottuaan hän ilmaisi kuninkaalle petturien salavehkeet, jotta ne saatiin estetyksi.

Tämä oli Maunu Tavastin viimeinen valtiollinen toimi. Vielä samana vuonna 1450 hän väsyneenä erosi piispanvirastaan, hallituansa Turun hiippakuntaa kahdeksanneljättä vuotta. Loput elämänsä hän eli kartanossa, jonka hän oli itselleen rakennuttanut vastapäätä rakasta Naantalij luostariansa, ja siellä hän nukkui kuoleman uneen kaksi vuotta myöhemmin, maalisk. 9:nä p:nä 1452.

6. Koululaitokset ja oppi Suomessa katolisena aikakautena.

Oppia näinä aikoina eivät tarvinneet eivätkä harjoittaneetkaan muut kuin papit. Talonpoikien ja porvarien opista tietysti ei ollut puhumistakaan, koska suuret aatelisherratkin aivan harvoin osasivat lukea, vielä harvemmin kirjoittaa. Heillä oli vaakunansa piirretty miekkansa ponteen, jonka he painoivat vahaan vahvistettavien kirjoitusten alle, ikäänkuin puumerkin. Kaikki luku- ja kirjoitustyö oli yksinomaan pappien toimena, jonka tähden kuninkailla ja muillakin suurilla herroilla aina oli pappismies sihteerinä, niinkuin olemme nähneet Maunu Tavastin ennen piispaksi tulemistaan olleen Eerikki Pommerilaisella.

Sen verran oppia saivat papin-alut kouluissa, joita oli sekä *luostarikouluja* että *kirkkokouluja*. Sitä paitsi oli kaupunkien kustantamia *kaupunkikouluja*. Ensinmainittuja oli yksi jokaisessa luostarissa, ja niissä opetettiin munkeiksi tai nunniksi pyrkijöille jumalanpalvelukseen kuuluvia temppuja ja oppia. Loppupuolella tätä aikakautta alkoi niissä kuitenkin käydä myös semmoisia lapsia, joita ei aiottu hengelliseen säätyyn. Koulu oli niinikään jokaisella suuremmalla kirkolla, etenkin tuomiokirkolla, missä papiksi aikovia ohjattiin. Suomessa tiedetään keskiajalla olleen kouluja: tuomiokoulu Turussa, luostarikouluja Turussa ja Viipurissa, minkä lisäksi myös Naantalissa pidettiin huolta luostarin jäsenten kirjallisesta edistyksestä, sekä kaupunkikouluja Raumalla ja Viipurissa.

Milloin ensimmäinen koulu Suomeen perustettiin, siitä ei ole tietoa, mutta Turussa oli tuomiokoulu

Suomen etevin koulu viimeistäänkin 14:nneen vuosisadan alkuajalta asti ja Viipurin koulua mainitaan ensikerran 15:nneen vuosisadan alussa. Kirkon kirkkoherra toimitti ensiaikoina koulunopettajankin virkaa, vaan loppupuolella 14:ttä vuosisataa tapaamme jo Turun koulussa varsinaisen opettajan.

Näihin kouluihin tuli enimmäkseen talonpoikien poikia, tulipa joukkoon joku aatelispoikakin, joka halusi päästä korkea-arvoisiin ja hyväpalkkaisiin piispan-, tuomiorovastin j.m.s. virkoihin. Katoliset papit eivät saaneet mennä naimisiin; sentähden ei heidän poikiaan voinutkaan olla koulussa. Kuri oli kouluissa ankara. Penkkejä ei suvaittu, vaan koululaisten eli teinien oli lattialla istuttava, joka oli oljilla, "pahnoilla" peitetty. Täten heidän piti oppia käyttäytymään nöyrästi ja kunnioittavasti opettajaa kohtaan. Vitsaa ahkerasti harjoitettiin, niinkuin moni niiltä ajoilta säilynyt kouluvirsi todistaa. Esim. seuraava:

Opin sauna, autuas aina, cosea vidzoill vihdoillan; ej saerasta sijt saunasta, enin kylmäld kylvetellän. Opin otta, carttain cohta tavoit taitamattomii; ett' on lyöty, siijt' on hyöty, seora taito ja toimi.

Vaikea olisikin kenties ollut pitää sen ajan vallatonta, väkivaltaisuuteen tottunutta nuorisoa muulla keinoin aisoissa.

Koulussa oli kolme tai neljä luokkaa; alaluokilla opettivat yläluokkien paremmat oppilaat, yläluokilla opettaja itse. Opetus alkoi aivan ensimmäisestä alusta, aapisesta. Vaan äidinkieltä ei koulussa opetettukaan lukemaan; opetettiin ainoastaan latinaa. Latinankielellä siihen aikaan koko jumalanpalveluskin toimitettiin, latinankielisiä olivat kaikki kirjat, joista voi jotakin oppia saada, latinaksi olivat alussa kaikki yksityistenkin välikirjat kirjoitetut, ja nytkin käytettiin sitä kieltä kansain ja kuningasten liittokirjoissa. Äidinkieltä melkein kaikissa maissa pidettiin halpana. Täällä pohjoisessa kirjoitettiin kuitenkin jo yksityisten asioita koskevat tuomiot maan kielellä, Ruotsissa ruotsiksi, vaan suomenkieltä ei kirjallisissa toimituksissa käytetty ennenkuin katolisen uskon hävittyä. Tämän latinankielen tarpeellisuuden tähden oli se pääaineena senaikaisessa opetuksessa; muuta kieltä ei ollut oppilasten lupa käyttää keskenänsä eikä opettajaa puhutellessa; jos ken vahingossa tuli sanoneeksi jonkun sanan äidinkielellä, se siitä sai aika selkäsaunan. Kun oppilaat olivat oppineet sisältä lukemaan sekä kirjoittamaan, ryhtyivät he latinan kielioppiin käsiksi, jonka sääntöjen harjoitukseksi luettiin joitakuuta muinaisajan tai uudempiakin latinankielisiä runoelmia. Tätä kaikkea sanottiin nimellä grammatica. Lisäksi harjoitettiin rhetoricaa, s.o. niitä lausetapoja, joita käytettiin kirjeissä suurille herroille, piispoille y.m. Viimeksi tuli logica, s.o. jonkunlainen ajatusoppi. Koko tätä oppimäärää nimitettiin nimeltä trivium (kolmihaara). Sen jälkeen alkoi toinen, quadrivium (nelihaara) niminen oppimäärä, johon kuului luvunlasku (arithmeticum), mitta- ja geometria (geometria), tähtitiede (astronomia) ja veisuu (musica). Tämä viimeksimainittu oli välttämättömän tarpeellinen papille, koska jumalanpalvelus enimmäkseen vain oli virsien veisaamista ja messuamista. Myöskin piti oppia kristinuskon pääkappaleet: Isämeidän, uskontunnustus, Ave Maria (Rukous Neitsyt Maarialle) ja Davidin seitsemän katumuspsalmia. Korkeammassa koulussa sen lisäksi vielä harjoitettiin hiukan jumaluusoppia ynnä kirkko-oikeuden (kanonisen oikeuden) ensimmäisiä alkeita. Kreikankieltä ei luettu, sentähden että se muka oli pakanallinen; hepreaa ei myöskään, koska se oli Vapahtajan surmaajien kieltä; historiasta ja maantieteestä ei tiedetty mitään, vielä vähemmän luonnontieteistä. Ei edes raamattukaan luettu, sillä sen lukeminen oli maallikoilta kovasti kielletty eikä pidetty sitä papeillekaan tarpeellisena.

Kesäisin joutoaikoina kävivät köyhät teinit maaseudulla apua kerjäämässä ja saivat mistä rahaa, mistä viljaa, mistä nahkoja. Mutta koska he näillä retkillänsä tekivät talonpojille väkivaltaa sekä harjoittivat kaikellaista muutakin koiruutta, niin kiellettiin, vaikka nähtävästi ilman seurausta, v. 1489 koko kerjuullakäynti.

Yliopistoa siihen aikaan ei vielä ollut Ruotsissa eikä Tanskassa, saatikka sitten Suomessa. Kun kotoinen koulu oli läpikäyty, täytyi siis hakea syvempää ja laveampaa oppia kaukaisilla ulkomailla. Semmoisiin matkustamisiin eivät kaikkien varat riittäneet; useimmat sentähden menivät koulusta suoraan pappisvirkoihin; muutamat olivat jo ennenkin koulusta eronneet ja ruvenneet jonkun aatelisherran sihteeriksi. Mutta ne rikkaat, joiden varat vain suinkin kannattivat, ja joskus köyhemmätkin, joiden matkan kirkko otti kustantaaksensa, riensivät ulkomaille; sillä siellä saatavaa maisterinnimeä pidettiin hyvin suuressa arvossa ja oli se ikäänkuin portaana korkeampiin kirkollisiin virkoihin.

Kolmessa yliopistossa varsinkin oli suomalaisten tapana käydä näinä aikoina, nimittäin Pragissa Bööminmaalla, Leipzigissä Saksassa ja Ranskan pääkaupungissa Parisissa. Niistä viimeksimainittu oli kaikkein vanhin, suurin ja kuuluisin. Sentähden keräytyikin sinne kaikista Euroopan maista oppilaita, jotka kotiperänsä mukaan olivat jaetut neljään kansakuntaan. Pienin niistä, jota aluksi nimitettiin englantilaiseksi, sittemmin saksalaiseksi, sisälsi Saksan, Englannin ynnä kaikki Pohjoismaat. Siihen siis kuuluivat meidänkin miehet.

Parisiin tultuansa nuoret oppilaat antautuivat jonkun heidän kansakuntaansa kuuluvan maisterin

johdon alaiseksi, joka piti heille ajatusopillisia luennoita, luetti heillä muutamia määrättyjä kirjoja, käytti heitä muiden maisterien väittelyitä kuuntelemassa ynnä harjoitti heitä itseäänkin väittelemiseen. Kaksi vuotta kului näissä toimissa; sitten oli oppilas valmis rupeamaan *bakkalarioksi*, s.o. julkisessa väittelyssä puolustamaan muutamia opinkappaleita. Bakkalarion tuli nyt edelleen harjoittaa väittelyä sekä kuunnella siveysopin, luonnontieteiden ja sielunopin luentoja, vieläpä harjoittaa hiukan mittausoppia ja tähtitiedettä. Sen tehtyä tuli hänen suorittaa tutkinto näissä aineissa ja sillä tavoin hän pääsi *lisensiaatiksi*. Sitten hänen oli lupa itse pitää luentoja ja opettaa, vaan ennenkuin hän siihen toimeen rupesi, oli kuitenkin vielä yksi temppu tehtävä. Hänen oli nimittäin kansakuntansa pedellin (vahtimestarin) seurassa käytävä kaikkien maisterien luona heidän suostumustaan anomassa. Sen saatuaan teki hän valan rehtorin edessä, luvaten pitää kunniaa yliopiston, tiedekunnan ja kansakuntansa oikeudet, säännöt ja tavat. Sitten kulki hän määrättyinä päivinä suurella juhlamenolla kansakuntansa kouluihin. Se maisteri, jonka johdolla hän siihen asti oli opiskellut, piti hänelle puheen ja painoi hänen päähänsä maisterilakin. Nyt oli oppilaasta tullut täydellinen maisteri, joka arvonimi nyt aina kulki hänen nimensä edellä. Useimmat, näin pitkälle päästyään, kiirehtivät kotiin johonkukin kirkolliseen virkaan; vaan olipa niitäkin, jotka vielä jäivät lukujansa jatkamaan. He pitivät nyt tästälähin luentoja varhain aamulla taiteiden tiedekunnassa, johon he kuuluivat, kävivät sitten luentoja kuuntelemassa jumaluusopin tiedekunnassa, päästäksensä aikaa myöten jumaluusopin tohtoreiksi, johon tavallisesti kului vielä kuusi vuotta.

Niistä monista suomalaisista, jotka tämän aikakauden kuluessa kävivät Parisin yliopistoa, saavutti siellä suurimman maineen Maunu Tavastin sukulainen, Olavi Maununpoika. Hän tuli Pariisiin v. 1425 ja piti bakkalarioväitöksensä v. 1427 yhdessä neljän muun suomalaisen nuorukaisen kanssa. Seuraavana vuonna hän suoritti myöskin lisensiaatitutkinnon ja pääsi maisteriksi eli yliopiston opettajaksi. Sen jälkeen hän vielä oleskeli yhdeksän vuotta Parisissa, jatkaen opintojansa, kunnes hän pääsi jumaluusopin bakkalarioksi. Tällä pitkällä ajalla saavutti hän tiedoillaan ja taidoillansa niin suuren arvon ja suosion kansakunnassaan, että hänet monta monituista kertaa valittiin prokuratoriksi (esimieheksi) ja rahanvartijaksi. Eikä hän ollut saavuttanut mainetta ainoastaan oman kansakuntansa parissa; muutkin kansakunnat näkyvät tunteneen hänet ja pitäneen häntä kunniaa; sillä kahdesti hänet valittiin koko yliopiston rehtoriksi, jolla juhlatiloissa oli sijansa kardinalien rinnalla ja parlamentinneuvoston edellä. Myöskin oli hän niiden lähettilästen joukossa, jotka v. 1436 yliopiston puolesta kävivät Ranskan kuninkaan luona anteeksi pyytämässä, että yliopistokin silloisessa keskinäisessä sodassa oli ollut kuninkaan vihollisten puolella. Parisissa kaksitoista vuotta oppia harjoitettuaan palasi Olavi Maununpoika viimeinkin kotimaahan. Täällä hän nousi arvosta toiseen, kunnes hänet viimein Maunu Tavastin jälkeen, joka oli kustantanut hänen olonsa Parisissa, valittiin hänen sijaansa piispaksi. Hän kuoli v. 1460.

KAARLE KNUUTINPOIKA BONDE.

1. Kaarle Knuutinpoika Viipurissa.

Kaarle Knuutinpojasta on jo edellisissä kertomuksissa ollut puhetta. Me olemme nähneet, kuinka hän v. 1435 pantiin valtamarskiksi, kuinka hänet sitten seuraavana vuonna valittiin valtionhoitajaksi ja vihdoin v. 1448 Ruotsin kuninkaaksi. Mutta hänestä on meillä nyt vielä enemmänkin puhuttavaa, sillä häntä on puoleksi pidettävä Suomen miehenä. Hän näet oli tiedonannon mukaan syntynyt Turussa (v. 1408), missä hänen isänsä, valtioneuvos Knuutti Bonde, oli linnanisäntänä, ja asui myös monet vuodet Suomessa, joka yhteen aikaan oli kokonaan annettu hänelle läänitysmaaksi.

Niin kauan kuin Kristoffer Baijerilainen pyrki Ruotsin kuninkaaksi, hän kaikin tavoin koki taivuttaa mahtavaa Kaarle Knuutinpoikaa puoleensa. Hän lupasi, ettei hänen koskaan tarvitsisi joutua vastuuseen siitä, mitä hän valtionhoitajana oli tehnyt, ja antoi hänelle läänitysmaaksi koko Suomenmaan ynnä vielä Ölannin saaren sen lisäksi. Mutta tuskin oli kuningas 1441 saanut kruunun päähänsä, hän rupesi jo keinoja miettimään, joilla voisi vähentää Kaarle Knuutinpojan valtaa; sillä se peloitti häntä kovasti, varsinkin kun kruunausjuhlassa, missä pitkä ja kaunis marski astui pienen, paksun kuninkaan rinnalla, ääniä oli kuulunut kansan joukosta, että marski oli kuningasta jalompi ja paremmin kruunun arvoinen kuin hän. Hyvin oli siis kuningas iloissaan, kun Kaarle Knuutinpojan vanha vihollinen, Krister Niilonpoika Vase, tuli hänen luokseen valittamaan, että hänelle tapahtuisi vääryyttä, jos Viipurin linna, joka siihen asti oli ollut hänen hallussansa, nyt annettaisiin Kaarle Knuutinpojalle. Tämän valituksen tunnusti Kristoffer heti oikeaksi ja määräsi, että Krister Niilonpoika saisi pitää Viipurin Vapunpäivään saakka, sitten saisi hän sen sijaan Raseporin linnan neljäksi vuodeksi ja sittemmin Korsholman linnan ynnä Pohjanmaan useammaksi vuodeksi. Vasta sen jälkeen saattoi siis

Kaarle Knuutinpoika päästä koko Suomen lääniherraksi. Mutta tämä kuninkaan sanansyöminen olikin vain alkua. Kaarle Knuutinpoika läksi nyt läänitysmaahansa ja tuli Martinpäivänä Turun kaupunkiin. Vaan ei aikaakaan, niin lähetti kuningas käskyn hänelle, vaatien häntä niinpian kuin meri olisi sulana saapumaan Tukholmaan ja vastaamaan muutamista kanteista, joita oli nostettu hänen valtionhoitajana muka tekemiensä vääryyksien johdosta. Kaarle totteli tätä käskyä, mutta toi mukanaan 500 ritaria ja huovia, sillä hän pelkäsi jotain kavaluutta kuninkaan puolelta. Kuningas, nähdessään Kaarlen niin hyvin varustettuna, ei uskaltanut hänelle tehdä väkivaltaa, mutta vaati kumminkin Turun ja Hämeen linnat pois häneltä. Kaarle antoiinkin viimein Turun linnan käsistään, kuitenkin sillä ehdolla, että hän paikalla saisi Viipurin Vaselta. Siinä syrjäisessä rajalinnassa hän toivoi toki saavansa viettää rauhallista elämää. Kuninkaan suostuttua tähän hän purjehti Tukholmasta Viipuriin, jonka hän saikin kohta riidatta haltuunsa, sillä vanha Krister Niilonpoika oli juuri tähän aikaan kuollut.

Viipurin linnassa asui Kaarle Knuutinpoika seitsemättä vuotta edelleen, viettäen siellä riemuista ja komeaa elämää. Hän koristi linnan huoneita, jotta sen komeampaa linnaa ei siihen aikaan kuulu olleen koko Ruotsin valtakunnassa. Myöskin on mainittu, että hän kaivatti sinne lammikoita, joissa hän kasvatti hyvänmakuisia ja kalliita kourukaloja. Kuinka hän muuten aikaansa vietti ja millä tavalla Viipurin linna hänen aikanaan oli koristettu, siitä ei ole sen enempää tietoa. Mutta kuitenkin voimme saada siitä käsitystä, jos otamme huomioon, mitä historioitsijat tietävät sen ajan aatelisten elämästä yleensä ja etenkin mitä Olaus Magnus kertoo Pohjoismaiden herroista erikseen.

Suurien herrojen asunnot eivät siihen aikaan olleet yhtään niin tilavat ja mukavat kuin nykyaikoina. Varsinkin olivat ikkunat hyvin pienet ja kapeat, jotta vihollisen olisi vaikeampi ampua sisään. Sisäänpäin ne kuitenkin levenivät, ja koska seinät olivat hyvin paksut, syntyi sillä tavoin joka ikkunan eteen suuri komero, jossa saattoi istua ja katsella ulos maailmaan. Tapeteista ei vielä mitään tiedetty; mutta ripustettiinpa kuitenkin seiniin rouvien ja aatelisneitojen ompelemia verhoja, jopa välistä suurina juhlina silkkikankaitakin. Miesten huoneitten seinille ripustettiin myöskin rautapaitoja, kypärejä, rautakintaita, keihäitä, kilpiä, rautajousia ynnä isännän vaakunoita.

Aatelisherrojen tärkein toimi näinä rauhattomina aikoina oli *sota*. Läänitysmaansa kaikkine kruununveroineen he saivat kuninkaalta sillä ehdolla, että he sodan syttyessä aina olisivat valmiit avustamaan häntä määrätyn sotamiesparven kera. Siitä syystä heitä lapsuudesta asti opetettiin sotatemppeihin ja aikamiestenkin harjoitukset sekä toimet rauhan aikana olivat sodan valmistusta.

Pienet aatelispojat lähetettiin tavallisesti seitsen-vuotisina pois kotoa jonkun mainion ritarin luo kasvatettaviksi. He palvelivat *hovipoikina* sekä herraa että rouvaa ja harjaantuivat ratsastamiseen ja aseitten käyttämiseen. Ratsastamaan oppiessaan heidän täytyi istua hevosen selässä, suuri rautakypärä päässä ja pitkä keihäs kädessä. Sillä tavoin tottuivat he jo pienestä alkaen siihen raskaaseen rautapukuun, johon senaikuiset sotaherrat olivat kiireestä kantapäähän puetut.

Kun hovipoika oli täyttänyt 14 vuotta ja oppinut aseita käyttämään, tehtiin hänestä *knaapi*. Nyt sai hän toimekseen pitää isäntänsä aseet puhtaina ja hoitaa hevosta; hän sai seurata hänen kanssaan sotaankin hevostmiehenä, yllään rautapaita, kypärä ja lyhyt miekka.

Useampia vuosia uskollisesti palveltuaan ja urhoollisuuttaan osoitettuaan, pääsi knaapi viimein *ritariksi*. Vähintään hänen kuitenkin piti olla 21 vuoden vanha. *Ritariksilyönti* tapahtui hyvin juhlallisella tavalla. Knaapi valmistausi siihen rukoilemisella, paastolla ja ripilläkäynnillä, ja sitten hänet vietiin valkeihin vaatteisiin puettuna suurella saattojoukolla kirkkoon. Jumalanpalveluksen jälkeen oli päivälliset, joissa ritariksi pyrkijä istui eri nurkkapöydässään saamatta nauraa, puhua tahi mitään nauttiakaan. Illalla hänet vietiin taas kirkkoon, jossa hänen tuli valvoa koko yökausi aseittensa ääressä. Seuraavana päivänä pidettiin taas jumalanpalvelus, knaapin miekka siunattiin, ja hän itse vannoi pyhän valan, joka näillä Pohjanmailla kuului seuraavalla tavalla: Niin auttakoon minua Jumala ja Pyhä Neitsyt ja pyhä Eerikki, sillä tahdon kaikin voimin hengellä ja tavaralla suojella katolista uskoa ja pyhää evankeliumia ynnä sen pappeja sekä heidän vapauksiaan ja etujaan ja vastustaa kaikkea vääryyttä, vahvistaa oikeutta sekä rauhaa, turvata orpoja, neitoja, leskiä ja köyhiä, olla uskollinen kuninkaalle sekä kotimaalleni ja käyttää aseitani Jumalan kunniaksi viimeisiin voimiini saakka. — Sen jälkeen lankesi knaapi polvilleen, ja kuningas, jolla yksin oli siihen oikeus, löi häntä kolmasti miekan lappealla selkään. Nyt toiset herrat ja naisetkin tulivat pukemaan uutta ritaria rautapukuun, vyöttivät hänelle miekan vyölle, kiinnittivät kultakannukset ritariuden merkiksi jalkoihin ja antoivat käteen keihään sekä kilven. Nyt oli hän kaikkien muiden herrojen vertainen ja ainoastaan kuningas oli häntä korkeampi.

Leikit ja huvituksetkin, joita sotaharjoitusten loma-aikoina pidettiin ritarien linnoissa, olivat sitä laatua, että ne voimistivat ruumista ja rohkaisivat mieltä. Hovipoikaset juoksivat kilpaa tai nakkelivat kiviä. Knaapeilla ja huoveilla, s.o. ritarien palkatulla sotaväellä, oli toisellaiset leikit. Kesällä esim. heitä kävi aina kaksi miestä yhteen veneeseen, toinen soutajaksi, toinen seisomaan etukokkaan, pitkä, sommalla varustettu seiväs kädessä. Näin soudettiin kaksi venettä täyttä vauhtia vastakkain ja etukokassa seisijat koettivat seipäillään sysätä toisiansa veteen. Vyöhön oli heillä sidottu nuora, josta

heidät veteen loiskahdettuansa jälleen hinattiin veneeseen. — Toista leikkiä pidettiin talvella suuren nuotiotulen ääressä, joka linnan pihassa paloi kaiken yötä vartiaväkeä varten. Tämän valkean ympärillä tanssivat miehet piirissä, toisiansa kädestä kiinni pidellen. Kesken vauhtia heittivät he sitten irti, jolloin tavallisesti joku kaatui röykkiölle. Hänen täytyi sitten rangaistukseksi, kun muka oli tulen saastuttanut, tyhjentää pohjaa myöten suuri oluthaarikka. Tämä rangaistus ei kuitenkaan kuulu juuri peloittaneen miehiä, vaan päinvastoin heidän sanotaan tahallaan heittäytyneen röykkiölle. Väliin myöskin heitettiin arpaa, kenen piti valkean yli hypätä.

Ritarit puolestansa harjoittivat metsästystä huvituksenaan. Lintuja ja jäniksiä pyydettyä usein käytettiin kesytettyjä ja siihen opetettuja haukkoja. Metsään lähtiessä pidettiin kädessä kaikella tavoin koristettua haukkaa, jonka pää oli pienellä myssyllä peitetty, mutta heti kun saalis ilmautui, päästettiin haukka irti ja se kiiti nuolen nopeudella jälestä; eikä aikaakaan niin se tarttui saaliiseen kiinni ja toi sen herrallensa, josta se sai sisukset palkakseen. Tämmöisillä retkillä naisetkin olivat mukana, istuen tasaiseen juoksuun opettujen ratsujen selässä. — Hauskempi oli kuitenkin miesten lähteä hirviä ampumaan, jota jaloa eläintä silloin vielä oli runsaasti Suomen metsissä. Mutta kaikkein paras oli kontioiden kimppuun käydä, joita tätä nykyäkin vielä joskus kaadetaan Pohjois- ja Itä-Suomessa. Karhunpyynti ei nykyäänkään ole aivan vaaraton, mutta siihen aikaan, jolloin pyssyillä ampuminen vasta oli alullaan ja mesikämmenen rinta oli keihäällä lävistettävä, se vielä vähemmän oli lapsenleikkiä. Sitä suurempi oli ilo ja kunnia voittajalle.

Peijaisia ei karhulta suinkaan puuttunut; sillä sen ajan miehet olivat vahvat juomisessa jos muissakin töissä. Juomingeissa käytettiin monellaisia juoma-astioita. Lasi- ja savi-astioita ei paljon nähty; tavalliset astiat olivat vaskesta, tinasta tai raudasta. Käytettiinpä myöskin leveitä hopeamaljoja, suuria juomasarvia sekä Länsi-Götinmaalla sorvattuja ja vernissalla kiilloitettuja pikareita koivun visasta. Näitä viimeksimainituita vieraat juotuansa nakkelivat rikki lattiaan. Mutta Suomessa aivan omituinen juoma-astia oli *kousa* nimeltään. Se oli kuusenjuuresta tehty iso haarikka, sisältä ontoksi näverretty ja ulkopuolelta monenlaisilla, kähäräksi vuolluilla lastuilla koristettu. Päältäpäin oli kaksi juurenharaa punottu yhteen kaarenmuotoiseksi sangaksi. Siitä se on tainnut tullakin *haarikka* sana. Kun palvelijat astuivat saliin, tämmöiset haarikat kädessä, niin näytti siltä, sanoo Olaus Magnus, kuin olisi hirvilauma lähestynyt. — Juomana oli tavallisesti olut, jota Suomessa erinomaisen taitavasti osattiin panna. Mutta suurilla herroilla oli myöskin kaukaa ulkomailta tuotuja viinejä. Usein juotiin kilpaa, ken kerrassaan tai kahdella, kolmella yrittämällä sai sarven tai haarikan tyhjäksi; osa vieraita lopuksi kaatuikin pöydän alle, mutta ken humalassaan riitaa nosti, se rangaistiin sillä tavalla, että pantiin nuorakiikkuun istumaan laudan terävälle laidalle ja hinattiin ylös lakeen. — Pidoissa ja muissa tilaisuuksissa pelattiin myöskin korttia, sakkia ja heitettiin nappulaa.

Mutta komein ja loistavin kaikista ritarien huvituksista oli turnaus. Sitä varten ympäröitiin kenttä matalalla aidalla, jonka takana katselijat istuivat ja seisivat. Aitauksen sisään kokoontuivat taisteluun halukkaat ritarit, sekä he itse että heidän ratsunsa täydessä rautapuvussa. Merkin annettua ajaa karahutti aina kaksi kerrassaan vastakkain, yrittäen pitkillä, kärjettömillä peitsillään työntää toisensa hevosen selästä. Tavallisesti lensikin toinen taistelijoista maahan, mutta välistä, kun molemmat olivat taitavia, peitset vain taittuivat pirstaleiksi, ratsumiesten horjahtamatta satulasta. Ken useimmat muut oli voittanut, sai palkinnokseen kalliit aseet, seppeleen tai muuta sellaista. Ja vielä suuremmaksi kunniaksensa sai hän nämät lahjat kauneimman rouvan tai neidon kädestä. Lopuksi aina pidettiin suuret tanssit.

Kaarle Knuutinpojan hovissa tämmöistä turnausta tuskin lienee pidetty, sillä siihen aikaan ne olivat muuallakin Euroopassa häviämäisillään. Mutta tansseja ei suinkaan puuttunut. Niissä miehet väliin tanssivat yksinään, väliin naisten kanssa. Suuren paaston edellisellä viikolla esim. tanssivat nuorukaiset, paljastetut miekat kädessä, joita he vuoroin ojensivat suoraan eteensä, vuoroin ylös. Lopuksi he asettuivat kuusikulmaan. Samallaista tanssia tanssittiin vanteillakin, kulkuset polvissa. Tanssittaessa laulettiin lauluja esivanhempien urhotöistä. Vaan olipa kuitenkin soittoniekkojakin eli *leikareita* apuna, jotka soittivat rumpua, torvea ja huilua tai muulla tavalla huvittelivat vieraita; ne olivat melkein aina ulkomaalaisia, sillä Pohjan kansat pitivät tätä virkaa häpeällisenä. — Naisten kanssa enimmiten tanssittiin piiritansseja, joissa myöskin laulettiin vanhanaikuisia lauluja.

Naiset muuten, korkeasukuisetkin, toimittivat emännän virkaa, kehräilivät ja ompelivat, leipoivat ja panivat olutta palvelijoittensa kanssa. Mutta paitsi sitä osasivat he hienompaakin työtä tehdä; heidän ompelemansa olivat kalliit verhot, joita seinille ripustettiin, ja monasti tuli heidän hyppystensä työ kirkkojen alttareiden koristeeksi. Myöskin harjoittelivat he harpun soittoa, ja jos paitsi pappia talossa oli joku lukutaitoinen, niin se tavallisesti oli rouva ja hänen tyttärensä.

Lopuksi tämänaikuisten aatelisten puvusta pari sanaa. Aatelin naiset käyttivät ruumiinmukaisia liivejä, joissa oli kapeat hiat; vyöllä kultasäikeistä kudottu leveä vyö taikka kahden sormen levyinen hopea- tai kultakisko; hameet olivat niin pitkäliepeiset, että rouvan astuessa palvelustyttö tai hovipoika tuskin jaksoi kantaa sitä jäljessä. Vaatteet usein olivat silkistä, sametista ja kultakankaasta, kärpän- tai sopulin

nahkoilla reunustetut. Päässä oli kultainen, kalleilla kivillä koristettu seppäle ja sen päällä hieno, ulkomaalta tuotu liinanen. Miehet, niinkuin jo mainittiin, olivat sodassa kokonaan raudalla peitetyt. Mutta kotona oli heillä kalleista kankaista tehdyt lyhyet nutut ja ahtaat housut, päässä pikkuinen lakki, tavallisesti sulkasella koristettu. Kumpaisillakin, sekä miehillä että naisilla, oli kummalliset, pitkään suippuun päättyvät kengät.

Tällaista elämää lienee Kaarle Knuutinpoikakin viettänyt kaukaisessa linnassaan. Mutta tulipa hänelle v. 1448 sanoma Kristoffer kuninkaan kuolemasta, ja silloin hän paikalla 800 ritarin ja huovin kera purjehti Tukholmaan. Entisestä jo tiedämme, että hänen puolueensa siellä pääsi voitolle ja hän valittiin kuninkaaksi.

2. Kaarle Knuutinpoika kuninkaana.

Monessa suhteessa Kaarle VIII oli kuninkaaksi hyvin sovelias. Vartaloltansa hän oli pitkä ja vahva, kasvojen piirteet kauniit ja jalot. Sanojansa hän osasi sulosti ja taitavasti ladella, ja hänen äänensä oli niin voimakas, että se suurimmassakin miesjoukossa selvään kuului taaimmaisille asti. Hänen älynsä oli luonnostaan terävä ja huolellisesti tiedoilla harjoitettu. Kaarrella oli paljon enemmän oppia kuin muilla sen ajan herroilla; latinaakin hän puhui selvästi niinkuin paras munkki. Mielenlaadultaan hän oli iloinen ja lempeä eikä hän koskaan säästännyt varojansa, kun hän niillä saattoi ilahuttaa ystäviänsä ja palvelijoihinsa. Siitä syystä oli hänen hovijoukkonsa aina sangen suuri, sillä mielellään jokainen rupesi näin anteliaan herran palvelukseen.

Mutta sittenkään ei Kaarle saanut rauhassa kantaa kruunua elämänsä loppuun asti. Siihen oli kaksi syytä, toinen johtui olosuhteista, toinen hänestä itsestään. Muut aatelisherrat näet kadehtivat entistä vertaistansa, joka nyt oli heidän hallitsijaksensa kohonnut. Kertomuksessa piispa Maunu Tavastista olemme jo nähneet, kuinka he heti alussa virittivät kuninkaalle ansoja ja pitivät yhtä maan vihollisten, tanskalaisten kanssa. Ja pahaksi onneksi oli Kaarlessa se vika, että hän ei uskaltanut julkisesti ja miehuullisesti vastustaa vihamiehiänsä, vaan mielistellen odotti tilaisuutta, jolloin hänen onnistuisi salajuonilla heidät kietoa. Ilmipettäjät saivat edelleenkin virkansa pitää; siitä syystä kävi sota tanskalaisia vastaan nurinpäin ja Ruotsin maakunnat ryöstettiin, hävitettiin. Tästä vihdoin suuttuivat talonpojat, joissa oli Kaarlen paras tuki ollut; he kyllästyivät kuninkaaseen, joka ei voinut heitä turvata. Sen lisäksi Kaarle nyt suututti papistoakin sillä, että hän tahtoi ottaa takaisin kaikki ne lukemattomat maatilat, jotka vastoin Ruotsin lakia oli lahjoitettu kirkkojen ja luostarien omaksi, ja joista kruunu ei sitten enää saanut veroa. Näin yhtyivät kaikki säädyt kapinaan, jonka arkkipiispa Jöns Pentinpoika (Oxenstjerna) nosti v. 1457; Kaarle suljettiin Tukholman kaupunkiin ja, kun ei sielläkään ollut porvareihin luottamista, hän pakeni laivalla Danzigiin Preussinmaalle.

Arkkipiispa pyysi nyt Tanskan kuningasta, Kristiernia, saapumaan maahan ja kutsui herrainpäivät Tukholmaan kokoon. Mutta Suomenmaan kaikki linnat olivat Kaarlen miesten hallussa, ja piispa Olavi Maununpoikakin piti hänen puoltaan. Sentähden lähetettiin sinne ritari Eerikki Akselinpoika Tott, joka sai sekä piispan että monta muuta herraa suostumaan uuteen kuninkaanvaaliin. Samana päivänä kuin Kristiern valittiin Tukholmassa, kokoontui siis Varsinais-Suomen aatelismiehiä, pappeja ja talonpoikia ynnä Turun kaupungin pormestari, raati ja porvaristo pyhän Gertrudin veljiston tupaan Turkuun. Siellä Ruotsin lähettiläät esittivät asiansa, ja piispa Olavi Maununpoika, laamannit Henrikki Bitz ja Henrikki Djekn ynnä 12 miestä kummastakin Suomen laamannikunnasta valitsivat kuninkaaksi Tanskan Kristiernin. Tämä valitsijain päätös julistettiin sitten muille kokoontuneille, jotka kaikki antoivat siihen suostumuksensa. Sen jälkeen läksi herra Eerikki Akselinpoika Tott valloittamaan Suomen linnoja, jotka jonkun ajan perästä antautuivat hänelle kaikki tyyni. Kaikkein lujinta vastarintaa tehtiin hänelle Viipurissa, joka oli Kaarle Knuutinpojan vanha pesäpaikka ja jota hän kuninkaanakin aina oli suosiolla muistanut. Niinpä hän oli esim. omalla kustannuksellansa laitattanut Viipurin kirkkoon kolme uutta alttaria. Viipurilaiset pysyivät sentähden hänelle uskollisina ja uhkasivat ennemmin antautuvansa Venäjän vallan alle kuin uuden kuninkaan alamaisiksi. Vasta silloin heidän miehuutensa kukistui, kun vihollinen sai kaupungin sytyksiin ammutuksi, jotta suurin osa paloi tuhaksi.

Vaan ei Kristiern kuningaskaan kauan pysynyt sovinnossa Ruotsin herrojen kanssa. Hän oli hirmuisen rahanahnas; hän kiskoi talonpojilta äärettömiä veroja ja lainasi herroilta suuria rahasummia, joita hän ei maksanut koskaan takaisin. Viimein puhkesi viha kapinaksi, kun Kristiern panetti vankeuteen entisen ystävänsä, arkkipiispan. Kaarle Knuutinpoika kutsuttiin maahan takaisin v. 1464 ja tuli jälleen kuninkaaksi. Mutta vielä samana vuonna sopivat herrat uudestaan Kristiernin kanssa sillä ehdolla, että hän päästäisi arkkipiispan vapaaksi, ja luopuivat Kaarlesta. Tämä tuli pian niin ahtaalle, että hänen täytyi v. 1465 luopua kruunusta ja mennä Suomeen, jossa hänelle oli Raaseporin linna luvattu. Mutta se oli Turun piispan, Konrad Bitzin (Olavi Maununpojan jälkeläisen) hallussa, ja tämä, joka alusta alkaen oli ollut Kaarlen vihamies ja v. 1463 auttanut arkkipiispan kapinaa rahalla ja sotaväellä, ei ruvennutkaan luovuttamaan linnaa hänelle. Kauan aikaa sai Kaarle parka pysytellä Turussa Mustainveljesten luostarissa, ennenkuin luvatus linnan portit viimeinkin aukesivat hänelle Ruotsin

mahtavain käskystä. Ruotsissa oli nyt Kristiern nimeksi kuninkaana, vaan todellinen valta oli muutamien herrojen käsissä, jotka lopulta riitautuivat keskenään ja rupesivat sotaan toisiansa vastaan. Tästä tuskastuneena alkoi kansa jälleen ikävöidä Kaarle takaisin, ja saatuansa mahtavan Iivari Akselinpojan vävyksensä sekä puolenpitäjöksensä, pääsikin tämä v. 1467 kolmannen kerran kuninkaaksi. Suomen, joka piispa Konradin välityksellä pysyi Kristiernille uskollisena, valloitti hän seuraavana vuonna. Nyt pysyi hän kuninkaana kuolemaansa asti, joka v. 1470 teki lopun hänen monivaiheisesta elämästensä.

STEN STURE VANHEMPI JA PITKÄ VIHA.

1. Sten Sture valtionhoitajana.

Kaarle kunkaan uskollisimpia ystäviä ja paraita sotapäälliköitä oli ollut ritari Sten Sture. Sentähden määräsikin Kaarle kuollessansa hänet valtionhoitajaksi ja uskoi hänen haltuunsa Tukholman linnan avaimet. Mutta tehdessään sen hän samalla kovin varoitti Sturea tavoittamasta kunkaan nimeä ja arvoa. "Tavoittaessani sitä", vakuutti kuoleva kuningas, "on minun onneni sortunut ja olen joutunut ennen aikojani hautaan".

Tämän viisaan neuvon Sture hyvin kätki mieleensä; hän tyytyi aina valtionhoitajan nimeen, mutta piti kuitenkin täyden kuninkaallisen vallan käsissään. Valtionhoitajan virkaan, jonka kuningasvainaja oli uskonut hänelle, sai hän myös säädyiltä vahvistuksen Arbogan valtiopäivillä. Varsinkin puolustivat häntä kiihkeästi porvarit ja talonpojat, jotka aina kipeämmin kuin aatelisherrat ja papit, olivat saaneet kärsiä vieraasta vallasta. Nämät alhaisemmat säädyt olivat vastakin aina Sturen turvana ja tukena, jonka vuoksi hän puolestansa heitä suosi ja auttoi. Viime kuluneina vuosisatoina olivat muinaiset kansankäräjät kokonaan muuttaneet luonnettansa ja tulleet herrainpäiviksi, missä vain aatelisilla ja papeilla oli sananvaltaa. Mutta Sture alkoi niihin jälleen kutsua porvareita ja talonpoikia, joka tapa sitten on kestänyt meidän aikoihimme asti. Paitsi sitä teki hän toisenkin mainittavan hyvän Ruotsin porvareille. Kaikissa Ruotsin ja Suomen kaupungeissa asui näet paljon saksalaisia porvareina ja kauppamiehinä. Nämät saksalaiset olivat entisinä aikoina hankkineet itsellensä kaikellaisia etuja, joiden nojalla polkivat ja sortivat maan omia kansalaisia. Olipa Tukholmassa ollut aikoja, jolloin saksalaiset porvarit oikein tappamalla ja teloittamalla koettivat hävittää ruotsalaisia ammattiveljiänsä. Suurin ja haitallisin etu, mikä näille saksalaisille oli suotu, oli se, että puolet kaupungin raatimiehistä oli valittava heidän joukostansa. Sen nyt Sture hävitti säätäen, ettei vast'edes kaupungin hallituksessa saisi olla muita kuin maan omia miehiä. — Että tämä uusi sääntö Suomessakin teki tehtävänsä, näemme selvään siitä, että sen jälkeen raatimiesten ja pormestarien luetteloihin vähä väliä ilmaantuu puhtaita suomalaisia nimiä.

Kaarlen kuoltua oli Tanskan kuningas Kristiern uudestaan pyytännyt saada Ruotsin kruunun päähänsä, ja kun ruotsalaiset eivät siihen hyvällä taipuneet, tuli hän suuren ja hyvin varustetun sotajoukon kanssa Tukholmaan. Kaupungin pohjoispuolella oli silloin mäki, nimeltä Brunkeberg, joka nyt on tasoitettuna tantereena ja torina keskellä kaupunkia. Tällä mäellä olivat ruotsalaiset Kristiernia vastassa ja saivat täydellisen voiton. Se oli vuonna 1471. Kristiernin täytyi kiireimmiten pötkiä pakoon, ja toista kertaa hän ei yrittänytään tulla onneansa koittelemaan. Hän kuoli v. 1481.

Hänen poikansa ja perillisensä, *Hannu eli Juhana* kuningas, rupesi nyt vuorostansa pyrkimään isänsä entiseen valtakuntaan. Ruotsin herrojen parissa olikin niitä, jotka häneen olisivat suostuneet, mutta Sture teki taitavalla ja viisaalla menettelyllään kaikki heidän vehkeensä turhiksi. Vihdoin keksi Hannu kuningas toisen keinon, jolla hän toivoi saavansa ruotsalaiset pakotetuksi hänen turviinsa pakenemaan. Hän teki v. 1493 liiton Ruotsin itäisen naapurin, Venäjän kanssa. Siinä liitossa sovittiin yhteisestä sodasta Ruotsia vastaan, ja Hannu kuningas lupasi, niinpian kuin hän olisi saanut Ruotsin valtikkansa alle, antaa venäläisille sota-avun palkinnoksi sen osan Suomenmaata, minkä he vakuuttivat vanhastaan olleen heidän omansa. Tämä osa Suomea oli Länsi-Karjala eli Savon, Jääsken ja Äyräpään kihlakunnat, Torkel Knuutinpojan sotasaalis. Liitto oli tehty syvimmissä salaisuudessa, niin että se vasta monta vuotta myöhemmin tuli ruotsalaisten tietoon. Mutta sen hirveitä hedelmiä sai Suomi raukka pian kokea, kun venäläinen alkoi entistä kauheammin hävittää maata.

2. Pitkän vihan alkuvuodet.

Suurempaa sotaa Ruotsin ja Venäjän välillä ei ollutkaan sen perästä ollut, kun Maunu Eerikinpoika kävi Inkerinmaata käännättämässä. Siitä oli nyt jo kulunut toista sataa vuotta. Tällä rauhan ajallakin

kävivät kyllä kummanpuoliset raja-asukkaat vähä väliä naapuriensa luona ryöstämässä sekä tappamassa, ja rikkoivatpa myös rajalinnain isännät toisinaan rauhaa, käyden pienillä sotaretkillä toisen valtakunnan alueella. Mutta näistä tapauksista ei ollut kuitenkaan syttynyt varsinaista sotaa, ja tuon tuostakin koeteltiin sammuttaa vainon kyteviä kipinöitä, rakentamalla taas välirauhaa muutamiksi vuosiksi. Vaan näiden sotaleikkien sijaan piti nyt tulla täysi tosi. Viimeisenä parina vuosikymmenenä oli yhä paksumpia pilviä alkanut nousta Suomen itäisille rajoille, ja rajalaisten välinen kiihkeä viha sekä yhä tihenevät hävitysretket olivat jo kauan ennustelleet ankarampaa ottelua.

Vuonna 1475 lähetettiin Viipurin linnan ja läänin haltijaksi Ruotsin ritari *Eerikki Akselinpoika Tott*. Tämä heti ryhtyi kaikellaisiin toimiin, saadaksensa hänelle uskotun maakunnan paremmin suojelluksi vihollisten retkiä vastaan. Viipurin kaupungin suojaksi hän rakensi vahvat muurit. Ja koska pohjoinen puoli hänen lääniänsä, Savon kihlakunta, oli aivan turvaton, alkoi hän heti maahan tultuansa rakennuttaa sinne uutta linnaa. Se rakennettiin saarelle keskelle sitä salmea, joka johtaa Haukiveden ja sen kautta koko Pohjois-Savon vedet Pihlajaveden kautta Saimaaseen. Linnallensa hän pani nimeksi *Olavinlinna*, vaan nykyään me sanomme sitä suomenkielellä *Savonlinnaksi*, ja sen ruotsalainen nimi on *Nyslott* (Uusilinna). Tott oli sen ensin rakentanut puusta, niinkuin useimmat pienet linnat siihen aikaan olivat. Mutta jo kaksi vuotta myöhemmin, v. 1477, >rakennettiin se uudestaan kivistä. Se oli neliskulmaan rakennettu, torni joka kulmassa; mutta nykyään on vain kolme tornia jäljellä; neljäs on jossakussa sodassa räjäytetty ilmaan. Tätä uutta linnoitusta Tott ei saanutkaan rakennella rauhassa; yhtenänsä kävivät venäläiset ahdistamassa hänen työväkeänsä. Eräässä kirjeesssänsä kertoo hän siitä: kun työmiehiä lähetettiin soimilla (aluksilla) hiekkaa, kiviä ja kalkkia hakemaan, täytyi aina niiden suojaksi panna mukaan joukko sotamiehiä ynnä 12-14 Tottin omaa palvelijaa, kaikki rautapaidoissa ja miekat vyöllä.

Näissä autioissa erämaissa, missä siihen aikaan ei vielä ollut asukkaita paljon yhtään, oli näet raja valtakuntien välillä hyvin epävarma. Ruotsalaiset sanoivat rakentaneensa Savonlinnan omalle puolellensa rajaa, vaan venäläiset sitä vastoin väittivät sen jo heidän alueellaan seisovan. Samaten oli Pohjanmaallakin kova riita rajoista: Ruotsin kruunu omisti itsellensä maat Oulunjärven takamaille asti; venäläiset puolestansa inttivät rajansa käyvän Pohjanlahden rannikkoon Pyhäjokea myöten vaatien siten omaksensa koko Perä-Pohjan eli pohjoispuolen Pohjanmaata.

Tästä syystä, peläten kovempia hyökkäyksiä venäläisten puolelta, kävi Tott vielä v. 1477 Turun tuomiorovastin, Maunu Niilonpoika Särkilahden kanssa Ruotsissa apua pyytämässä. Sillä kertaa he eivät saaneet muuta kuin sota-aseita ja muita tarpeita; mutta v. 1479 lähetettiin väkeäkin suomalaisten avuksi, ja Tott kävi näiden kanssa 20-30 peninkulmaa Venäjän rajan toisella puolella hirmuisesti hävitellen vihollisten maata. Sen aikuinen tieto kertoo tapetun monta tuhatta ihmistä ja eläintä, miehiä ja naisia, nuoria ja vanhoja. — Seuraavana vuonna kuoli Tott, ja hänen kuoltuansa laimeni sota muutamaksi ajaksi. Vihdoinpa rakennettiin v. 1487 uusi välirauha, jonka piti kestää viisi vuotta.

Tämä oli loppunut juuri vähää ennen kuin Hannu kuningas teki liittonsa venäläisten kanssa. Ja olivatpa venäläiset sen kestäessäkin tehneet hirveän hävitysretken Peräpohjaan. Syytä oli siis muutenkin pelätä, että sota syttyisi uudestaan. Ja sen lisäksi oli täysi syy pelätä, että tämä uhkaava hyökkäys tulisi monta vertaa kovemmaksi ja vaarallisemmaksi, kuin mikään venäläisten retki sitä ennen. Venäjän maalla oli näet tapahtunut suuria muutoksia. Moskovan suuriruhtinaaksi oli v. 1462 tullut nuori ja innokas hallitsija, Iivana III Vasilinpoika. Tämä oli vähitellen kukistanut Venäjän monilukuiset pienet ruhtinaat ja yhdistänyt niiden aluskunnat oman valtikkansa alle. V. 1478 oli hän viimein valloittanut myös mahtavan ja suuren Novgorodin vapaakaupungin, joka tähän asti, yksinänsä taistellen Ruotsia vastaan, oli varjellut venäläisten valtaa Suomen heimokuntien maassa. Mongoleille[4] oli ennen Iivanan aikoja aina suoritettu veroja Venäjän maista. Mutta hän heitti ne rohkeasti maksamatta, ja hävitti v. 1480 koko Mongolien vallan Euroopassa. Juuri näinä aikoina, v. 1492, oli hän näistä syistä omistanut itsellensä uuden kopean arvonimen, nimittäen itseään *koko Venäjänmaan itsevaltiaaksi*. Saatuaan toimeen kaikki muut tehtävänsä, oli hän nyt alkanut kääntää silmänsä ulkopuolellekin venäläisten varsinaista rajaa; hän tahtoi valtikkansa alle palauttaa nekin suomensukuiset kansat, joita Saksan ritarit ja Ruotsin kuninkaas hallitsivat, vaan joiden arveltiin, Venäjän valtaa perustettaessa, kuuluneen Rurikin alamaisten joukkoon. Nämät kansat olivat virolaiset Virossa sekä Liivinmaalla ja Suomen niemellä läntisin osa karjalaisten heimoa.

Koska siis sota syttyi uudestaan, ei Suomen miesten niinkuin ennen täytynyt kestää ainoastaan Novgorodin voimaa vastaan, vaan heitä uhkasi nyt koko avara Venäjä luvuttomin laumoinensa. Ja mikä pahempi, heidän oli aivan omin voimin ponnistettava pahinta hyökkäystä vastaan. Ennen oli kahdesti, vv. 1488 ja 1492 solmittu liitto Liivin ritarien kanssa Venäjää vastaan; vaan nyt näillä oli kylläksi tekemistä oman maansa varjelemisessa ja keskinäisten riitojensa ratkaisemisessa. Eikä tullut Ruotsistakaan apua silloin, kuin olisi ollut kipein tarve.

Ensimmäinen tieto venäläisten aiotusta retkestä tuli Suomeen Räävelistä Vironmaalta. Sieltä oli piispa kirjoittanut Turun silloiselle piispalle Maunu Stjernkorsille eli Särkilahdelle, ja tämä oli heti saattanut sanan edemmäksi Ruotsiin, pyytäen kiireellistä apua. Itse puolestansa oli Maunu, Suomen etevimpänä miehenä, ruvennut varustamaan vastarintaa. Hän kävi Viipurissa ja saatuansa siellä tarkempia tietoja Venäjän joukkojen tulosta ja paljoudesta, hän lähetti arpakapulat kulkemaan ympäri Suomen nientä. Sotaan nyt piti varustautua joka miehen, ken vain oli täyttänyt viisitoista vuotta. Itse palasi piispa sitten Turkuun tätä nostoväkeänsä järjestämään.

Vihollinen samosi maahan Rajajoen yli syysk. 21 p. eli Matinpäivänä 1495. Heitä kuuluu olleen 60,000 miestä, joita ylipäällikkönä johti ruhtinas Danilo Vasilinpoika Shtjena ja hänen allansa voidoda (sotapäällikkö) Jaakop Sakarjitsh sekä ruhtinas Vasili Feodorinpoika Shuiski, toinen johdattaen Novgorodin miehiä, toinen väkeä Pihkovan alueelta. Venäläisillä oli muassansa kaikellaisia piirityks-aseita, muiden muassa mahdottoman suuria tykkejäkin, joista muutamat olivat 24 jalkaa pitkät. Viholliset lähenivät murhaten ja polttaen, ja uhkasivat seisahtuvansa vasta sitten, kun itse Tukholmakin olisi tuhkana.

Kun Rajajoen yli tullaan Suomeen, on Viipurin kaupunki linnoinen ikäänkuin porttina. Sen portin saranat olivat siis ensin auki kiskottavat, jos venäläinen täysin turvin tahtoi lähteä lännemmäksi. Mutta suomalaisetkin tämän hyvin tiesivät ja olivat Viipurin suojaksi tuoneet urhoollisimmat päällikkönsä sekä parhaiten varustetun väkensä. Isäntänä linnassa oli rohkea Ruotsin ritari *Knuutti Posse*, ja Suomen miehistä oli hänellä apuna Henrikki Eerikinpoika Bitz, Pohjois-Suomen laamanni Tönne Eerikinpoika Tott, Maunu Frille, Maunu Laurinpoika ynnä monta muuta. Jokainen oli tuonut muassansa joukon rohkeita, sotaan harjaantuneita palvelijoita, ja Maunu piispakin oli lähtiessään jättänyt Viipuriin 60 parasta huoviansa. Paitsi tätä varsinaista sotaväkeä oli sinne jo saapunut suuri joukko talonpoikia Uudeltamaalta, ja toisia oli tulossa. Lokak. 1 p. siunasi Maunu piispa Turun lääniläisten sotalipun, jonka jälkeen hän lähetti heidät itäänpäin marssimaan. — Kyminjoen seuduilla oli kaadettu murroksia ja varustettu vartiaväkeä Klaus Henrikinpoika Hornin, Etelä-Suomen laamannin, ynnä Herman Flemingin, Louhisaaren herran, johdon alle. Niiden piti siellä suojella rajaa, jos joku vihollisparvi Viipurin ohitse luikahtaisi. Näin varustettuna odottivat suomalaiset pelotonna, vaikk'ei huoletonna, verisien vihollistensa tuloa.

Syysk. 24 p. levisi venäläisten leiri "alle Viipurin vihannan". Kolmen peninkulman laajalta näkyi venäläisten majoja ja varustusvalleja; tuhansittain kihisi vihollisten väkeä joka paikassa. Kolmeen ensimmäiseen viikkoon eivät he kuitenkaan vielä saaneet kaupunkia kaikin puolin saarretuksi, niin että apuväkeä ja muita tarpeita saattoi yhä vielä tulla lisää. Viipurin kaupunki on näet rakennettu pitkälännän, kapean niemikaistaleen päähän, joka viettää idästä länteenpäin. Kaupungin takana on salmi, jonka keskellä linna seisoo saarella. Etelään päin leviää avara selkä, josta Uuraansalmen kautta päästään ulos merelle. Pohjoisessa polvittelee Suomenvedenpohja 7 km luoteeseen päin. Tämän jotenkin leveän selän yli venäläiset eivät voineet päästä; sillä kaikki suuremmat alukset oli kaupungin väki epäilemättä korjannut pois heidän käsistään. Voidaksensa Viipurin läntistäkin puolta ahdistaa, ei heillä sentähden ollut muuta neuvoa, kuin kiertää ylt'ympäri koko Suomenvedenpohjan. Tämän selän luoteiseen pohjukkaan juoksi Juustilanjoki, joka nyt on Saimaan kanavan suuna. Sekin oli siksi syvä ja leveä, ettei siitä aluksetta olisi päässyt yli. Täytyi kulkea vieläkin pari kilometriä ylemmäksi, missä Vatikiven koskessa (se on kanavaa kaivaessa kokonaan perattu) oli kaalamo eli kahlauspaikka. Siitä oli venäläisten ennenkin ollut tapana samota Viipurin linnan sivuitse.

Estääksensä vihollisen ylipääsöä siinä paikassa, lähetettiin yöllä lokak. 12 p. vasten Viipurista jommoinkin joukko. Siinä oli 100 aatelispalvelijaa l. huovia sekä Uudenmaan nostoväkeä 800 miestä. Päälliköksi oli pantu Maunu Frille, Niilo Pentinpoika ja eräs saksalainen, nimeltä Vinholt. He soutivat venheinsä Lavolaan, joka on Juustilanjoen suussa, ja astuivat siellä maalle. Mutta samassa levisi huhu, että nyt venäläinen jo tulee. Uudenmaan talonpoikaparit, jotka eivät ennen olleet sotaa käyneet, säikähtyivät tuosta niin pahanpäiväisesti, että he juoksivat minkä kypälät kerkesivät takaisin venheisiinsä. Niihin kun sitten rupesivat kiireissään tunkeutumaan, niin upposi puolet aluksia meren pohjaan. Aatelispalvelijat sillä välin olivat miehuullisesti torjuneet vihollisen päältä ja vihdoin ajaneetkin hänet pakoon. Tuosta myös talonpojat rohkenivat ja alkoivat uudestaan tulla rantaan. Veneitä ruvettiin nostamaan, ja ajamaan vettä ulos. Tässä toimessa vielä oltiin, kun toinen suurempi vihollisparvi karkasi päälle. Niitä eivät aatelispalvelijat kyenneet vastustamaan, vaan alkoivat tapellen peräytyä rannan puolelle. Sen kun talonpojat huomasivat, niin taas kaikki kapuamaan venheisiin; työntävät venheet rannalta ja lähtevät soutamaan selälle päin. Siten rohkeat aatelispalvelijat joutuivat melkein kaikki turmion omaksi; mitkä vihollinen teloitti tantereelle, mitkä vei vangiksi mukaansa. Niiden joukossa olivat retken päällikötkin, paitsi Vinholt, joka veteen hypäten kaappasi veneestä laahaavan köyden kiinni ja sillä keinoin pelasti henkensä. Hänen kanssaan palautui vielä 8-10 aatelispalvelijaa, muun muassa kuusi Maunu piispan kuudestakymmenestä huovista. Talonpoikanahtajuuksia oli hukkunut noin 100 miestä. Viipurissa oltiin kovasti vihoissaan näille uusmaalaisille, jotka pelkuriudellansa olivat tehneet koko retken tyhjäksi ja jättäneet niin monta urheata sotakumppalia

surman suuhun. Itse Posse lausui pilkaton, että jos 400 uusmaalaisista sattuu kuulemaan kahden venäläisen äänenkin, niin he jo kohta kiitävät kypälämäkeen.

Nyt oli venäläisillä vapaa pääsy Viipurin läntiselle puolelle, ja pian ilmaantui salmen takaiselle rannalle, s.o. Tervaniemelle, vihollisjoukko, jossa oli 450 ratsumiestä ja jalkaväkeä sen mukaan. — Samassa rynnähtiin itäiseltäkin, Pantsarlahden puolelta kaupunkia vastaan. Muurin edustalle kuljetettiin risuja, pitkiä kankia ja tikapuita, joilla pyrittiin päästä muurin yli. Jommoinkin joukko, kahden lipun kera, tunkeutui tuohon rantasolukkaan meren ja muurin välille, joka oli Mustainveljesten luostarin edustalla (nykyään siinä on kalaranta). He tahtoivat näin kahdelta puolen ahdistaa muuria, siksi että kaupungin olisi pakko jakaa voimansa kahteen osaan. Mutta turhaa oli venäläisten ryntääminen; säikähtämättä Suomen väki syöksi heidät takaisin, ja vihdoinkin täytyi vihollisen tyhjin toimin palata leiriin.

Tämmöiseen rynnäkköön ei venäläinen nyt pitkään aikaan uskaltanut käydä uudestaan. Hän sen sijaan

pani pyssyt paukkumahan, umpiputket ulvomahan, avokurkut ammomahan, jalot joutset joikumahan, alla Viipurin vihannan, alla suuren Suomen linnan.

Ampui kerran, ampui toisen, ampui kerran noin alatse, ampui toisen, niin ylitse, ampui kolmannen kohalle.

Jopa liikkui linnan tornit, räystähät rämähtelivät, patsahat pamahtelivat, kivet linnan kiikahteli, tornit maahan torkahteli.

Näin laulaa vanha suomalainen runo, ja Ruotsin riimikronika kertoo seuraavalla tavalla: Venäläisillä oli muiden muassa kuusi suunnatonta tykkiä, joista ammuttiin tynnyrin pohjan suuruisia kiviä. Näillä he ampuivat kaksi tornia maahan, ja muurikin niiden välillä alkoi mureta. Pian kaatui kolmaskin torni, ja se kaatui niin pahasti, että siihen kohtaan muuria aukeni rikko, mistä mahtui kaksi humalasäkkiä rinnakkain sisään. Mutta linnanväki ei näistäkään vahingoista vielä ollut millänsäkään. Knuutti Posse korjautti ahkerasti pienemmät viat ja tuon suuren rikonkin eteen laittoi jonkunlaisen varustuksen. Näissä toimin kului viikko viikon perästä, marraskuun loppupäivät olivat jo käsissä eikä Viipuri vieläkaan valloitettu. Pian oli talvi tuleva lumineen, pakkasinensa, jolloin piiritystyötä oli vaikea jatkaa, miltei mahdotonta. Siitä syystä päätettiin venäläisten leirissä uudestaan rynnätä kaupunkia vastaan. Maksoi mitä maksoi, sisään täytyi päästä, koska heitä oli monin verroin enemmän kuin linnan suojelijoita.

4. Viipurin pamaus.

Tuskin alkoi Antinpäivä, marrask. 30 p., valjeta, niin ilmoittivat vartiamiehet Viipurin torneista, että vihollinen marssi muuria kohti. Se läheni kolmena joukkona, kunkin etunenässä liehuva lippu ja monta tuhatta miestä lipun perässä, ja heidän tullessaan pitkät keihäät kädessä tanner näytti liikkuvalla metsältä. Kukin joukko pyrki kaupunkiin eri kohdaltansa, kantaen pitkiä tikapuita edessänsä. Yksi joukko riensi suoraan sitä suurta rikkoa kohti, joka kolmannen tornin kaatuessa oli muuriin auennut. Tämän joukon lipunkantajana reipasteli rivakka ja urhea ruhtinas. Hän ryntäsi aukon kautta; kiipesi sieltä muurin päälle ja muu joukko perässä. — Sillä välin olivat muutkin parvet lähenneet muuria. He olivat nostaneet tikapuunsa muurin kupeille ja niitä myöten myöskin päässeet ylös.

Nyt näytti Viipurin häviön hetki tulleen. Venäläisiä kihisi muurilla; kolmesta tornista liehuivat voiton merkinä heidän lippunsa; kahden pasunan riemuitseva ääni kumisi muurilta yhtenäin, kutsuen vereksiä joukkoja lisään ja rohkaisten tappelussa olevien mieltä. Tällä tavoin otellen oli nyt kulunut seitsemän tuntia. Venäläiset jo alkoivat vetää tikapuitansa muurin päälle ja laskea ne alas sisäpuolelle, tullaksensa niitä myöten alas kaupunkiin. Mutta äkkiä tärisytti maata kauhea pamaus. Yksi torni, joka oli täynnä venäläisiä, syttyi tuleen ja pirskahti miehinensä päivinensä pilviä kohti. Tornin alla oli näet ruutia paljon, ja Posse oli sen saanut syttymään. Samassa ryntäsi kaupungin väki rohkeammin esiin ja rupesi tempaamaan venäläisten tikapuita maahan. Paljon hukkui tällä tavoin venäläisiltä väkeä, kun he juuri parhaillaan kapuilivat tikapuita myöten alas. Ja muut, jotka vielä olivat muurin päällä, joutuivat äkillisen huumauksen valtaan. Heidän keskessään nousi hirveä huuto ja meteli; he karkasivat muurin ulkopuolelle jääneille tikapuillensa ja alkoivat niitä myöten laskeutua alas. Mutta kun he tietysti eivät voineet päästä kaikki yhtä aikaa, niin syntyi muurin päällä julma tungos. Taempana olijat hädissänsä eivät malttaneet odottaa siksi, kunnes toiset heidän edestään olisivat kerinneet alas. He rupesivat tungettelemaan ja sysimään, niin että väkeä muurin reunalta romahteli satamäärin alas. Tällä tavalla sai monta tuhatta venäläistä surmansa, ja mitkä siitä pääsivät eheinä, pakenivat leiriinsä takaisin.

Näin oli Viipuri nyt pelastettu surman suusta. Kummastuksella katselivat sankarit, jotka sitä olivat suojelleet, tätä tekoansa, eivätkä oikein uskoneet itsekään, että ilman erinäistä ihmettä olivat kyenneet

torjumaan päältä niin summattomat laumat. He arvelivat nähneensä ilmassa pyhän Anteruksen ristin kaupungin yläpuolella, ja raastuvan katolla olivat muka liehuneet Pyhän Olavin ja Eerikin liput, säikähtellen venäläisten sydämiä.

Barbaran yönä vasten jouluk. 4 p:ää läksi osa venäläisiä matkalle, ja ennen jouluk. 15 p:ää, Annan juhlaa, oli heidän leirinsä aivan tyhjänä. Leiri kaikkine laitteineen jäi suomalaisten käsiin: siinä oli 34 suunnatonta tykkikiveä ja puujalat, joiden päällä tykit olivat seisonet. Tieto piirityksen lakkaamisesta kerkesi Turkuun joulu-yönä, juuri kun tuomiokirkossa alettiin veisata kiitosvirttä: Te Deumia. Viipurista oli kirje tullut Kymijoen vartijoille ja ne sen heti toimittivat Turkuun.

Viipurin piirityksen aikana oli venäläisjoukko käynyt Savoakin ynnä sen uutta linnaa ahdistelemassa. Mutta linnan isäntä, urhoollinen Pietari Niilonpoika Kylliäinen ajoi heidät takaisin, ennenkuin he vielä olivat kerinneet tehdä suurta vahinkoa. Heidän jäljissänsä hän samosi yli rajankin ja poltti 800 taloa.

Näin olivat venäläisten yritykset joka paikassa kääntyneet turhaksi. Mutta rajaseuduilla, missä he olivat kulkeneet, oli kuitenkin kaikki hävitetty: talot poltetut, vilja ja karja ryöstetty ja paljon asukkaita tapettu tai viety Venäjälle. Nekin, jotka heidän käsistänsä pakenivat metsiin ja korpiin, olivat pakkasesta ja nälästä turmeltuneet pahanpäiväisiksi; silmät olivat paisuneet nyrkinkokoisiksi ja moni, lämpimään tultuaan tai ruokaa saatuaan, kaatui kuoliaana maahan.

Kansan muistissa on "Viipurin pamaus" säilynyt näihin päiviin saakka, ja kummia tarinoita siitä sekä Knuutti Possestakin on kulkenut suusta suuhun, polvesta polveen. Possen arvelee kansa olleen taitavan tietäjän, jonka ei tarvinnut muuta kuin sauvallansa piirtää laivan kuvan rannan hietikköön, niin siihen heti syntyi laiva mastoinensa, ja pussista pudistella höyheniä, niin muuttui joka höyhen ratsumieheksi täysissä aseissa. Milloin hänen teki mielensä käydä Sten Sturen puheilla Ruotsissa, hän Viipurin muurille nousten vain heilutti suitsia; samassa ilmaantui hevonen, joka hänet vei ilman kautta perille ja jälleen takaisin vuorokauden kuluessa. Jo seuraavan vuosisadan keskellä kertoo myös Ruotsin historioitsija Olaus Magnus täytenä totena kummallisen tarinan Viipurin pamauksesta. Viipurin lähistöllä, sanoo hän, on maanalainen luola; siihen kun jotain heitetään, niin kuuluu samassa kauhea pamaus, ja kaikki lähellä olijat menevät pyörryksiin, niin etteivät taida puhua, kuulla eikä pystyssä pysyä. Tätä keinoa käytetään venäläisten päälle rynnätessä, ja siinä kaatuu paljoa suuremmat joukot kuin suurimmasta tykinluodista ikinä. Näiltä pyörtyneiltä vihollisilta linnan väki ryöstää aseet, vaan ei viitsi tappaa heitä. Sillä toinnuttuansa he kiireimmiten pötkivät pakoon, eivätkä uskalla koskaan palata takaisin. Mutta rauhan aikana vartioidaan tätä luolaa tarkasti, ettei siihen oman väen vahingoksi putoaisi mitään. Toinen tarina Viipurin pamauksesta tietää, että Posse suuressa kattilassa puolen vuorokautta keitti sammakoita, käärmeitä, elohopeaa, lipiää ja kalkkia. Sitten hän oli kätkenyt oman väkensä maan rakoihin, kellareihin sekä patjojen alle, ja antanut vanhan ukon laukaista sekoituksen tuleen. Vihollisia oli siitä kaatunut tuhansittain, vaan olipa kaatunut Possen omaakin väkeä, jotka eivätkä hänen käskynsä mukaan olleet piiloon menneet. Tätä kattilaa oli muka kauan aikaa pidetty tallella Viipurin linnassa.

5. Suuren Venäläissodan loppuvuodet.

Ruotsin valtionhoitajalle, Sten Sturelle, oli jo hyvissä ajoin tullut tieto venäläisten aiotusta retkestä. Mutta hän ja muut Ruotsin herrat olivat paraillaan sovittelupuuhiissa Tanskan kanssa, eivätkä joutaneet heti muistaa niin syrjäisen maakunnan hätähuutoja. Keskipaikoilla marraskuuta vasta he huoveinensa kokoontuivat Tukholmaan. Sinne tuotiin myöskin Upsalasta Pyhän Eerikin sotalippu, jonka suojassa toivottiin voitavan voimallisemmin tapella uskon vihollisia vastaan. Sitä kanneskeltiin juhlallisoin menoin pitkin Tukholman katuja ja asetettiin viimein Pyhän Yrjänän alttarille Klaran-kirkkoon.

Katrinanpäivänä, marrask. 25 p., astui Sten Sture laivoihinsa Kohaminassa. Näin myöhään syksyllä on laivakulku Ahvenanmaalle aina vaivalloinen, vaan aikainen talventulo teki sen sillä kertaa vieläkin vaarallisemmaksi. Ankara koillistuuli, joka Suomeen purjehtijoille oli laitavastainen, läikytti jäisiä aaltoja aluksiin ja ajoi silmät umpeen lumiräntää. Viidentenä päivänä eli juuri sinä mainiona Antinpäivänä, jolloin Viipuri niin ihmeellisellä tavalla pelastui vihollisen väkirynnäköstä, pääsi vihdoinkin Sten Sture Ahvenanmaan mantereelle. Mutta niistä 900 miehestä, jotka matkalle lähtiessä häntä seurasivat, oli nyt vain puolet jäljellä. Myrsky oli laivaston hajoittanut; neljäsataa miestä oli se ajanut takaisin Ruotsin rannikolle, toisia oli vienyt Uudellemaalle. Kaksi laivaa oli aaltojen kourissa särkynyt, ja väki pääsi kyllä hengissä saareen, vaan siinä oli kylmä ja nälkä monta näännäyttäneet kuoliaaksi, ja henkiin jääneiltäkin oli pakkasen turmellut kätet sekä jalat pahanpäiväisiksi. Ahvenanmaan rannoille jäätyivät nyt kaikki laivat kiinni ja sinne täytyi ne jättää muonavaroineen kaikkineen. Itse väki marssi suurella vaivalla jäätä myöten Turkuun. Siellä Sten Sturea kohtasi iloinen sanoma Viipurin pelastuksesta ja venäläisten lähdöstä omille mailleen. Sentähden hän hajoitti väkensä talvimajoihin eri haaroille. Suuren osan asetti hän Satakunnan kuninkaankartanoon; taalalaiset ynnä joukko pestattua väkeä lähetettiin Viipuriin, ja 70 huovia Knuutti Kaarlenpojan johdolla läksi Savonlinnan väen lisäksi. Kun viimeksimainitut helmik. 2 p. pääsivät perille, niin he

hämmästyksensä havaitsivat, että siellä oli jo suuria venäläisparvia linnaa piirittämässä. Nämät heti hyökkäsivät taajoin joukoin heitä vastaan, ja töin tuskin pelastui kahakasta 7-8 miestä hengissä.

Vaikka näet venäläisten retki Viipuria vastaan oli niin onnettomasti loppunut, niin ei heittänyt suuriruhtinas kuitenkaan vielä valloitustuumiansa. Hän asettui itse Novgorodiin asumaan, likemmältä valvoaksensa sodan menoa; suuret joukot kerättiin kaikista Venäjän maista sotaan, ja keskipoikoilla tammikuuta läksi jo uusi parvi Suomeen. Päällikköinä sitä johdattivat ruhtinaat Vasili Kosoi sekä Andrei Tsheljadnin, joille oli se käsky annettu, että he tällä kertaa karttaisivat Viipuria ja samoisivat sen sivuitse Suomen sydänmaita ryöstämään. Tämä parvi se olikin, jonka Knuutti Kaarlenpoika huoveinensa pahaksi onneksi oli kohdannut. Savonlinnan edustalla he eivät viipyneet kauan, vaan kun he eivät sitä heti saaneet valtaansa, niin he riensivät sen sivuitse yhä edelleen. Tuskin oli Hämeeseen alkanut saapua kalpeita, säikähtyneitä pakolaisia Savosta, niin jo ilmoittivat kylien ja kirkkojen tulet vihollisenkin tuloa. Pian ennätti myös Turkuun hätäsanoma, että venäläinen jo on Hämeenlinnan edustalla, ryöstää Hattulan kirkon kuvat ja ristit ja seisoo jo kahden päivämatkan päässä itse Turun kaupungista.

Tästäkö nyt Sturellekin tuli kiire. Arpakapula pantiin kulkemaan ympäri Suomenmaata, käskien miehen joka talosta aseisiin. Eikä aikaakaan, niin oli jommoinenkin joukko koolla Turussa Sturen johdossa. Ruotsin riimikronika, luultavasti vähän liioitellen, sanoo siinä olleen enemmän kuin 40,000 miestä. Niissä oli 900 huovia eli ratsumiestä, ja luotipyssyjä kiiksi 500:n miehen olalla; pieniä tykkejä eli skerpentinejä oli 103. Matinpäivänä, helmik. 24 p., läksi tämä uhkea joukko liikkeelle Turusta, uhaten hävittää venäläisistä joka kynnen. Mutta ei vihollisia enää missään tavattukaan, joille olisi voitu kostaa tehdyt vahingot. Jos saamme uskoa Ruotsin riimikronikan sanoja, niin:

Mitä nyt auttoi enää kaikki puuha ja huoli! Autiona oli Karjala, Savo ja Hämettä puoli, niissä ei kuulunut yhtään ihmissanaa, eik' ollut koiraakaan, kukkoa tai kanaa!

Venäläinen oli tehtävänsä tehnyt; hän ei sentähden ruvennutkaan odottamaan Sturen suuria varustushankkeita, vaan oli lähtenyt takaisin omille maille. Maalisk. 6 p. oli jo parvi Novgorodissa jälleen, tuoden summattoman saaliin ja paljon vankeja mukanaan. Sten Sture ei huolinut nyt talvisydännä lähteä rajan taakse heitä ajamaan takaa. Hän laski taas nostoväen hajalle ja majoitti huovinsa enimmäkseen pappiloihin. Ainoastaan Tukholman pestatun väen hän jätti rajalle Savonlinnan miesten avuksi. Niinpian kuin sitten meri jälleen sulii, läksi valtionhoitaja takaisin Ruotsiin, josta jo kuukauden päästä lupasi tulla suuren apujoukon kanssa. Suomen väen päälliköksi asetti hän urhokkaan Svante Sturen, joka ei kuitenkaan ollut hänen sukuaan, vaikka heillä oli sama nimi.

Viikot vierivät, kuukaudet kuluivat, kesä kerkesi mennä ohitse, eikä vielä kuulunut valtionhoitajaa eikä noita luvattuja apujoukkoja. Suomen väki näitä odottaen istui joutilaana ja kulutteli vain ruokavarojansa. Niin eivät venäläiset tehneet. He sinä kesänä hävittivät uudestaan Juvan pitäjää, joka silloin käsitti koko koillispuolen Savoaa. Samaan aikaan tulvasi toinen vihollisvirta Lapin tuntureilta alas Pohjanmaalle. Iivana oli keräyttänyt paljon väkeä Vienan seuduilta, Äänisjärven rannoilta ja Ustjugin korvista asti, ja antanut ne kahden veljen, ruhtinasten Iivana ja Pietari Ushatin johtoon. Tämä joukko kiersi pitkin Jäämeren rantaa ja tuli sitten Lapin tuntureita myöten Perä-Pohjan rannalle eli Venäjän kronikan sanojen mukaan "kymmenen virran maalle". Siinä sitten hävittelivät niin hirmuisella tavalla, että asukkaat tuskissansa viimein lupasivat antautua Venäjän vallan alle. Koska venäläiset syksympänä palasivat Moskovaan, oli heillä mukanaan lähettiläitä Limingan pitäjästä, joka käsitti silloin koko Kajaanin kulmankin; niiden piti tarjoutua Suuriruhtinaan alamaisiksi. Iivana otti nämät lähettiläät suosiolla vastaan ja päästi lahjoilla takaisin omaan kotiinsa.

Seuratessaan näitä venäläisten hirmutekoja, eivät Suomen herrat enää malttaneetkaan joutilaina odotella, vaan päättivät Sten Sturen avuttakin omin voimin kostaa viholliselle. Svante Sture kulutti omat rahansa ja lainasi suuria summia lisäksi, joilla sitten varusti 70 laivaa. Niillä hän purjehti elok. 15 p. Knuutti Possen ja 2,000 miehen kanssa Narvajoen suuhun. Tämä joki oli rajana Liivin ritarien ja venäläisten välillä. Viron puolella seisoi vanhastansa Narvan kaupunki; vaan omalle eli Inkerin puolelle olivat venäläiset viisi vuotta takaperin rakentaneet uuden linnan ja panneet sille nimeksi Ivangorod. Tätä Ivangorodia eli suomalaisten puheenparren mukaan Joanan linnaa oli Svante Sture tullut ahdistelemaan. Linnassa oli 3,000 miestä ja likiseuduilla seisoi vielä toisiakin joukkoja. Vaan linnan isäntä, Juri Babitsh, oli pelkuri ja karkasi heti vihollisen tultua. Kuusi tuntia teki päällikköä jäänyt väki vastarintaa, vaan sitten pääsi Svante Sture rynnäköllä linnaan. Siinä saivat voittajat summattomat saaliit. Kirstuttain kannettiin laivoihin kultaa ja hopeaa, vahaa ja hunajaa sekä kalleita nahkoja. Vankejakin saatiin noin kolme sataa. Mutta tarkoin Sture keräsi kaiken saaliin, niin että yksin linnan rautaportitkin saranoineen kuljetti myötänsä. Linnaa ei ruotsalaisten sopinut pitää itsellään, koska se oli kovin kaukana ja aivan erillään Ruotsin muista maista. Sentähden he tarjosivat sen liittolaiselleen, Liivin maamestarille. Mutta koska ei tämäkään, venäläisten kosta peläten, uskaltanut sitä ottaa vastaan, niin jättivät sen ruotsalaiset autioksi ja purjehtivat omalle maallensa takaisin. Heidän lähdettyään palasivat siihen venäläiset paikalla, varustivat sen entistä vahvemmaksi ja ampuivat sitten

pilkoillaan yli joen Narvan kaupunkia, niin ettei siellä kukaan voinut kävellä kaduilla.

Svante Sturen palatessa retkeltään, oli viimein valtionhoitajakin saapunut Suomeen. Ympäri koko Ruotsia oli hän kerännyt raskaan sotaveron ja nostanut sotaan joka viidennen miehen. Tämän nostoväkensä kanssa hän nyt majaili Santahaminassa, missä nykyään Helsingin kaupunki sijaitsee. Hän aikoi 130:lla laivalla lähteä sotaan venäläisten omille rannoille ja käski nyt Svanteakin kanssansa tulemaan. Mutta tämä sanoi, ettei hän jaksanut kauemmin olla sodassa, koska hän koko kesän oli yksinään saanut taistella venäläistä vastaan ja sen lisäksi oli takertunut suuriin velkoihin, kun valtionhoitaja ei ollut lähettänyt ruokaa eikä palkkaa väelle. Sten Sture haukkui tämän johdosta Svante herraa maanpettäjäksi, ja tämä läksi heti Ruotsiin 700 huovin kera. Nyt ei pysynyt talonpoikainen väkikään enää valtionhoitajan leirissä, sillä se oli kovasti saanut kärsiä nälkää ja janoa ja heidän vaatteensa olivat kuluneet aivan repaleiksi. Sten Sture itsekin laski suurimman osan väkeään kotiin menemään. Sen vähäisen joukon kanssa, mikä hänellä vielä oli, hän läksi rajalle päin. Lähtiesssänsä hän oli ottanut Turun piispalta 30 sälytystä eli lästiä rukiita[5] ja tyhjentänyt Pyhän Henrikin uhriaarteet; mutta hän ei sittenkään saanut muuta toimeen, kuin että hän jätti lisäväkeä Viipurin ja Savon linnoihin sekä hakkautti murroksia Pernajan pitäjämästä alkaen Hämeen rajaa pitkin. — Kovasti suutuksissaan tästä Sturen toimettomuudesta oli Maunu piispa ja samoin muutkin suomalaiset yleensä. Vielä pahemmaksi kävi heidän mielensä, kun he saivat kuulla Sten Sturen ehdoitelleen valtaneuvoskunnalle, että rauhan vuoksi heitettäisiin tuo riidanalainen rajareunus venäläisille. Sen lisäksi tuli vielä, että valtionhoitaja rupesi tekemään lähtöä Ruotsiin, koska hän pelkäsi Svante Sturen siellä nostavan kapinan. Tuskissaan kirjoitti nyt Maunu piispa Ruotsiin kirjeen toisensa perästä, valittaen että Sturen lähdettyä tämä "kotimaa parka" jäisi aivan turvatonna alttiiksi venäläisille. Sitten ei olisi muu tarjona kuin tuho ja marttyyrikuolema. Hartaasti rukoi hän itse Stureakin, ettei tämä Suomenmaata jättäisi, ja Ruotsista annettiin lujat vakuutukset, ettei siellä ollut minkäänlaisia kapinan hankkeita. Mutta turhaa oli kaikki. Sten Sture ei huolinut pyynnöistä eikä vakuutuksista, vaan läksi kun läksikin meren yli Ruotsiin.

Suomen onneksi taipuivat venäläiset juuri silloin sovintotuumiin. Tammikuussa 1497 oli Maunu piispalla kokous Porvoossa muiden Suomen herrain kanssa; siellä päätettiin lähettää lähettiläitä Moskovaan, ja maalisk. 3 p. oli jo välirauha kuudeksi vuodeksi jälleen sovittu. Näiden vuosien kuluttua ruvettiin varsinaiseen rauhan tekoon, joka vihdoin tuli toimeen Novgorodissa v. 1504 syysk. 14 p:nä. Kaiken piti pysyä entisellään, niinkuin Maunu Eerikinpojan aikana oli sovittu. Rajat vain olivat vasta tarkemmin määrättävät kummankin puolin. Näin loppui Iso Venäläissota, joka oli uhannut eroittaa Suomen Ruotsinvallasta taikka ainakin supistaa maamme rajat paljoo ahtaammalle.

6. Sten Sture ja Hannu kuningas.

Sten Sturen veltot toimet Suomessa olivat Ruotsissakin nostaneet kaikkien mielet häntä vastaan. Talonpojat ja porvaritkin, joissa hänellä tähän asti oli ollut paras tuki, kääntyivät nyt nurjamielisiksi häntä vastaan. Tästä saaden rohkeutta nousivat hänen aateliset vihamiehensä, Upsalan arkkipiispan Jaakon johtamina, viimein kapinaan ja kutsuivat maahan Hannu kuninkaan Tanskasta. Syyksi luopumiseensa julistivat herrat sen, että Sture tarpeettomalla sekautumisellaan Liivin asioihin oli yllyttänyt venäläiset sotaan, ja sitäpaitsi niin toimettomasti johtanut tätä sotaa, että suuri osa Suomea oli tullut venäläisten kynsissä raadelluksi. Kolmannenkin syyn vetivät herrat esiin luopumuskirjeessään, joka kuitenkin on pikemmin luettava Sturelle ansioksi, nimittäin että hän talonpojille oli antanut sananvaltaa valtiopäivillä.

Hannu kuningas, kutsun saatuaan, ei viivyskellyt kauan, vaan saapui heti Ruotsiin sotajoukkoineen. Sture, nähdessään ylt'ympärillänsä pettureita ja tultuaan tappelussa voitetuksi, lakkasi pian turhasta vastustuksestaan. Hannu kuningas, joka luonteeltansa oli hyvänsävyinen, otti Sturen lempeästi vastaan. Sovinnossa hän lupasi unohtaa kaikki, mitä Sture valtionhoitajana oli tehnyt ja lisäksi soi hänelle lääniksi koko Suomenmaan sekä Viipurin, Savon, Hämeen, Raaseporin ja Korsholman linnat, ynnä vielä muitakin läännejä Ruotsissa. Näistä piti Sturen kuoltuakin Hämeenlinnan ja läänin jäädä Inkeri rouvalle, hänen leskelleen.

Kun sitten kuningas ja valtionhoitaja käsikkäin astuivat sisään Tukholman linnan portista, kysyi kuningas leikillensä: "No, olettekohan valmistanut kyllyksi ruokaa ja olutta minua varten sekä vierasten iloksi?" Siihen vastaten osoitti Sture vain piispoja ja virkkoi: "Kysykää noilta; nehan ne ovat tämän kaiken leiponeet ja keittäneet, saattanevat Teidän Armollennekin tehdä samaten, kun vaan voimat karttavat." Sitten kun kuningas linnassa tiedusteli Sturelta hallitusasioita, niin kuuluu hän vielä hänelle sanoneen: "Pahan perinnönpä te, Sture herra, minulle olette jättänyt tässä Ruotsissa, kun olette tehnyt herroiksi talonpojat, jotka Jumala on orjiksi luonut." Tämä kuninkaan moite oli suurin kiitos, minkä Sturen hallituksesta olisi voitu antaa.

Hannu kruunattiin sitten Upsalassa ja siinä tilaisuudessa lyötiin monta Ruotsin miestä ritariksi. Tätä arvoa ei voinut kukaan muu antaa kuin kuningas itse. Sentähden arveleekin Ruotsin riimikronika, että tämä seikka auttoi Hannun pääsemistä Ruotsiin, sillä suuret aatellisnaiset halusivat kiihkeästi rouvan

nimeä. Siihen aikaan näet ei muita kuin ritareja ja heidän puolisojansa sanottu *herroiksi ja rouviksi*.

Sturen vihamiehet olisivat mielellään suoneet näkevänsä hänen päänsä pölkylä. Mutta kuningas pysyi lujasti siinä, minkä Sturelle oli luvannut. Sääsipä lähtiessään Sturen yhdeksi niistä neljästä valtaneuvoksesta, joille kuninkaan poissa ollessa uskottiin Ruotsin hallitus. Kadehtijat ja vihamiehet olivat tästä vimmoissaan ja ponnistivat kaikin voimin saattaaksensa Sturen häviöön. He syyttivät jälleen Sturea hänen toimettomuudestaan Suomen sodassa, ja vakuuttivat, että Viipurin lääniläiset halusivat päästä venäläisten turviin, koska Ruotsin valta ei heitä paremmin suojellut. Näistä kovista kanteista puhdistuaksensa kirjoitti nyt Sture Maunu piispalle Turkuun ja pyysi, että hän hankkisi hänelle puolustuskirjeitä suomalaisilta. Jalo Maunu Stjernkors ei silloin enää muistanutkaan sitä eripuraisuutta, mikä heidän välillään oli ollut Venäjän sodan aikana, vaan lähetti kohta kirjeen Viipurin linnan isännälle ja väelle, kaupungin pormestarille ja raadille ynnä maapapeille, käskien heidän kutsua talonpojat kokoon ja kysyä, oliko heillä mitään valittamista Sture herraa vastaan. Kirjeensä lopussa hän niin selvään osoitti, minkälaista vastausta hän toivoi, että tuskin tarvinnee epäillä sieltä tulleen täyttä puhdistusta Sturelle. Samana vuonna, 1498, kutsui Sture itsekin Suomessa käydessään Turun porvariston kokoon raastupaan. Sinne hän sitten tuli itse, piispa ja muita Suomen herroja seurassaan, ja kysyi, oliko porvareilla mitään syytä valittaa niiden voutien toimenpiteistä, jotka hänen puolestaan pitivät linnaa ja kaupunkia hallussaan. Sielläkin vastattiin, ettei ollut minkäänlaista kanteen syytä.

Mutta Sturen vihamiehet eivät kuitenkaan heittäneet, ja viimeinkin heidän onnistui saada kuninkaan epäluulot hereille. Hannu rupesi arvelemaan, että Sture todella oli kovin mahtava. Sentähden täytyi tämän v. 1499 suostua lääneistään maksamaan 2,000 markkaa vuotuista veroa. Ja samana vuonna vielä, kesäkuussa, otti kuningas häneltä tärkeät Turun, Viipurin ja Savon linnat, joiden sijaan kuitenkin hän antoi muutamia pienempiä läänejä Ruotsissa. Sture ei tämän jälkeen tietysti ollut aivan tyytyväinen, ja muutenkin alettiin Hannun hallitukseen suuttua. Sillä kuningas ei pitänyt muillekaan antamiensa lupauksia, ja hänen voutinsa rasittivat kansaa, niinkuin muukalaiset aina olivat tehneet. V. 1500 oli Hannu yrittänyt kukistaa ditmarskilaisia, pientä talonpoikaiskansaa, joka asui Tanskan mannermaan rannoilla. Vaan Ditmarskin uljaat urhot olivat kirveillään kaataneet taikka soihinsa upottaneet Hannun rautaiset ritarit. Tästä nyt karttui ruotsalaistenkin rohkeus ja kapinan tuumat levisivät leviämistensä. Tapahtuipa sitten seikka, joka viritti kytevät kapinan tuumat ilmivalkeaan.

Me muistamme, että Hannun tekemä liitto ja yllytykset etupäässä olivat viekoittaneet venäläiset Suomeen. Nytpä tuli v. 1501 suuriruhtinaan lähettiläitä Tukholmaan, juuri kun kuningas varustausi pitämään herrainpäiviä Ruotsin säätyjen kanssa. Nämät lähettiläät tulivat Hannun eteen ja esittivät Ruotsin valtaneuvosten kuullen seuraavat ruhtinaansa valitukset. Ensiksi he kysyivät, oliko Hannu peräti unohtanut lupauksensa, minkä hän liittoa Ruotsia vastaan tehdessään oli ristiä suutelemalla antanut, että nimittäin Äyräpään, Jääsken ja Savon kihlakunnat annettaisiin takaisin Venäjän suuriruhtinaalle, niiden muka oikealle herralle, jolta ne väärin olivat valloitetut Ruotsin kruunun omaksi. Myöskin suuriruhtinas suuresti kummeksui, millä syyllä Hannu vaati vapaiksi ne ruotsalaiset vangit, jotka olivat joutuneet hänen käsiinsä. Hannun yllytyksestähän, arveli suuriruhtinas, oli Ruotsi tullutkin heidän molempien viholliseksi, ja mitä väkeä ruotsalaiset tässä sodassa kadottivat, se, veli pyhä, tapahtui teidän tähtenne.

Mikä lienee Hannun mieli ollut, kun näin hänen tuumansa paljastettiin Ruotsin herroille, ei ole vaikea arvata. Ja ruotsalaiset puolestaan nousivat vimmoissaan nyt ilmikapinaan. Sten Sture teki alun Taalain vuorilla, häneen yhtyi sitten Svante Sture ja vihdoin koko Ruotsi. Lopulla vuotta oli Sture taaskin valittu valtionhoitajaksi, ja alussa vuotta 1502 antausi Tukholman linnat. Keväällä läksi sitten Sture Suomeen, missä useat linnat olivatkin jo hänen väkensä hallussa. Turun linna, missä Maunu Frille hallitsi, oli väkisin valloitettava. Piiritystä kesti kaksi kuukautta, heinäkuusta syyskuuhun saakka, ja linna joutui vihdoin Sturen valtaan sen johdosta, että Frillen palkattu sotaväki nosti kapinan. He näet tahtoivat ryöstää kuninkaan raha-arkut saaliiksensa ja aukaisivat sentähden portit Sturelle. Sen jälkeen Viipurinkin isäntä, Eerikki Tuurenpoika Bjelke, luopui kuninkaan puolelta ja avasi linnansa portit.

SVANTE STUREN AIKA.

1. Svante Sture tulee valtionhoitajaksi.

Sten Sture kuoli v. 1503. Hänen kuolinvuoteensa vieressä ei seisonut monta Ruotsin herraa, mutta olipa siinä yksi innokas mies ja harras ruotsalainen, tohtori *Hemming Gad*. Tämä tiesi hyvin, että jos tanskanmieliset herrat saisivat aikaa juonitella, ennenkuin uudella valtionhoitajalla olisi hallituksen ohjaket käsisissään, niin voisi Hannu kuningas helposti päästä takaisin Ruotsiin. Sentähden pidettiin

Sten Sturen kuolemaa vielä salassa, ja tieto siitä lähetettiin ainoastaan Svante Sturelle. Tämä kutsui kokoon herrainpäivät Tukholmaan, ja siinä kun asia äkkiä ilmoitettiin, eivät vastustajat kerinneetkään mitään sanoa, vaan Svante Sture valittiin Sten vainajan sijaan. Se oli tammikuussa v. 1504.

Mutta suomalaisten mieltä ei vielä oltu kuulusteltu, ja vähän epäiltävältä näytti, mitä he siihen sanoisivat. Varsinkin pelättiin, että Viipurin linnan isäntä, tuo mahtava ritari *Eerikki Bjelke*, ei suostuisi tähän vaaliin. Sillä Hannun hallitessa oli Bjelke ollut hänen suuressa suosiossaan ja muita myöhemmin hän oli luopunut kuninkaasta. Sentähden Svante Sture kohta toimitti Turkuun tiedon vaalistansa, pyytäen että siihen suostuttaisiin, ja Viipuriin lähetettiin heti kirje, jossa Svante vakuutteli olevansa Bjelken ystävä ynnä pyysi häntä puheillensa Raseporin linnaan. Hän näet ei kyllin luottanut kirjeittensä vaikutukseen, vaan aikoi itse mennä Suomeen, sen suuren ja tärkeän maakunnan mieltä puoleensa taivuttelemaan.

Kauan ei Svanten tarvinnutkaan olla epäilyksissään; Turusta tuli pian se hyvä sanoma, että piispa *Lauri Suurpää* ynnä Pohjois-Suomen laamanni *Henrik Eerikinpoika Bitz* ja Etelä-Suomen laamanni *Klaus Henrikinpoika Horn* olivat kutsuneet kokoon Turun läänin aateliset ja talonpojat sekä Turun kaupungin porvarit. Nämät olivat kokoontuneet Turun torille ja raatihuoneen balkongilta oli heille luettu uuden valtionhoitajan ja valtaneuvoston lähettämä kirje vaalista. Kun sitten oli kysytty, tahtoivatko hekin heidän päätökseensä yhtyä, olivat he yksimielisesti kohottaneet kätensä suostumukseksi. He olivat myöskin kirjeessänsä lisänneet: "me emme tahdo Ruotsin valtakunnasta nytkään erota, yhtä vähän kuin esivanhempamme entisinä aikoina ovat tehneet, vaan tahdomme siinä olla, missä tekin, eläen ja kuollen, kärsien ja kokien teidän kanssanne, niinkuin meitä oikeus ja kunnia vaatii tekemään." — Pianpa siltäkin Svante Sturen mieheltä, jonka hän oli lähettänyt Viipurissa käymään, tuli kirjallinen vakuutus, että Bjelke kaikin puolin oli myöntynyt.

Mutta sittenkin Svante Sture tahtoi omin silmin nähdä, miten laita oli Suomessa. Hän tuli Suomeen heinäkuussa ja piti Turussa kokouksen Suomen miesten, aatelisherrojen, pappien, porvarien ja talonpoikien kanssa. Eerikki Bjelke ei joutanut tulla Raaseporin linnaan, jossa häntä Sture kauan odotti, mutta vakuutti pysyvänsä hänelle uskollisena. Sentähden Svante Sture, neuvoteltuansa Suomen herrojen ja niiden ruotsalaisten kanssa, jotka olivat hänen seurassansa, asetti Bjelken koko Suomen päämaaherraksi, joka valtionhoitajan poissa ollessa saisi maassa vallita ja hallita, miten paraimmaksi näkisi. Häntä piti Suomen kaikkien virkamiesten ynnä muidenkin asukkaiden totella, aivan kuin itse valtionhoitajaa. Hänen huoleensa uskottiin varsinkin Venäjän asiat, sekä rauhan hierominen että rajojen varjeleminen.

Näin saatuansa asiat vakavalle kannalle, palasi Svante Ruotsiin syyskuun keskipaikoilla. Hän oli Suomeen tullut levottomana, mutta lähtiessänsä sieltä oli hänen sydämensä rauhallinen ja iloinen.

2. Eerikki Tuurenpoika Bjelke.

Ritari Eerikki Tuurenpoika Bjelke, jolle nyt Suomen hallitus oli uskottu ja joka monta vuotta väsymättömällä huolella valvoi maamme etua, ansaitsee hyvin laveampaa mainetta. Hän oli sukuansa ruotsalainen. Hänen isänsä, ritari, valtaneuvos ja marski Tuure Tuurenpoika Bjelke, Kråkerumin ja Råfvelstadin herra, oli aikansa ollut mahtava mies; äiti Inkeri Körning oli suurta tanskalaista sukua. Minä vuonna Eerikki Tuurenpoika oli syntynyt, siitä ei ole yhtään tietoa, vaan luultavasti tapahtui se 15:nneen vuosisadan keskipaikoilla. Ei ole tietoa meillä siitäkään, milloin hän ensin alkoi kotimaatamme palvella, mutta syytä on arvella sen olleen vuosisadan seitsemännellä kymmenellä. Vanhemman Sten Sturen aikana oli jo Eerikillä ollut useat kerrat milloin mikin linna hallussansa. Hän oli Hannu kuninkaan erinomaisessa suosiossa, niinkuin jo mainittiin, ritarin kultakannukset ja valtaneuvoksen arvo hänelle taisi tulla jo osaksi Hannun kruunausjuhlassa. Pian hän myöskin nähtiin isäntänä Viipurin tärkeässä linnassa. Sentähden pysyi Bjelke kuninkaalle uskollisena kauemmin kuin kukaan muu, ja lähetti vasta 1502 luopumuskirjeen Hannulle. Siitä saakka hän yhtä lujasti pysyi Sturein puolella, ja turhaan Hannu v. 1505 yritti häntä puolelleen houkutella. Bjelke heti lähetti kuninkaan kirjeen Ruotsiin Svante Sturelle, kysyen, mitä hänen piti siihen vastata.

Suomen ylimaaherrana ei Bjelke saanut paljon lepoa nauttia. Sillä kahtaalta uhkaili silloin vaara Suomennientä. Mannermaan rajalta venäläinen yhä ahdisteli, ja Tanskan meriväki hävitti rantamaita. Lähellä Venäjän rajaa asuen, Bjelke aina piti tarkasti silmällä levottomien naapuriensa hankkeita. Hän lähetteli vakoojia heidän maahansa tiedustelemaan, hän sovitteli rajalaisten riitoja, hänen lähettiläitään kävi alinomaa rajalinnojen pajarien puheilla, jopa toisinansa tulivat itse suuriruhtinaankin eteen. Näin onnistui Bjelken aina saada venäläiset hillityksi, joka kerta kun he Tanskan yllytyksistä kiihtyen uudestaan nostivat riitaa rajoista. V. 1504 oli kyllä, niinkuin tiedämme, sovittu välirauhasta; vaan v. 1506 sai jo Hannu kuningas uuden liiton toimeen uuden suuriruhtinaan, Vasili IV Iivananpojan kanssa. Pariin vuoteen ei tästä kuitenkaan vielä ollut mitään hätää, koska Venäjä samaan aikaan kävi sotaa tatarilaisten sekä puolalaisten kanssa, ja jälkimäiset raatelivat pahasti heitä useassa tappelussa. Mutta tehtyään rauhan näiden kanssa suuriruhtinas v. 1509 alkoi kiivaammin varustautua Suomea vastaan ja

yltyi yhä kopeammaksi vaatimuksissansa. Hänen piti muka saada koko maamme omakseen taikka ainakin 15 peninkulmaa pitkä ja 14 leveä rajareunus Viipurin ja Savonlinnan lääniä. Sittenkin Bjelke sai hänet jälleen hillityksi, ja v. 1510 päätettiin uusi välirauha. Kolmen vuoden perästä piti kummaltakin puolin tultaman kokoon Vuoksen tienoille. Silloin tuo riidanalainen raja oli yksin neuvoin käytävä ja tehdyn sovinnon tuli nyt pysyä 60 vuotta edelleen.

Itäisen rajan varjeleminen, joka Bjelkelle tuotti niin paljon huolta, oli myös epäilemättä aiheena erääseen hänen yritykseensä, joka todistaa hänen suurta älyänsä. Molempien rajalinnojen, Viipurin ja Savonlinnan, etäisyys toisistaan sekä vaikeat kulkuneuvot tekivät vaikeaksi, usein mahdottomaksi ennättää hyvissä ajoin toisesta toiseen avuksi. Sentähden päätti Bjelke kaivannolla yhdistää Suomenvedenpohjan ja Saimaan vedet niin, että alukset pääsisivät koko välin kulkemaan. Kaivanto pantiinkin alulle, vaan työ jäi pian kesken, luultavasti rahan ja työvoimien puutteesta sekä rajan rauhattomuuden tähden. Parasta se muuten taisikin olla. Silloin näet ei vielä osattu sulkuja rakentaa niinkuin tätä nykyä. Kun kaivanto olisi rantaharjanteen puhkaissut, olisivat siis Saimaan vedet estämättä päässeet tulvailemaan Viipurin rantamaiden yli ja luultavasti upottaneet sen peräti. Bjelken yrityksen jälkiä on nytkin vielä nähtävänä lähellä Saimaan kanavan alkua.

3. Tanskan merirosvojen hävitykset Suomessa.

Sten Sturen kuoltua oli Hannu taaskin hieronut sovintoa ruotsalaisten kanssa, vaan pian hän oli nähnyt, ettei hän hyvällä saisi heitä suostumaan. Siitä syystä oli hän taaskin ruvennut sotakeinoihin. Me olemme nähneet, kuinka hän venäläisiä yllytti Suomeen hyökkäämään. Hän itse puolestansa kävi sotaa Ruotsin etelärajoilla ja lähetti joka kesä Itämerelle suuria laivaparvia. Nämät Hannun laivat harjoittivat mitä julmimpia merirosvojen töitä. Uljaitten ja armottomien päällikköjensä, Jöns Holgerinpoika Ulfstandin, Otto Ruudin ja Severin Norrbyn johdolla he purjehtivat merta ristin ristin, ryöstäen kaikki laivat, jotka Ruotsin tai Suomen rannoilta uskalsivat ulota. Kaukaisemmille matkoille, Lybeckiin tai muihin Saksan kaupunkeihin, ei Suomen laivurien tietysti ollut lähtemistäkään. He vain välistä kiiruhtivat meren yli Ruotsiin tai Vironmaalle, suolaa ja muita tarpeellisimpia tavaroita noutamaan. Mutta siinäkin oli pujahtaminen surman suun sivuitse, sillä Naissaaren takana, Räävelin edustalla, oli aina vihollinen väijymässä. Kun nämät merirosvot olivat jonkun laivan saaneet käsiinsä, he tavallisesti tappoivat enimmän osan väkeä. Eikä siinä kyllä että tappoivat, vaan he kiduttivat heitä myöskin hirveällä tavalla. Kädet, jalat vangeilta ensin silvottiin ja sitten vasta heitettiin miesparat meren pohjaan. Harvat heidän kynsistänsä pääsivät niin eheinä kuin kerran muutamat raumalaiset.

Oli näet kuusi Rauman laivaa joutunut merirosvojen käsiin. Nämät sulloivat kaikista aluksista parhaat tavarat yhteen laivaan ja panivat viisi omaa miestänsä ynnä kolme Rauman porvaria sitä Gotlantiin viemään. Gotlanti kuului silloin Tanskan vallan alle ja oli merirosvojen paras pesäpaikka. Jo alkoi laiva perille lähestyä, ja Visbyn linna tuli näkyviin; silloinpa muuan rosvoista piloillansa osoitti sormellaan yhtä tornia. "Kas tuossa", irvisteli hän vangeille, "saatte monta pirun yötä kokea!" Tästä silmittömästi tuskastuen, vangit äkkiä karkasivat rosvojen kimppuun. Heidän onnistui päästä tanskalaisten ja sen paikan väliin, missä aseita talletettiin. Näin joutuivat aseettomat rosvot pian tappiolle; kolmelta pää halkaistiin ja kaksi heittäytyi mereen, maalle uidakseen. Mutta pelastuneet raumalaiset käänsivät riemuiten laivan kokan kotiinpäin, ja perille he pääsivät onnellisesti, tuoden paljon kalliimman lastin laivassaan, kuin mitä heillä lähtiessä oli ollut.

Näitä Tanskan rosvoja ei aina ollutkaan kovin suuret joukot, mutta Suomen herrojen velttous oli syynä siihen, että he kuitenkin saivat paljon vahinkoa aikaan. Bjelke kyllä oli valpas tässä niinkuin muissakin toimissaan. Hänen sota-aluksensa saattoivat aina Suomen kauppalaivoja, taikka jos missä vahinkoa oli tehty, ne karkoittivat merirosvot ja ryöstivät usein saaliit heidän käsistään. Niin säilyivät, niinkuin hän itse kirjeessä mainitsee, hänen lääninsä, Viipurin rannat ja laivat jotenkin eheinä. Mutta joka paikkaan eivät Bjelken laivat kerinneet, ja muut Suomen herrat olivat kovin hitaita auttamaan.

Rosvot eivät muuten tehneetkään tuhoa ainoastaan merellä; vähä väliä he kävivät rantojakin hävittelemässä, ja niitä oli vielä paljon vaikeampi varjella kuin laivoja. Äkkipäätä he laskivat laivoillansa johonkukun rantaan, ryöstivät, polttivat likimpiä kyliä, ja olivat tavallisesti jo pitkän matkan päässä, ennenkuin linnoista joutui sotaväkeä apuun tai seudun talonpojat kerkesivät paikalle suurin joukoin. Olipa kuitenkin rannan talonpojilla kaikellaisia keinoja, joilla he rosvoilta kokivat varjella itseänsä. Salmien suuhun he upottivat kiviä tai löivät seipäitä, jotta vihollisten laivat tarttuisivat niihin kiinni. Tai kun ulkosaariin asetetut vartijat ilmoittivat rosvojen tulevan, kokoontuivat talonpojat rannan äyräille. Sieltä he ampuivat nuolensa vihollista vastaan ja vierittivät veneitten päälle suuria kiviä. Myöskin kerrotaan heidän sahanneen rannasta kyliin johtavien teitten varsilla puut tyvestä poikki, jotta ne töin tuskin pysyivät pystyssä, mutta sivukulkijain tärinästä romahtivat päälle. Ulkosaarissa taas, missä vihollisen tiedettiin käyvän puita hakkaamassa, viritettiin pehkuihin jousia, jotka miehen astuessa päälle lennättivät nuolen jänteestään. Myöskin olivat ahdistetun kylän miehet välistä pakenevinansa eri haaroille, ja kun vihollinen hajosi heitä takaa ajamaan, he salateitä myöten kokoontuivat jälleen yhteen

ja tappoivat rosvot yksitellen.

Varsinkin kerrotaan kahdesta tanskalaisten retkestä, jotka olivat kovin tuhoisia Suomelle. Toinen oli käynti Ahvenanmaalla v. 1507, toinen Turun kaupungin hävitys v. 1509.

Ahvenanmaalla olivat rosvot käyneet jo kerran ennenkin, vaan silloin, v. 1505, oli Kastelholman isäntä, Eerikki Juhananpoika Vaasa, varustanut heille niin tuliset tervetuliaiset, että he kiireimmiten karkasivat laivoihinsa takaisin.

Mutta toisin kävi v. 1507. Suuret laivaparvet olivat jo kesän alussa saapuneet Suomen vesille, ja Bjelke oli kauan kehoitellut Suomen herroja varustamaan voimiansa, jotta miehissä karkoitettaisiin viholliset, jotka väijyivät Räävelin edustalla. Mutta toimesta ei tullut tekoa, ja niin kerkesi vihollinen kenenkään estämättä saada työnsä tehdyksi. Keskellä heinäkuuta tulivat he Ahvenanmaalle, polttivat siellä Kastelholman poroksi ja ryöstivät maakuntaa sillä tavalla, että viimein talonpojat sekä papit heille suorittivat suuren polttoveron, jotta he eivät peräti hävittäisi heitä. Lunnaat saatuaan läksivät rosvot jälleen matkoihinsa, vieden laivoissansa summattomat saaliit ynnä Eerikki Bjelken veljenkin, Sten Bjelken, joka oli linnassa ollut isäntänä. Rosvojen lähdettyä saapui sinne vihdoin apuväkeä Suomesta. Siinä oli piispa Juhana Olavinpojan huoveja viisikymmentä ja saman verran valtionhoitajan omaa väkeä; Eerikki Bjelke oli lähettänyt 30 ja Inkeri rouva, vanhemman Sten Sturen leski, oli Hämeenlinnasta pannut parveen 24 miestä. Suomen apuväen lipussa oli Sturen vaakuna joka kulmassa ja keskellä paistoi punainen risti. Jos tämä joukko olisi ajoissa tullut avuksi, niin tanskalaiset olisivat palanneet senkin kerran tyhjinä. Vaan nyt suomalaiset löysivät linnan raunioina ja koko Ahvenanmaan melkein autioksi hävitettynä.

Vuonna 1508 olivat suomalaiset suuressa pelossa ja varustivat vastarintaa kaikin voimin, sillä huhu oli levinnyt, että kuningas itse aikoi kesällä tulla suuren sotajoukon kanssa Suomeen. Mutta kesä kului rauhassa; ainoastaan kova nälkä rasitteli silloin maatamme. Sitä verisempi oli sitten kesä 1509. Suuri Tanskan laivasto ilmaantui jälleen Suomenlahdelle. Sen päällikkönä oli *Otto Ruud*, joka ei tuntenut pelkoa, vaan ei myöskään sääliä eikä armoa. Tanskalaiset taaskin valloittivat Ahvenanmaan ja karkasivat sitten yöllä elokuun 2:tä päivää vasten Turkuun. Helppo on arvata, miten säikähtyneinä Turun porvarit kavahtivat vuoteiltaan, kun heitä ei herättänyt päivän kultainen koite, vaan palavien talojen leimu; kun heidän korviinsa eivät soineet laitumelle lähtevien lehmien kellot, vaan sotatorven toivotukset ja poloisten veljiensä parku. Julmasti menetteli vihollinen Turussa. Tuomiokirkosta ryöstettiin kalkit, pyhään kuvat, piispan sauvat ja messupuvut ynnä kaikki muut kalliit tavarat. Porvareilta riistettiin kaikki, mitä vaan hengen takana oli. Monta pormestaria, raatimiestä, pappia ja muuta väkeä surmattiin surkealla tavalla, ja rikkaimmat, joista oli toivo saada suuret lunnaat, vietiin laivoihin vangeiksi. Ne, jotka olivat päässeet pakoon tätä verisaunaa, piilivät sitten pitkät ajat mailla, eivätkä uskaltaneet palata entisille asuinsijoilleen. Kauan, rosvojen lähdettyäkin, seisoi puotien ovet ja talojen portit seposelällään ja koko kaupunki oli tyhjänä ja autiona.

Pari viikkoa pysyivät tanskalaiset Turussa ja alkoivat linnaakin jo piiritellä. Vaan sitä he eivät kenneetkään valloittamaan, ja syvemmälle maahan tunkeutumasta estivät heitä piispa Juhana Olavinpojan vankat varustukset. Kun näin aika kului ja suomalaisten joukko karttumistaan karttui, päättivät viholliset viimein lähteä. Heidän laivansa kulkivat alas Aurajokea ja siis aivan linnan tykkien suitse, vaan monta miestä ei heiltä siinä kuulu hukkuneen, sillä linnassa ei sattunut olemaan taitavata tykkimestaria. Kokonaan ei vihollinen kuitenkaan lähtenytkään pois, vaan siirtyi ainoasti Hankoniemen edustalle. Siellä se vielä vähän aikaa viipyi, vaatien polttoverona Turun kaupungilta ja lääniltä 12,000 markkaa sekä saman verran piispan puolesta. Sillä ehdolla hän lupasi hävityksistänsä lakata. Lieköhän ne rahat saanut vai ei, siitä ei ole tietoa, vaan viikkoa myöhemmin oli laivasto lähtenyt. Ainoastaan kuusi pientä laivaa oli jäänyt jäljelle, jotka ryöstelivät Uudenmaan rantoja ja estivät Suomen laivoja pääsemästä Vironmaalle. Lähtiessään olivat rosvot uhanneet tulla takaisin Mikonpäiväksi taikka ainakin seuraavana keväänä. Silloin oli muka Suomi valloitettava kokonaan tai ainakin hävitettävä aivan autioksi. Hädissään pyysi nyt piispa apua Ruotsista, lisäten että muuten rahvas tuskissaan antautuisi viholliselle. Niin oli nytkin toisin paikoin tapahtunut ja toisin paikoin oli sitä vain väkisin saatu estetyksi.

Vuosi 1510 ei tuonut kuitenkaan sitä tuhoa mukanaan, mitä oli uhattu ja pelätty. Päinvastoin lakkasi nyt sota muutamiksi vuosiksi. Kun se uudestaan leimahti rajummin riehumaan, oli jo Svante Sture monta vuotta maannut haudassansa ja niin myös Hannu, hänen vihamiehensä.

STEN STURE NUOREMPI JA KRISTIERN TYRANNI.

1. Ruotsi ja Suomi joutuvat Tanskan vallan alle.

Svante Sturen sijaan valittiin v. 1512 valtionhoitajaksi hänen poikansa Sten Sture, lempeä ja kansanmielinen mies, ja Tanskan kruunu jäi v. 1513 perinnöksi Hannun pojalle Kristiernille. Alussa vallitsi nyt muutamia vuosia välirauha Ruotsin ja Tanskan välillä, mutta pian syttyi sota uudestaan. Sten Sture riitautui Upsalan mahtavan ja pahanluontoisen arkkipiispan, Kustaa Trollen kanssa, ja nyt toivoi Kristiern saavansa eripuraisen Ruotsin valloitetuksi. Hän jo syksyllä 1516, ennenkuin välirauha oli loppunutkaan, ryöstäti yhden Ruotsin aluksen ja yritti seuraavana kahtena kesänä sotavoimalla päästä Ruotsiin. Mutta tyhjäksi kävivät nämät hänen retkensä, sillä Sten Sture ruotsalaisineen piti urhoollisesti puoltansa. Suomessa hävittelivät näinä vuosina venäläiset, jotka Kristiern oli yllyttänyt rauhaa rikkomaan, ja v. 1517 tanskalaiset merirosivot ryöstivät rannikoita.

Rauhassa vierähti vuosi 1519; sillä Kristiern varusteli nyt kaikkia voimiaan, jotta hänen ei kolmattakin kertaa täytyisi häpeällä peräytyä. Hän vaati suuria veroja kaikilta säädyiltä Tanskassa sekä Norjassa; hän peri langoltaan, Saksan keisarilta Kaarle V:nneltä, puolisonsa perinnön; hän keräsi sotajoukot omista maistansa ja palkkasi lisäksi sotaan harjaantunutta väkeä Skotlannista sekä Saksanmaalta. Hänen liittolaisensa, Ranskan kuningas Frans I lähetti 2,000 oivaa miestä taitavien päällikköjen johdolla. Sen kaiken lisäksi hän toimi siten, että paavi määräsi hänet toimeenpanemaan sitä panna, joka oli julistettu Ruotsia vastaan, koska arkkipiispa säätyjen toimesta oli pantu viralta.

Näin maallisilla ja hengellisillä aseilla varustettuna, marssi Kristiern tammikuussa 1520 Ruotsin eteläisen rajan yli.[6] Åsunden järven jäällä, liki Bogesundin kaupunkia Länsi-götinmaalla, oli hänellä Sten Sture vastassa 10,000 talonpojan kanssa. Kukaties olisi tässä voitu vastarintaa tehdä, mutta heti tappelun alussa sai Sture tykinluodin reiteensä, ja hänen väkensä hämmästyksissään hajosi pian pakosalle. Sten Sture vietiin Tukholmaan, mutta hän kuoli jo ennen sinne pääsyänsä. Nyt sai Kristiern melkein miekan lyömättä Ruotsin valtaansa. Sturen kuolema oli ruotsalaisten rohkeuden lamauttanut, ja missä vähänkin yritettiin vastustella, siinä saattoi aatelisherrojen petos tanskalaiset voitolle. Viimein ei ollut koko Ruotsissa muuta paikkaa valloittamatta kuin Tukholman kaupunki linnoineen. Siinä hallitsi Sturen jalo leski *Kristina Gyllenstjerna*, ja hänen ympärilleen olivat kokoontuneet kaikki Ruotsin vapautta rakastavat, rohkeat miehet. Väkisen ei olisi siis ollut helppo sitä saada, mutta kavaluutta sekään ei kestänyt kauan. Kristiern lähetti linnalaisten puheille tohtori Hemming Gadin, joka ennen oli uskollinen ruotsalainen; mutta nyt oli miehen mieli peräti muuttunut. Hän vakuutti Kristinalle, ettei tämä muka kuitenkaan kauan aikaa jaksaisi puolustaa Tukholmaa; sentähden olisi parempi hyvällä luopua siitä, jolloin voisi tinkiä itselleen hyvät ehdot. Gadin neuvosta Kristina antoikin alussa syyskuuta Kristiernille Tukholman avaimet, ja tämä lupasi puolestaan, että Kristina ja kaikki hänen miehensä saisivat pitää hengen sekä tavaransa. Kristinalle päälle päätteeksi luvattiin Hämeenlinna ja Kokemäen kartano. Hänen miestensä joukkoon olivat tässä sovinnossa myös Suomen herrat luetut, jotka eivät vielä olleet suostuneet Tanskan valtaan.

Suomen herroja oli Kristiern jo kesäkuussa kutsunut luokseen tulemaan. Kutsukirjeessä olivat mainitut: Turun piispa *Arvi Kurki*, *Åke Yrjänänpoika Tott*, Hämeenlinnan haltija, *Tönne Eerikinpoika Tott*, Viipurin isäntä, *Klaus Henrikinpoika Horn*, Etelä-Suomen, ja *Henrikki Steninpoika Renhufvud*, Pohjois-Suomen laamanni, ynnä myös Satakunnan laamanni *Knuutti Eerikinpoika Kurki*. Mutta nämät herrat eivät huolineet, eivätkä tohtineetkaan noudattaa kutsumusta. Poissa he pysyivät sittenkin, kun Kristiern kutsui heidät kruunaukseensa.

Sillä välin oli kuningas, Tukholmaan päästyänsä, lähettänyt Suomeen Hemming Gadin sotajoukkoineen. Kristiern tiesi, että Gad Suomessa oli vanhastaan hyvin tuttu ja siis paremmin kuin kukaan muu voisi saada Suomen miehet suostumaan uuteen valtaan. Tässä toivossa Kristiern ei pettynytään; Gad piti puheita, ja Suomen herrat itsekä näkivät vastustuksen turhaksi. Niin onnistui Kristiernin ennen vuoden loppua saada kaikki Suomen linnat haltuunsa. Niistä erotettiin entiset isännät ja sijaan pantiin Tanskan tai Saksan miehiä, joista on suurimman maineen saanut Turun linnan isäntä, ritari *Tuomas Wulff von Grevensdorp*, paremmin tunnettu *Tuomas junkkarin* nimellä.

2. Kristiernin verilöylyt.

Kuningas Kristiern oli säälimätön ja julma luonteeltaan. Hän oli isänsä vielä eläessä ollut varakuninkaana Norjassa ja häntä vastaan nostetun kapinan rangaistukseksi mestauttanut niin monta sen maan aatelisista, ettei sen ajan jälkeen Norjassa ole enää aatelisia ollut muuta kuin nimeksi. Nyt hän oli päättänyt Ruotsissakin tehdä samaten. Sillä tavoin, toivoi hän, tulisivat päällikköjen puutteessa kaikki kapinat mahdottomiksi ja Ruotsi voitaisiin alentaa Tanskan maakunnaksi, niinkuin Norja jo oli ollut jonkun aikaa. Tätä tuumaa toimeenpannessaan oli Kristiern menetellyt viekkaasti ja varovaisesti. Hän oli ollut unohtavanaan, mitä Ruotsin miehet häntä vastaan olivat tehneet, ja suosivinsa heitä niinkuin omaa kansaansa. Siten hän viihdytti Ruotsin herrojen pelon, ja he saapuivat kaikki kuninkaan käskystä kruunaukseen. Tämä vietettiin Tukholmassa marraskuun 6 p:nä 1520.

Seuraavana päivänä käskettiin parhaat Ruotsin miehet linnaan kuninkaan puheille. Sielläpä he kohta havaitsivat joutuneensa satimeen. Kun tulivat sisään, portit paiskattiin heti kiinni ja sitten ruvettiin heitä vastaan oikeutta pitämään. Heitä syytettiin siitä, että he olivat panneet arkkipiispan viralta ja rikkoneet sillä kirkkoa ja uskoa vastaan. Tästä rikoksesta heidät kaikki tuomittiin hengiltä. Marraskuun 8 p:nä vangitut herrat vietiin Tukholman Isolle Torille ja siellä heidät mestattiin toinen toisensa jälkeen. Siinä sai nyt surmansa kaksi piispaa, kolmetoista ritaria ja valtaneuvosta, kaupungin kolme pormestaria ja viisitoista etevintä porvaria. Seuraavana päivänä tätä teurastusta vielä jatkettiin ja joukoittain ripustettiin mestattujen herrojen palvelijoitakin hirsipuihin. Tästä eivät päässeet itse maansa pettäjätkään, jotka tanskalaisia olivat auttaneet, sillä Kristiern tahtoi perinjuurin musertaa Ruotsin aatelin. Lampena seisoivat Isolla Torilla ja kolmatta päivää makasivat runnellut ruumiit maassa, ennenkuin ne vietiin pois ja poltettiin tuhaksi. Se oli *Tukholman verilöyly*, jonka historia on säilyttänyt kauheimpien muistojen joukossa.

Pienempiä verilöylyjä pantiin sitten toimeen useissa Ruotsin kaupungeissa ja pian tuli vuoro myös Suomen herroille. He eivät olleet saapuneet kruunaukseen ja siten olivat säilyneet verilöylystä Tukholmassa. Mutta Suomenkin linnojen isännille oli Kristiern lähettänyt surmakäskyt. Niin mestattiin vielä marraskuussa Åke Yrjänänpoika Tott samassa Hämeenlinnassa, jonka haltiana hän vähää ennen oli ollut, ja joulukuussa saivat Raaseporin edustalla laskea kaulansa pölkylle Niilo Eskilipoika Baner ja itse Tanskan ystäväkin Hemming Gad. — Muita Suomen herroja silloin vielä säästettiin ja varsinkin näkyi nyt piispa Arvi Kurki päässeen Kristiernin erinomaiseen suosioon. Kuningas hänelle kirjoitti hyvin ystävällisesti, suoden hänelle milloin minkin edun; ja Kurkikin puolestansa oli olevinaan kuninkaalle hyvin uskollinen. Mikä Kristiernillä mahtoi olla syynä, kun hän näin säästi ja suosi yhtä Sturen hartainta ystävää, se on ja pysynee iäti salaisuutena. Kenties hän oli jo niin varma vallastaan, kun enin osa Ruotsin herroja makasi haudassa, ettei luullut tarvitsevansa tappaa tähteitä, vaan mielti, miten ne suosiolla vetäisi puoleensa.

KRISTIAN TYRANNI JA KUSTAA VAASA.

Iäksi päiviksi näytti nyt Ruotsin vapaus olevan veriin hukutettu; mutta päinvastoin tämä veri olikin vain ikäänkuin virvoittava sade vapauden oraalle. Luultavasti olisi pelko, niinkuin Kristiern toivoi, hillinnyt Ruotsin kansan kostonhimoa ja vapaudenhalua, jollei joku etevämpi mies olisi heille tarjoutunut johtajaksi. Mutta semmoinen päällikkö olikin jo aivan lähellä. Se oli nuori *Kustaa Eerikinpoika Vaasa*.

Hän oli syntynyt v. 1496 ja oli samaisen Eerikki Vaasan poika, joka v. 1505 piti Kastelholman linnaa hallussansa. Kohta syntymästä asti ennustettiin Kustaasta erinomaista sankaria; sillä hänellä oli syntyessään ollut päässä niinkutsuttu "voittolakki". Kasvaessaan osoittautuikin hän hyvin hilpeäksi ja älykkääksi, ja hänet lähetettiin Sten Sture nuoremman luokse sotatemppeja sekä ritarin tapoja oppimaan. Tätä opettajaansa hän seurasi kaikkiin sotiin tanskalaisia vastaan ja urhoollisuudellaan saattoi nimensä jo silloin mainioksi. V. 1518 sai kuitenkin Kristiern hänet ynnä muita Ruotsin herroja petoksella käsiinsä ja vei ne vangiksi Tanskan maalle. Kustaa Vaasa annettiin erään sukulaisensa, tanskalaisen ritarin, haltuun ja sai siellä koko vuoden 1519 pelolla sekä harmilla katsella tanskalaisten suuria sotavarustuksia ja kuulla heidän hävyttömiä kerskauksiaan. Viimein hän ei malttanut enää, vaan karkasi pois, vaikka oli luvannut pysyä alallaan.

Ruotsiin monen mutkan perästä päästyänsä kesällä 1520, yritti Kustaa kohta nostaa kansaa vierasta valtaa vastaan. Mutta talonpojat toisin paikoin eivät tohtineet nousta aseisin Tanskan ylivoimaa vastaan, toisin paikoin eivät tahtoneetkaan; sillä heidän mielestään oli uuden kuninkaan hallitus varsin hyvä. Eihän se heille tehnyt pahaa, vaikka herroja hätyytteli, ja olihan nyt suola paljo huokeammassa hinnassa, koska ei mikään enää estänyt merikulua.

Vielä päätti Kustaa Vaasa uudistaa yrityksensä Taalainmaalla, ennenkuin hän kaikesta toivosta luopuisi. Taalain miehethän olivat vanhastaan mainitut Ruotsin urhokkaimmaksi, vapaudelle hartaimmaksi väestöksi. Tottahan he nytkin olisivat yhtä valmiit nostokäskyä tottelemaan. Lukemattomat vaivat ja vaarat uhkasivat uljasta nuorukaista sekä matkalla Taalainmaalle että myös hänen siellä kuljeskellessansa. Sillä tanskalaiset, jotka olivat saaneet tiedon hänen vehkeistään, hakivat häntä joka paikasta. Kerrankin oli Kustaa, talonpoikaiseksi rengiksi puettuna, rikkaan Antti Pietarinpojan, Rankhyttan isännän palvelukseen ruvennut. Mutta pian huomasivat muut palvelijat, ettei hän ollut tottunut heidän työhönsä eikä myöskään tavoiltaan heidän kaltaisensa. Sattuipa eräs palvelustyttö näkemään silkkisen paidankauluksen, joka sarkanutun alta pilkisti esiin. Siitä tuli viimein ilmi, kuka hän oli, ja vaikka isäntä ei pettänyt häntä, ei hän myöskään tohtinut kauemmin pitää häntä luonaan.

Toisen kerran hän oli metsämies Sven Elfinpojan mökissä Isalassa. Astuupa tanskalainen soturiparvi sisään, tiedustellen pakolaista. Surma olisi siinä Kustaan perinyt, ellei emäntä neuvokkaisuudellaan olisi pelastanut häntä. Hän kohotti leipälapionsa, jolla hän juuri toimi uunin edessä, ja löi sillä Kustaata selkään, sanoen: "Mitäs tässä vieraita ällistelet, lurjus? Pois riiheen eloa puimaan!" Kustaa riensi ulos tuvasta, eikä tanskalaisille sattunut mieleenkään, että tuo talonpoikaiseukon kurittama renki olisi voinut olla heidän haettavansa herra. Kauemmin ei kuitenkaan tohdittu pitää Kustaata täälläkään, vaan Sven läksi viemään häntä muualle, olkikuorman sisään peitettyinä. Matkalla tulivat taas tanskalaiset vastaan ja katselivat kuormaa epäluuloisesti. Usean kerran he pistivät keihäillään olkiin, koetellakseen oliko siinä ketään sisässä. Mutta Kustaa ei virkkanut sanaakaan, vaikka yksi pisto sattui häneen. Veri, joka haavasta rupesi vuotamaan, olisi kuitenkin antanut hänet ilmi, jollei Sven taas olisi keksinyt sukkela keinoa. Hän leikkasi hevoselleen haavan reiteen, ja kun tanskalaiset huomattuansa verijäljet, vähän ajan päästä ajoivat heitä takaa, osoitti hän heille, mistä muka veri oli vuotanut.

Näin onnistui Kustaan päästä eheänä kaikista vaaroista; mutta hänen nostokehoituksensa eivät taalalaisiinkaan pystyneet. Tuskissaan, epäilyksissään läksi hän siis Norjaan pakenemaan, josta hän toivoi pääsevänsä Saksaan. Mutta likellä rajaa saavutti hänet sukkela hiihtäjä. Se oli taalalaisten sanansaattaja, joka pyysi häntä palaamaan takaisin. Etelästä tulleet uudet sanomat tanskalaisten julmuudesta olivat vihdoinkin yllyttäneet Taalain kansan ja saaneet sen mielen muuttumaan.

Niinkuin lumivyöry vuorilta riensi nyt Kustaa Vaasa alussa vuotta 1521 taalalais-joukkoineen tanskalaisten päälle, joka paikassa saaden lisäväkeä ja murtaen, musertaen häntä vastaan lähetetyt parvet. Syksyn tultua oli koko Ruotsi vapaana, Tukholman linna yksin vain oli vielä vihollisen vallassa. Syyskuussa valittiin vapauttaja valtionhoitajaksi.

2. Ensimmäinen sota Suomessa.

Uuden valtionhoitajan ensimmäisiä toimia oli sotajoukon lähettäminen Suomeen. Siksi hän valitsi kelpo väkeä ja sääsi erään *Niilo Arvinpojan* päälliköksi. Alapäällikkönä seurasi myös aatelismies Ahvenanmaalta, *Henrikki Juhonpoika*, Hagan herra. Sinne mennessään he valloittivat Kastelholman ja Ahvenanmaan, mutta heidän lähdettyään anasti Tanskan uljas amiraali, Severi Norrby, sen jälleen kuninkaallensa. Lopulla vuotta vasta lähetettiin sinne Ruotsista uudestaan sotaväkeä; silloin se valloitettiin jälleen, ja pysyi sitten ruotsalaisten käsissä.

Suomen mantereella yhdistyi heti Ruotsin väkeen aatelismiehiä ja talonpoikia suurin parvin; sillä sielläkin kyti salainen viha Tanskan valtaa vastaan. Näin karttuneella joukollaan taisi Niilo Arvinpoika pian ruveta Turun linnaa saartamaan. Mutta sitä vahvaa varustusta ei voinutkaan ensi-iskulla kaataa. Niilon joukolta puuttui myös alussa tykkejä sekä ruutia. Siinä suhteessa he kuitenkin pian saivat apua Kuusiston hovista; jalo piispa Kurki lähetti tykkinsä ynnä ampumavaransa, ja myös kaikki palveluksessansa olevat huovit. Lisäjoukot olivatkin piirittäjille hyvin tarpeellisia; sillä linnassa oli Tuomas junkkarilla vahvasti väkeä, enimmäkseen sotaan tottuneita sotilaita Saksanmaalta. Linnan muurilla ammui tiheässä tulikitoja, ja kellarit olivat ahdetut täyteen muonaa sekä ampumavaroja. Juuri vähä ennen piirittäjien tuloa oli paljon näitä tarpeita ynnä myöskin lisäväkeä tuotu linnaan. Näin varustettuna eivät linnalaiset huolineetkaan istua muurien takana odottaen piirittäjien päällekkarkauksia; he vähä väliä itse häytyttelivät niiden leiriä. Muutamalla tämmöisellä retkellä saivat he useita Ruotsin herroja vangeiksensa. Silloin ilmaantui surkea näky kauhistuneitten piirittäjien silmien eteen. Muurin päälle pystytettiin hirsipuut, jotta ne näkyivät hyvin kauas, ja niihin hirtettiin äsken saadut vangit ynnä monta muuta vankia, joita linnassa oli ennestään. Näiden hirtettyjen parissa oli myös Niilo Arvinpojan oma veli.

Tämä oli vain alku niihin hirnutöihin, joita Tuomas junkkari harjoitti Turun linnan isäntänä. Tammikuussa 1522 lähetti Kristiern joka paikkaan päälliköilleen käskyn, että heidän tuli tappaa kaikki heidän hallussaan olevat Ruotsin ja Suomen miehet; ei pitänyt edes niitäkään säästettämän, jotka olivat uskollisia olleet. Kuningas näet alkoi jo voittoaan epäillä ja tahtoi vimmoissansa kuitenkin tehdä vielä niin paljo vahinkoa kuin mahdollista. Muutamat päälliköistä eivät tätä julmaa käskyä totelleet; Severi Norrby esim. ei sallinut tehdä väkivaltaa yhdellekään vangillensa. Mutta Tuomas junkkarissa oli juuri tämmöisen käskyn täyttävä; heti sanan saatuaan hän ryhtyi verityöhön. Silloin sai moni ennen säästyneistä herroista laskea päänsä pölkylle. Se oli loppu Tönne Eerikinpoika Tottin, se Henrikki Steninpoika Renhufvudin, se myös Tuomas junkkarin oman uskollisen sihteerinkin, jonka ainoa rikos oli se, että hänet ruotsalainen äiti oli synnyttänyt. Monta muuta halvempisukuisista vietiin suoraa päätä hirsipuuhun; kaikki tuomiotta, tutkinnotta ja papin avuttakin surmattiin.

Epäilemättä olisi näin käynyt kaikkien muidenkin linnassa olevien Ruotsin ja Suomen miesten. Mutta erään herran sukkela kavaluus sai loput pelastetuksi. Tämä oli *Eerikki Fleming*, Suomen aatelissukua. Hän oli aina ollut kovasti vihaavinansa Kustaa Vaasan joukkoa, ja oli siten päässyt Tuomas junkkarin täyteen luottamukseen ja suosioon. Nyt pyysi hän saadakseen hyökätä piirittäjien leirin kimppuun. Sen Tuomas junkkari salli mielellään, sallipa myöskin, että hän itse saisi valita seuraajansa. Fleming kokosi

nyt linnan väestä kaikki Ruotsin ja Suomen miehet ynnä niiden lisäksi muutamia tanskalaisia näön vuoksi. Sitten hän oli joukkoineen yöllä lähtevinänsä leiriä vastaan. Mutta salaa hän oli leiriin lähettänyt sanan Niilo Arvinpojalle. Kun sitten linnalaiset hiljaa hiipien olivat tulleet leiriä likelle, karattiin sieltä heitä vastaan. Samassa kääntyivät myös Flemingin omat miehet, ja vähäinen tanskalaisjoukko tapettiin yksin neuvoin.

Näin oli vaihtelevalla onnella taisteltu koko talvi; mutta kevään tullen painui voitto Tanskan puolelle. Niinpian kuin meri jälleen läikkyi laineina, purjehti Severi Norrby suuren laivaston ja sotajoukon kanssa Itämerelle. Ensin hän meni Tukholmaan viemään ruokaa ja muuta apua; sitten hän vei koko väkensä Turun linnan avuksi. Semmoista voimaa vastaan ei Niilo Arvinpojan joukko kestänyt. Toukokuun 22 p. vetäytyivät he Turusta Hämeenlinnaan päin. Lähtiessään vielä räjäyttivät ilmaan ruutikellarin, joka heillä oli pohjoispuolella Aurajokea. Tuosta syttyi kaupunki palamaan ja, mikä säästyikin, sen ryöstivät Norrbyn miehet kaikki tyyni.

Janakkalassa Niilo Arvinpoika jälleen pysähtyi, aikoen Hiitin sillan takana yrittää vastarintaa. Siellä hän odotti muutamia päiviä vihollisten tuloa, vaan ne eivät tohtineetkaan niin kauas ulota laivoistansa. Nyt pidettiin suuri sotaneuvottelu Hiitin leirissä ja päätettiin erota kahdelle haaralle. Koska ei kuitenkaan kyetty seisomaan Norrbyn voimia vastaan, niin piti Eerikki Flemingin ja Niilo Arvinpojan suurimman joukon kanssa mennä Ruotsiin Kustaa Vaasan luokse, ja Suomeen jäi vain pieni parvinen, jonka piti Niilo Grabben johdolla vastustaa tanskalaisia.

Ei piispa Kurjenkaan sopinut Suomessa enää pysyä. Kerran oli kuninkaallinen peto kyllä armahtanut häntä; mutta piispan viime tekojen perästä olisi viipyminen merkinnyt varmaa kuolemaa. Piispa pakeni sentähden maata myöten Raumalle, jossa hänellä oli laivansa. Sieltä hän purjehti sitten Ulvilan[7] kaupunkiin. Mutta kun sinnekin läheni Tanskan väkeä häntä tavoittelemaan, hän astui jälleen laivaan, aikoen hakea turvaa Ruotsissa, Kustaa Vaasan luona. Hänen kanssaan pakeni tuomiokirkon dekani Konrad ynnä useampia kanunkeja; paitsi näitä oli vielä laivassa paljon aatelisrouvia ja neitoja Suomesta. Toukok. 22 p. he olivat jo päässeet Ruotsin rannoille, Öregrundin kaupungin edustalle, ja riemuiten he kiittivät Jumalaa onnellisesta matkastaan. Mutta äkkiä nousi hirveä myrsky, joka särki laivan kallioon, niin että se upposi miehineen tavaroineen päivineen. Se oli loppu piispa Arvi Kurjen, viimeisen katolisen piispan Suomen maassa.

3. Tuomas junkkarin loppu.

Näin oli sota Suomessa päätynyt ja Tanskan valta jälleen vahvistettu. Severi Norrby sai voitostansa suuret palkinnot. Kesäkuussa antoi Kristiern hänelle Kuusiston linnan ynnä ne maat, jotka olivat kuuluneet piispa vainajalle. Ja syyskuussa sai hän vielä lisäksi Raaseporin ja Hämeenlinnan ynnä koko sen läänin, mikä Turun linnan alla oli vanhastansa ollut. Näistä lääneistään piti Norrbyn saada kaikki verot sekä sakot, vaan puolestaan oli hänen siitä pitäminen 400 ratsumiestä kuninkaan palvelusta varten.

Sillä välin oli Tuomas junkkarikin saanut ansaitun palkan hirmuteoistaan. Koska Ruotsin väki Suomesta oli lähtenyt ja jäljelle jääneestä vähäisestä joukosta ei näkynyt olevan pelkoa, oli Norrby käskenyt Tuomas junkkaria Tukholmaan apua viemään. Hänen piti koota ympäri Suomen niin paljon ruokavaroja, kuin vain irti läksi, ja viedä ne Tukholman linnaväelle. Tämän käskyn Tuomas hyvin toimitti ja läksi jo heinäkuussa matkalle. Hänellä oli suuri joukko lastilainoja ja niiden suojana muutamia sota-aluksia.

Mutta Kustaa Vaasa oli saanut tiedon tanskalaisten tulosta ja pannut laivansa Tukholman saaristoon väijyksiin. Siinä he niemen takana piilivät muutamien peninkulmien päässä Tukholmasta, Furusundin tienoilla. Päällikkönä oli urhea ja taitava Eerikki Fleming. Tulipa sitten Tuomas junkkari laivoineen niille paikoille ja pitkältä muiden edellä riensi pieni jaala-alus. Sen piti edeltäkäsien tiedustella tietä ja vaaran huomattua palata siitä tietoa antamaan. Ruotsalaiset pysyivät aivan hiljaa piilossaan ja antoivat jaalan kulkea niemen taakse, niin ettei sitä pääjoukolle enää näkynyt; silloinpa he äkkipäätä karkasivat päälle. Ennenkuin jaalan väki oli kerinnyt vastarintaan ruveta tai edes jälkeentulevia veljiänsä varoittaa, oli jo laiva ruotsalaisten vallassa. Tanskalaiset vietiin nyt Ruotsin laivoihin, vaan jaalaan pani Fleming uljaimmat miehensä puettuina vangittujen vihollisten pukuihin. Sitten käännettiin jaalan kokka ympäri ja laskettiin täyttä vauhtia vihollista kohti.

Sen nähdessään luuli Tuomas junkkari saavansa tärkeitä sanomia. Hän ei malttanutkaan odottaa jaalan tuloa, vaan soudatti itsensä venheellä vakoojaansa vastaan. Aluksen partaalle tultuaan hän huusi luullotellulle väelleen: "No, mitä kuuluu nyt?" johon vastattiin: "Hyvää vaan"; ja nyt kapusi hän kiireesti kannelle tarkempia tietoja kuulemaan. Mutta tuskin oli hän päässyt ylös, kun hän huomasi, mihin hän oli puuttunut. Hän yritti hypätä veneeseensä takaisin, mutta samassa hänet kaapattiin kiinni ja sidottiin. Samaten kävi muidenkin, jotka venheessä olivat häntä seuranneet. Nyt karkasi Fleming koko voimineen tanskalaisten päälle ja nämät, päättä, päälliköitä häilyen, joutuivat pian tappiolle.

Ruotsalaisten käsiin joutui koko laivasto miehineen, tavaroineen. Yksi laiva vain, Suomen Prinssi nimeltään, ei ruvennut antautumaan millään ehdolla. Keskipäivällä oli sota alkanut ja illan hämärässä laiva vielä yhtä urhokkaasti piti puoliaan Ruotsin koko voimaa vastaan. Vihdoin ei ollut muuta neuvoa kuin ampumalla syyttää se palamaan. Niin Suomen Prinssi paloi ja upposi aaltoihin, mutta viholliselle ei se suonut itseään saaliiksi.

Tuomas junkkari vietiin vankina Kustaa Vaasan luokse ja tuomittiin kohta kuolemaan. Hän olisi ritarina ollut miekalla mestattava, mutta sitä kunniaa ei suotu hänelle. Verikoirana oli hän raadellut Ruotsin ja Suomen miehiä ja sentähden hänen piti kuolla koiran tavalla. Hänet hirtettiin niininuoralla tammen oksaan.

4. Tanskan vallan kukistus Suomessa.

Kristiern oli Tanskassakin nostanut kaikkien vihan itseänsä vastaan. Aateli hänelle oli vihoissaan siitä, kun hän tahtoi vapauttaa heidän orjansa, ja he pelkäsivät myöskin, että heidänkin viimein kävisi samoin kuin ruotsalaisten herrojen Tukholman verilöylyssä. Papit häntä vihasivat siitä syystä, että Kristiern puolusti Lutherin oppia ja tahtoi ryöstää kirkon tavarat kruunun omaksi. Ja talonpojatkaan eivät aina ymmärtäneet, että Kristiern piti heidän puoltansa, vaan kiroilivat raskasten verojen vuoksi. Vihdoin nousivat aatelisherrat v. 1523 ilmikapinaan ja kutsuivat kuninkaaksi Tanskaan Holsteinin herttuan Fredrikin. Kristiern, niinkuin kaikki julmaluontoiset, oli arka pelkuri; hän siis ei ruvennutkaan vastarintaa tekemään, vaan mätti aarteensa laivoihin ja läksi niillä Amsterdamiin Hollantiin. Sieltä hän vielä useat kerrat yritti päästä takaisin valtaansa, vaan joutui viimein Fredrikin käsiin ja sai loput ikäänsä viettää kauheassa vankitornissa. Hän kuoli vasta v. 1559.

Tämä Tanskassa vallitseva eripuraisuus oli tietysti eduksi ruotsalaisille. Fredrikin, joka monta vuotta pelkäsi Kristiernin hankkeita, täytyi kokonaan heittää Ruotsin kruunu mielestänsä. Sen olikin Ruotsin kansa Strengnäsissä v. 1523 yksimielisesti pannut Kustaa Vaasan, pelastajansa, päähän. Kohta sen jälkeen aukesivat hänelle viimein Tukholman portit, ja niin oli Tanskan vallan viimeinen jäännös perattu Ruotsista. Mutta Suomi vielä kitui vieraan vallan alla.

Sinne oli, niinkuin tiedämme, jäänyt pieni joukko Niilo Grabben päällikkyuden alle. *Niilo Maununpoika Grabb*e, Grabbakan herra, oli ollut ensimmäisiä, jotka syksyllä 1521 yhtyivät Niilo Arvinpojan parveen. Hän oli uljas ja rivakka herra ja juuri oikea mies siihen virkaan, jonka Niilo Arvinpoika lähtiessään oli hänelle uskonut. Pienen joukkonsa kanssa ei hän tietysti voinut yrittääkään linnojen valloittamista tai tanskalaisten karkoittamista Suomesta. Mutta kuitenkin hän saattoi väsyttää vihollista pienellä sissisodalla, tehdä vastusta siellä ja täällä ja pitää heitä alinomaisessa levottomuudessa. Siltä varalta Grabb e hankki itselleen muutamia suuria veneitä, joilla hän pujahteli Uudenmaan ja Turun saaristossa hätyytellen varsinkin Kuusiston ja Raaseporin linnojen ja Porvoon kuninkaankartanon väkeä. Milloin hän itse tai muiden vakoojiensa kautta oli saanut vihiä, että Tanskan väkeä oli tullut kyliin, sousti hän yöllä hiljaa veneillänsä rantaan. Hiljaa hiipien hän lähestyi vihollisten majoja; jos vartijoita oli, tapettiin ne ennenkuin he saivat äänen kurkustaan. Sitten pantiin ovien ja ikkunoiden salvat kovasti kiinni ja viritettiin talo tuleen. Näin tanskalaiset kaikki paloivat, tai surmattiin pihalla kun pyrkivät ulos. Tällä tavoin kuuluu hän usein saaneen kaksi tai kolmekin sataa tanskalaista hengiltä, vaikkei hänellä itsellään ollut miehiä kuin toistakymmentä. Kun sitten suuremmat joukot linnoista tulivat näitä tuhotöitä Grabbelle kostamaan, pötki hän paikalla veneisiin ja pujahti Rääveliin piiloon.

Näin oli Grabb e toista vuotta yksinään lyönyt leikkiään Tanskan huovien kanssa. Mutta nyt piti leikin muuttua täydeksi todeksi. Elokuussa 1523 lähetti Kustaa kuningas Suomeen veljekset *Eerikki ja Iivari Flemingin* ja niiden seurassa jommoisinkin joukon. Siinä oli Ruotsin ja Suomen miehiä ja paraat saksalaisesta palkkajoukosta. He tulivat ensiksi Kuusiston linnan edustalle. Päiväkauden he linnaa ampuivat, vaan sitten kävivät rynnäköllä käsiksi ja pääsivät kohta voitolle. Jos senaikuinen kertomus lienee uskottava, niin ei olisi yhtään miestä kaatunut Kustaan väestä. Kuusistosta läksivät voittajat Turkuu vastaan, jossa Maurits Oldenburg seisoi Tanskan joukon kanssa. Tämä ensin aikoi ruveta vastustamaan, vaan saatuansa tiedot vihollisjoukon voimasta, pakeni Hämeen kautta Viipuriin. Näin pääsivät Flemingien miehet miekan lyömättä kaupunkiin ja 12:nä päivänä heille linnakin antausi. Nyt he lähettivät väkensä eri haaroille. Yksi joukko valloitti Raaseporin ja toinen sai Hämeenlinnan käsiinsä. Kolmannen joukon oli Grabb e vienyt Viipuriin. Rolof Matinpoika, Viipurin isäntä, ei ruvennutkaan turhaan vastarintaan; hän vaan pyysi saada itse antaa linnan avaimet Flemingille. Tämä riensi sinne muutamien päivien perästä, ja lauantaina pyhän Dionysion päivän jälkeen eli lokak. 10 p. avattiin portit hänelle. Ehdoksi oli Rolof pannut vain, että hän itse ja hänen kaikki väkensä, saksalaiset, tanskalaiset, ruotsalaiset ja suomalaiset, saisivat vapaasti mennä mihin tahansa ja viedä tavaransa mukanaan. Viipurista vei sitten Rolof väkensä Inkerin, Viron ja Liivinmaan kautta Königsbergiin Preussiin. Sieltä hän luuli pääsevänsä Kristiernin luokse, mutta heitä noutamaan lähetetty laiva pantiin takavarikkoon ja Rolof väkineen antausi Preussin ritarien palvelukseen.

Viiteselitykset:

[1] Kanslerin virkaan kuului kaikki, mitä kuninkaalla oli kirjoittamista. Siihen aikaan eivät tavallisesti muut kuin papit osanneet lukea eikä kirjoittaa, jonka vuoksi suuret herrat pitivät pappeja kirjureinansa.

[2] Monstransi oli tähden tapainen, monisäteinen risti, jota messua pidettäessä vähä väliä nostettiin, jolloin seurakunta kumartui alas maahan.

[3] Katoliset uskovat ihmissielun tulevan ruumiin kuoltua puhdistustuleen (kiirastuleen), josta se sitten pääsee taivaan autuuteen pikemmin tai myöhemmin sen mukaan, kuinka paljon messuja sen puolesta pidetään.

[4] Mongolit olivat alkupuolella 13:tta vuosisataa alistaneet koko Venäjän veronalaiseksensa.

[5] Lästiin luettiin siihen aikaan tavallisesti 12 tynnyriä viljaa.

[6] Tanskan vallan alle kuuluivat silloin vielä Skoonen, Hallannin ja Blekingin maakunnat Etelä-Ruotsissa.

[7] Ulvila, nykyisen Porin emä, oli ylempänä Kokemäenjoen varrella.

End of Project Gutenberg's Kertomuksia Suomen historiasta I, by Julius Krohn

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK KERTOMUKSIA SUOMEN HISTORIASTA I ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and

help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4,

“Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”

- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in

all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.